

PREMIER

SZÍNHÁZ + AZ EGÉSZ VILÁG

BALOGH E.
BASSEY
BODROGI
BORSZÉKI
CLAVIER
COHEN
CSERHALMI
DÉS
EPERJES
ESZENYI
FELFÖLDI
FERDINANDY
FUNTEK
FÜLES
GÁRDOS
GERENDÁS
GESZTESI
GESZTI
GÖMÖR
JUAN GYENES
KARINTHY M.
KIER

KONOK
KUNDERA
LOLLOBRIGIDA
LUKÁCS
LUKÁCSI
LUKÁTS
MARKOVICS
MOLNÁR P.
ÓNODI
PATAKI Á.
SZÁVOSZT
SZENTKUTHY
SZÉCHENYI
SZINA
TÖRŐCSIK
VADÁSZ
VAJDA P.
VARGA IMRE

ARDEY
BARANYI
BOLGÁR J.
BORBÁS D.
BÓTA
DARABOS
DEVIL
FELEDY
FELSMANN
GÁBRIEL
HÁY
HORKAY
JOLSVAI
KARAFIÁTH
KÁRPÁTI
KELETI É.
KORNIS
KÓVÁRI
KUKORELLY
LABROSSE
MAKK
MÉSZÁROS
MOLDOVA
OROSZ
PAPP M.
REVICZKY
SALY
SÁRKÖZY
SCHIFFER M.
SOMLAI
SZABÓ G. L.
SZERÉNYI
SZILLÉRY
SZURCSIK
SZYKSZNIAN
TETTAMANTI
VADAS
VÁRKONYI
WAGNER
ZÁVADA
ZOLTAI

Retro!

1000000

B2 HIRDETÉS

KÁRPÁTI TAMÁS

C. n.

Azaz cím nélkül. Mert mi is lehetne napjainkban a mottója egy ilyen bevezetőnek. E sorok funkciója általában kedvesnáló a kézben tartott újsághoz, kis hangulatfokozó a várható élményhez. De milyen élmények várhatóak 2020 tavaszán?! Főképp milyeneket tudunk prognosztizálni? És most nem a világvárványra gondolok okvetlenül. E lapszám szerkesztése közben folyamatosan nőtt azoknak a száma – szerzők, művészek, leginkább barátaink –, akiknek a neve immár gyászkeretben jelenik meg a Premier borítóján. Mintha kirakósdíj játszanánk – fordított előjellel. Hullanak ki a puzzle-darabkákat, egyre üresedik a kép.

A veszteségeket nem illó és nem is lehet rangsorolni. De mindig a legutolsó fáj a legjobban. Most épp *Tettamanti Béla*. A legzseniálisabb és legöntörvényűbb grafikus. Két évtized szinte valamennyi Premierjében ott szerepeltek „szerte- és továbbgondolásai” (köszönet *Parti Nagy Lajosnak* a pontos definícióért). Munkamódszerünk roppant egyszerű volt: én megadtam a „jelszót”, ő pedig rábólintott: „Béla megértette a kihívást, Béla hozza.” És hozta éveken át a csodákat. Egyszer próbáltam csak beleszólni, felvázolni a megrajzolandó ötletet. Kategorikusan elutasított: „csak saját kútforrásból”. Mintha *Csontváryt* hallanánk. Szerinte ugyanis nem lehetett rendelésre komoly, művészi értéket létrehozni. Hiába győzködtek barátai, emlegették *Holbeint* és *Velázquezet*, végső érvként a Sixtus-kápolna freskóit hozva fel. „Nahát, az olyan is” – volt a válasz.

Egy alkalommal abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy *Kányádi Sándor* nemcsak egy versével, hanem maga szedte diókkal és makkokkal ajándékozott meg. Előbbiek a Róma-villából, *Rippl-Rónai* kaposvári kertjéből, utóbbiak *Bartók Béla* amerikai sírdombjáról származtak. A termények Bélánál kötöttek ki, aki hamarosan egy elbűvölő kompozícióval ajándékozott meg. Sikerült keretbe szorítania utolérhetetlen fantáziáját oly módon, hogy például a makkocskák egyszerre lehetett a billentyűkön álló kismadár szíve, vagy akár a jóisten szeme is. Csak éppen címe nem volt a képnek. Pedig az fontos. (*Max Ernstnek* voltak olyan festményei, amelyeket soha nem állított ki, mert nem tudott nekik címet adni.)

Végül úgy döntöttünk Bélával, hogy jobb ötlet híján mégis marad a c. n. Mint említettem, cím nélkül. Most meg már Béla nélkül is. És leginkább kedv nélkül.

Kárpáti Tamás

PREMIER

SZÍNHÁZ + AZ EGÉSZ VILÁG

2020. TAVASZ–NYÁR
Időszaki művészeti magazin

Lapalapító:
Kárpáti Tamás főszerkesztő

Főszerkesztő-helyettes:
Mészáros Márton

Olvasószerkesztő:
Tarján Vera

Művészeti szerkesztő:
Füleki László

Belső munkatárs:
Darvas Iván, Karinthy Márton, Tandori Dezső,
Tettamanti Béla

Kreatív konzultáns:
Gyémánt László

Főmunkatárs:
Felely Balázs, Papp Mária, Reviczky Katalin,
Szabó G. László, Vadas Zsuzsa

E számunk szerzői:
Balogh Eleonóra, Baranyi Ferenc, Borbás Dorka,
Borszék Zita, Bóta Gábor, Felely Balázs,
Ferdinandy György, Gárdos Péter, Háy János,
Jolsvai András, Karafiáth Orsolya, Kárpáti Tamás,
Kovács Kristóf, Kővári Orsolya, Kukorelly Endre,
Kustos Júlia, Lukács Flóra, Makk Károly, Mezei András,
Mészáros Márton, Moldova György, Papp Mária,
Pataki Ági, Pataky Adrienn, Reviczky Katalin, Saly Noémi,
Schiffer Miklós, Szabó G. László, Szerényi Gábor,
Szilárd Éva, Vadas Zsuzsa, Várkonyi Judit,
Wagner Ádám, Závada Pál

Festmény:
Ardey Edina, Szász Endre

Illusztráció:
Tavaszi-nyári számunk illusztrációit
Daniel Labrosse, Orosz István és Szerényi Gábor
készítette

Fotó:
Baranyi Péter, Bokor Krisztián, Bolgár Judit,
Börscsök Zsófia, Broadway, Darabos György,
Eöri Szabó Zsolt, Fórum Hungary, Fülös, Gerendás Róza,
Gero Elektra, Gömör Tamás, Gyémánt László,
Keleti Éva/Europress, Kiss Csanád, Kovács Attila,
Kushal Mazumdar, Markovics Ferenc, Németh Mónika,
Sárközy Marianna, Schram András,
Sebastian Stachowski, Szabó G. László, Szász Marcell,
Tausz Gábor, Valuska Gábor, Vigszínház,
Vörösmarty Színház, Wessely György, Zuzana Minácová

KIADJA:

Premier Páholy Kft.
Felelős kiadó a kft. igazgatója
1121 Budapest, Pipiske u. 7.
Hirdetésfelvétel: 395-4260
Előfizetés postai csekken a kiadóban

TERJESZTÉS:

a LAPKER Zrt. országos hálózatán keresztül, RELAY,
INMEDIÓ kiemelt áruhelyeken, AUGHAN, INTERSPAR,
KAISER'S üzletláncokban, jegyirodáiban

SZERKESZTŐSÉG:

1137 Budapest, Újpesti rkp. 7.
E-mail: premiermagazin@gmail.com

GRAFIKAI ELŐKÉSZÍTÉS:

STÚDIÓ
Igazgató: Machos Ferenc
Képfeldolgozás: Kőszegi Róbert
Tel.: 237-5060

NYOMÁS, KÖTÉS:

Printix Nyomda.
www.printix.hu
Felelős vezető: Szakáll Tamás

ISSN 1585-7654

CÍMLAP: CHARLOTTE CLAVIER
 FOTÓ: FÜLES
 ÍRÁSUNK A 21–23. OLDALON

HÁTSÓ BORÍTÓ:
 TETTAMANTI BÉLA RAJZA

TAVASZI–NYÁRI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

9

EXKLUZÍV

Két korty víz – gyöngyszemmel
Szabó G. László Törőcsik Marival
 és „balkézről jött unokájával” találkozott 4–9
Karafiáth Orsolya Geszti Péterrel beszélgetett:
 nosztalgiajvonatról, atipikus működésről,
 szétécsúszásról, futóhomokról és sok minden másról 10–12

FEJGÉP

In memoriam Tettamanti Béla 13
 Ha azt mondom retró...
Bodrogi Gyulától Sz. Wandáig
 21 színész, író, festő, modell, rendező,
 költő és zenész segít befejezni a mondatot 14–20
 Kenyér, szerelem, tehéntúró
 – *Füles*-plakátok és történetek a retró jegyében 21–23
Makk Károly Lady Dianáról és Cserhalmi Gyögyről 24
Ardey Edina: „Tyutyu” 25
 Búgócsiga – *Jolsvai András* írása 26–27
 Nipp-parádé – *Kővári Orsolya* bepillantást
 enged gyűjteményébe 28–29
Várkonyi Judit, *Szerényi Gábor*
 és *Kukorelly Endre* titkai 30–32

SZÍNHÁZ

Casanova és egy harminc éve
 fiókban lapuló interjú nyomában:
 Eszenyi Enikő, Mezei András, Szentkuthy Miklós 33–35
 Örök nyughatatlan – *Bóta Gábor* Lukáts Andorról 36–37
 Segíthetek? Egy lecsúszástörténetről
 a Prima Primissima Díjig.
Szilléry Éva Tóth Ildikó pályáivét vázolja fel. 38–40

14

10

28

48

56

106

96

FILM, FOTÓ

- Pasolini mûzsája ezúttal Sz. G. L.-t ihlette meg 42–44
 „Órült fazonok eszelôs megformálója”: Udo Kier 46–47
 Négy nõ és egy ötödik.
 Szilléry Éva Gömör Tamás portréiról. 48–49
 Reviczky Katalin két korszakos legendáról,
 Agatha Christierõl és Gina Lollobrigidáról is
 tud még újat mondani 50–54
 Bolgár Judit „Retrográdban” járt kamerájával 55

IRODALOM, KÖNYV

- Mészáros Márton és Ferdinandy György
 gyümölcsözõ találkozásai 56–57
 Háty János: Modern anya 58–59
 Kundera függõnye mögé segített bepillantani
 Szabó G. László 60–61
 Az emlékek õre.
 Pataky Adrienn portréja Gergely Ágnesrõl. 62–63
 Készülõ és elkészült könyvek
 Saly Noémitõl, Moldova Györgytõl,
 Konok Tamástól és Ujházi Pétertõl 64–67

ÚJ HUNGARIKONOK

- Csészényi Széchenyi.
 Borbás Dorka naplója világhírû férje,
 Lukácsi László hét évig készült munkájáról. 68–71
 Hajnali láz – a könyvben és filmen már látott
 Gárdos-levelek ezúttal Zoltai Bea festményében 72–73
 Áldás – Juan Gyenes pápafotója
 Balogh Eleonóra gyönyörû üvegprizmáin át
 Vadász-jelenetek... I. 74–75
 Horkay István kollázsa egy trilógia elsõ darabja 76–77
 Felsmann Tamás: In memoriam Bálint Endre
 (Variációk a groteszk temetésre) 78–79

SZELLEMIÉZÉS

- Kárpáti Tamás–Orosz István:
 „Elmentek a láthatatlan városba”.
 Karinthy Márton, Felföldi Anikó,
 Gesztesi Károly és Varga Imre emlékezete. 81–83
 Firinc – Baranyi Ferenc versben is búcsúzik
 Markovics Ferencetõl 84–85
 Papp Márió retrósétája a sakkasztalon
 és Karinthy Márton világában 86–88

ZENE

- Maradtam zenész és rossztanuló
 – Závada Pál interjúja Dés Lászlóval 89–93
 Rajongó sorok Mészáros Mártonról,
 ezúttal Shirley Basseyrõl 94–95

DIVAT

- Borszéki Zita Kék Szalonjában
 Pataki Ági és Schiffer Miklós vendégeskedett 96–97

KÉPZÕMÛVÉSZET

- Ecset és evezõ – Hajós Hollander Éva
 sikertörténetét Vadas Zsuzsa segít feleleveníteni 98–99
 A szabadulómûvész – Szávost Katalin
 kerámiaszobrászatáról Feledy Balázs értekezik 100–101

ÚJ HANG

- Kustos Júlia: Toklász 102
 Lukács Flóra: Légtornász, Fehér 103

A PREMIER ÜGYVÉDJE

- Forró kávé... dr. Wagner Ádámmal 104–105

HÁZUNK BÁJA

- Premier-parti à la Perle Noire
 – Sárközy Marianna képriportja 106–108

PREMIER: EXKLUZÍV

VELE, VELEMBEN

Két korty víz

SZABÓ G. LÁSZLÓ
TÖRŐCSIK MARINÁL JÁRT

Könnyű lenyomni a kilincset, belépni pedig egyenesen fel-emelő érzés a velemi porta kapuján. Takaros ház, mondják vidéken. Fehér falaival lágyan néz az utcafrontra. A falu sem akármilyen. Romantikusabbat festeni sem lenne könnyű. Gesztenyemézénél sincs finomabb sehol e tájon. Fent a hegyen, mert hegye is van, na jó, egy magasabb dombja, karcsú kis kápolna őrzi mélységes nyugalma. Csend honol a faluban, itt mindig csend van, még délután kettőkör sincs ember az utcán. Velem hallgat. Aki nem ismerős erre felé, nem is sejti, ki lakja a takaros házat. Azt pedig végképp nem, hogy kincsrejtőnek a szélnek, esőnek, kemény fagynak, erős napfénynek hosszú évek óta ellenálló falak. Itt ugyanis ő a kincs, a felbecsülhetetlen, minden értéket felülmúló, sem szavakkal, sem számjegyekkel ki nem fejezhető kincs: *Töröcsik Mari*. Aki nem tudja, hol kell keresni, magától meg nem leli.

Megállok egy pillanatra az udvar fedett részén, gyors üdvözlések és hosszú búcsúzások színhelyén. Megfordultak itt már sokan. A fővárosból és külföldről egyaránt, de a faluból is többen. Közeli és távoli szomszédok, akik egyformán óvják és féltik, tisztelik és szeretik őt. Jönnek most is egy-két szóra, csak hogy lássák, jó egészséget kívánjanak neki, és nyugodt szívvel mehessenek tovább, látva, hogy él, megvan, a körülményekhez képest még túrhatóan is.

Életemben színésznek soha nem énekeltem. De még csak halkán, kísérőleg sem. Most furcsa mód nem vagyok zavarban. Egy kicsit sem. Orchideával a kezemben ki merem engedni a hangomat. Bátran, ahogy kell. Szemérmetlenül. Mert lila az orchidea, s így könnyű kimondani, eldano-lászni, hogy *szeretem*. Főleg, hogy ő is éneklie velem. Mint régen. Szépen. Ért-hetően. Érzelmeket nem visszafogva. Úristen, fut át az agyamon, én *Töröcsik Marival* „alkottam” duettet. Másfél, két percre? Mindegy. Életem páratlan művészi teljesítménye.

Állunk egymással szemben a szobában, a nappalijában, ott, ahol a legtöbb időt tölti, de a legtöbbször egyedül, szóltanul, szemlélődve, tekintetét naponta ezerszer körbefuttatva képe-

ken, tárgyakon, bútordarabokon, díjakon, ajándékokon, könyveken, a szívének legkedvesebb, fekete-fehér felvételeken. Fotók a falakon, a kandalló tövében, szemközt, a kis asztalon, *Maár Gyula*, *Teréz* és *Son*, keretben a Nemzeti Színház társulatával, Pélyen, a szülőfalujában, odébb a *Merry-Go-Round*, vagyis a *Körhinta* jól ismert pillanatfelvétele, *Fábri Zoltán* tizen-négy karátos filmjének legszebb jelenete, ő és *Soós Imre* a Cannes Classics 2017-es angol nyelvű plakátján.

Két-három lépést tesz meg egyedül, aztán leül. Lassan. Óvatosan. Itt már minden mozdulatnak súlya van. Fontossága is. Kimértsége. Felsőhajt. Ölébe teszi két kezét. A fájósat és a még fájósabbat is. Össze nem kulcsolhatja őket, az idegszálak nem engedik. Hány percig bírja majd így, szoborként a bőrkanapén, fut át az agyamon, mikor mondja majd azt, hogy elég, ennyi volt, nincs több erőm, búcsúzzunk el! De most nem szabad meghatódni, elszomorodni, most már minden perc, amit vele tölthet az ember, százszoros ajándéka a korábbi óráknak. Hol van az a nyár, amikor kint ültünk, a nagy diófa alatt? A padon, amelyet annyira szeret. Ott ücsörgött éveken át Maár Gyulával, élvezve a csendet, a kettőjük közt megállt időt, a kert nyugalma és a végtelennek hitt együttlétüket. Mára emlékké fagyott ez is, mint utolsó közös filmjük, a *Töröcsik* poétikus záróakkordja, amelyben a semmitől sem félő, sőt mindent merő grófnő szerepében ridiküljébe rejtve az apától megszerzett pénzösszeget, elegánsan kísétál a katolikus kolostor kertjéből. Két perc a jelenet, ahogy kilépve a dogmák és a normák zárt világából, erénnyel és bünnel mit sem törődve, finom léptekkel végigmegy a kavicsos úton, majd eltűnik a ködben, de az a két perc már a háborút követő, új társadalmi rendszer illúziója. Általa. A testtartása, a járása által.

Elegáns most is, mint mindig. Nem öltözött ki, de bármit vesz is magára, az szépen áll rajta. Köhög. Erősen köhög. Beszélne szeretne, de nem tud. Nem is aludt jól, mondja később. Az időjárás-változás mindig megviseli. „Amikor visszajöttem a klinikai halálból, az orvosom megmondta: a frontot mindig meg fogom érezni. Most is

egész éjjel fent voltam. Hallgattam a szelet, ahogy tombol.”

Nincs egyedül a házban. Vigyáznak rá. *Tamás* már a budapesti életében helyet kapott, *Ildikó* azóta van mellette, amióta lent ragadt Velemben. Annak pedig több mint három éve. Szombathelyi orvosaihoz ragaszkodva döntött a vidéki lét mellett, de azért is, mert emlékeiben itt, ezen a pontján a világnak Maár Gyulához is közelebb lehet. A leginkább ugyanis ő hiányzik neki azok közül, akik elmentek. A férj, a szerető, az alkotótárs. Dühöng is miatta eleget. „Akkor ért véget minden, amikor itt hagyott. Bezárkoztam. Elvonultam. Úgy éreztem, minden elveszett.”

Nehezen, de egy idő után sikerült összeszednie magát. „Élni kell, míg Isten engedi – mondja –, csak nagy árat fizetek érte!”

Megint hosszas köhögés, aztán ismét egy hosszabb csend. Percekbe telik, míg megnyugszik a teste, kismul az arca. Figyelem, hol áll meg a tekintete: a szemközti szék tűzzomancán. Fekete, kék és arany színnel festett színházi maszk a szék bordó hátlapja. Ha nem mondaná, akkor is rájönnek: Maár Gyula alkotása. Festményei közül is körbeveszi jó néhány. Ez jelenti számára a lelki örömet. Az ő arca, az ő kéznyoma.

„Mindenre emlékszem, ami régen történt – szólal meg váratlanul. – Csak arra nem, hogy mi volt tegnap és tegnapelőtt. Hatvan év alatt irgalmatlan szövegmenyiséget tárolt az agyam, a *Száz év magányt* is könnyen megtanultam, de már nem tudom, miről szól a regény. Pedig *Márquezt* is annyira szerettem!”

Erős fénysugár tör be az ablakon. Végigfut előttünk a padlón. Nem tudom, mi jár a fejében, de látom, ahogy magában már illeszti egymáshoz a szavakat.

„Én bizonyos dolgokat sokkal jobban érzékelek, mint ahogy meg tudom fogalmazni. Kaptunk egy életet az Istentől. Ez nagyon nagy dolog. Sokszor mégis megnehezíti a mindennapjainkat, annak viszont biztos oka van. De amit kaptunk, azzal nem lehet visszaélni. Ezzel is tisztában vagyok. Csak-hogy ez mégsem pontos, mert van, aki olyan hajlammal születik, hogy öngyilkos tud lenni. De vannak emberek,

ÁTUTAZÓK

FOTÓ: VÍGSZÍNHÁZ

mint én, akik bármennyit szenvednek, erre semmilyen körülmények között nem lennének képesek. Az életnek örülni kell, akármilyen nehéz. Egyetlen dolog van még: ha te tudsz szeretni, akkor tégedet is lehet. Ez a legfontosabb. Hogy tudjunk szeretni.”

Széthullott mondatait rakom így össze. Szépen felfűzött szavai között a legmélyebb lélegzetek kivágva. Pontosan fogalmaz. Tudja, mit akar mondani, csak a tüdeje sokszor közbeszól. A cannes-i plakát is érzelmeket ébreszt benne.

„Nekem elmesélte a halála előtt *Szirtes Ádám*, hogy Soós Imre ráborult és zokogott. Sem Párizsba, sem Karlovy Varyba nem engedték ki őt a Körhintával. Valaki, egy állat visszamondta neki, hogy amikor engem a *Simon Zsuzsa* nem engedett ki a főiskoláról Cannes-ba, akkor Fábri Zoltán azt kérte, hogy akkor ő a Soós Imrével akar utazni. És akkor azt mondták neki, hogy képzeli, egy buta paraszt képviseli majd az országot? És ezt valaki elmesélte Soós Imrének. Hát így élünk mi Pannóniában!”

Vizet kér. Két kortyot. Lassan nyeli le. A poharat én tartom. Az ő keze már nem engedelmeskedik. A zsebkendőt még az ujjai közé tudja szorítani, a kanalat már nagyon nehezen. Küzdelem ez, óriási küzdelem. Az idővel, a testével, minden idegszálával. Rebbenékeny állapot az övé. Kín, fájdalom, beletörődés, tiltakozás, elfojtott indulat. Mást és mást hoz minden pillanat. Vannak éjszakák, amikor már kezében a képzeletbeli kis koffer. Tudja, hogy nagy út vár még rá. Átutazás időn és téren. Elfogadta. Már azt sem mondja, amit sokszor elmondott az elmúlt két-három évben. „Csak az fáj, hogy már nem léphetek színpadra.” Már ez a vágy is elcsitult benne. Sok mindent engedett már el az életéből. Már csak emberekhez ragaszkodik. Barátokhoz, pályatársakhoz, akik fontosak voltak, és azok is maradtak számára. Akiknek ő is fontos. Akik hívják, hallani akarják akkor is, ha nem is értik minden szavát.

Mert a szavak is elfáradnak.

„A zsenialitás több mint értelem – írta jó barátja, *Pilinszky János*. – A zsenialitás legvégül jóság és szeretet.”

Ahhoz pedig szavak sem szükségesek. A búcsúzáshoz is elég egy tekintet. Ha már a szavak is fáznak... ❁

HIRDETÉS

PREMIER: EXKLUZÍV

A gyöngyszem

SZABÓ G. LÁSZLÓ

Mari mama. Neki Mari mama. Kiskora óta így hívja őt.
De arról, hogy nem akármilyen
rokon kapcsolatban állnak, hosszú ideig hallgatott.

Járai Máté, a Győri Nemzeti Színház Jászai-díjas művésze, ahogy önmagát titulálja: *Törőcsik Mari* balkézről jött unokája. Sem filmben, sem színházi előadásban nem látható őket a közönség. Kapcsolatuk azonban annál szorosabb. Ezt bizonyítja most az a videófelvétel is, amely a koronavírusjárvány idején készült, és százezrek tetszését nyerte el. Szó sincs paródiáról, ez csupán szívvel-lélekkel átítatott utánzás, de a magas művészi fokon. A műfaj legújabb, fényes gyöngyszeme.

„Édesanyám *Maár Gyula* első házasságának gyümölcse. Filmrendező nagyapám már hat éve *Törőcsik Mari* férje volt, amikor én születtem. Még egészen kicsi voltam, nem is beszéltem, amikor már Mari mama meselemezeit hallgattam. Nem rongyosra,

törésig! Mint a bölcsődal, úgy ragadt meg a fülemben a hangja. Már iskolás kölyök voltam, amikor egy ebéd közben odaszóltam apámnak, hogy te, *Alfréd*, add már oda a só! Visítva röhögött az egész család, sírtak a nevetéstől. Ismertebb színész koromban, egy rádióinterjú végén, bár szóba sem jött, hogy nekem bármi közöm van *Törőcsik Mari*hoz, az ő hangján hirtelen azt mondtam, na, most már ne beszéljünk annyit, mert kiszáradt a szájam, szeretnék innen hazamenni, legyen ebből elég! Néma csend lett, lefagyott az adás, a riporter megsemmisült, majd azt kérdezte: Ez most honnan jött? Hogy került ide *Törőcsik Mari*? Onnan, hogy gyerekkoromban sok nyarat töltöttem *Maár Gyula* nagyapáméknál, *Velemben*. Mindig nagyon figyeltem *Mari* mamát, iszonyatos

tisztelet volt bennem. Már akkor tudtam, hogy az ő társaságában lenni az valami különleges élmény és ajándék, és hogy milyen jó nekem, hogy velük járhatom az utcákat, velük mehetek el a bükkfűrdői strandra. Ez mind nagyon belém ivódott. Amióta nagyapám meghalt, úgy érzem, kicsit szorosabb lett a kapcsolatunk *Mari* mamával, és ennek köszönhetem azt is, hogy eljött és megnézett a színházban.”

Korábban soha, egyetlenegyszer sem látta őt színpadon. A pályáját sem könnyítette meg. Hagyta, hogy mindent a maga tehetségével, a maga erejével, kitartásával érjen el.

„Hosszú ideig tartó, fájdalmas út volt ez. Nekem nagyon fontos lett volna az ő dicsérő szava, de csak olyankat mondott, hogy milyen helyes fiú lett belőled, meg hogy milyen gyönyörű a feleséged! Igazából nem én hívtam fel magamra a figyelmét. Mások, akik dolgoztak velem. Ők szóltak neki. Tőlük tudta, miket játszom, milyen szerepeket, és hogy kikkel dolgozom. A fordulópont nagyapám halála után jött el. Talán a lelkiismeret-furdalásán akart valamelyest enyhíteni. Azt mondta, nem lehet, hogy úgy halok meg, hogy nem láttam Mátét színpadon. De még élt *Maár Gyula*, amikor elküldtem *Mari* mamának egy csomó velem készült interjút, és látva az egyik képet, arra kért, hogy azt külön küldjem el neki, mert meg akarja mutatni a nagyapámnak. Szerinte ugyanis úgy nézek ki azon a fotón, mint *Ralph Fiennes*, akivel *A napfény ízében* forgatott.”

Martin McDonagh *A kripli* című darabjával vendégszerepeltek a győriek Budapesten, azzal az előadással, amelyben Járai Máté hatalmasat alakított. Ebben az előadásban látta őt *Törőcsik Mari*, és akkor kapta tőle a legnagyobb dicséretet.

„Színészként akkor elismert. Te, ide figyelj! Tudsz valamit, amit rajtad kívül nagyon kevesen. Csak ülsz és vagy. Néztél előre, nem szóltál egy szót sem, és én pontosan tudtam, mire gondolsz. Az ő szájából ez több volt, mint dicséret, hiszen a színpadi létezés nála teljesen természetes állapot. Ennél többet színészként nem is lehet elérni. Vannak nagy sikerek, de erre törekszik mindenki. Azt a bizonyos fotót pedig megmutatta *Maár Gyulának*, valamiért ez borzasztó fontos volt

neki, de a nagyapám nem jött el meg nézni engem. És mert a budapesti közönség álló vastappsal jutalmazott A kripléért, Mari mama ezt sem hagyta szó nélkül. Egy kezemen meg tudom számolni, hányszor álltak fel nekem. Imádtak, szerettek, de álló vastapsot ritkán kaptam. Úgyhogy ezt az estét nagyon jegyezd meg magadnak! Meg is jegyeztem. Az az este eddigi pályám csúcsa volt.”

A videófelvétel ötletét egy tervezett önálló est sugallta. Azon énekel majd Törőcsik Mari-dalokat, kettőjük történeteivel összefűzve. Ha eljön az ideje... Már hetek óta dúlt a koronavírusjárvány, amikor sokak kérésére ezzel a dallal adott életjelet magáról. Gyere, te nímand, á la Törőcsik Mari. Egy négyperces produkció, amely robantott a világhálón. Napok alatt 350

ezren tekintették meg. Fergeteges produkció. Egyszerre szívmengető és szívszorogató.

„Nem hiszek az online-színházban. Nekem a színház élő közeg. Ott vagyok én, és ott a közönség. Egymás szemébe tudunk nézni. Érezzük egymás illatát, lélegzetét. Technika ide, technika oda, ha csak közvetítéseket játszánánk, a színház azonnal meghalna. De tisztában vagyok azzal is, hogy történhet bármi, a mai technika lehetővé teszi, hogy szólhassunk a nézőkhöz. Eleinte úgy gondoltam, írok egy levelet, amelyben elmondom, hogy a jövőben is számítok a közönségre, de legyen ez most a befelé fordulás ideje. Aztán újra ott leszek, és játszom ezerrel, ahogy, remélem, tőlem megszokták. Viszont olyan erős volt a nyomás, és annyira bántó lett volna ebben az

egészben nem részt venni, hogy azt mondtam, jó, de én nem verset és nem is mesét fogok mondani, vagy valamilyen történetet előadni, hanem egy picit megnevettetem az embereket. A Mari mama-szám mindig bejön a közönségnek. A fellépéseimen is úgy kerrek a műsor, hogy a végén rázendítek erre a dalra. Ha azt kihagyom, a gázsi sem jár. A kalapot, a sálát, a napszemüveget, a ruhát a feleségemtől kölcsönöztem. De semmit nem gondoltam át. Improvizáltam. *Kiráti* kértem meg, hogy kövessen kamerával. Nagyjából annyit mondtam csak el neki, hogy fogok mozogni, mikor fogok leülni, és hol lesz vége a dalnak. Soha semmit nem tudok megnézni magamról, még egy stúdióbeszélgetést sem, de ezt a felvételt szeretem. Pimaszság, önirónia, végtelen tisztelet és szeretet van benne, azért. Úgy tudok nevetni rajta, mintha nem magamat látnám. Ha nincs a karantén, valószínűleg soha nem születik meg ez a videó. De így, hogy fent van a világhálón, már Amerikából is jönnek visszajelzések.”

Van egy mondat a felvételen, amelyből egyik napról a másikra szállóige lett. „Csituljatok nullára!” Nem, ezt nem Törőcsik Maritól hallotta Járai Máté, de abban a stílusban hangzik el, ahogy ő mondaná. Egyébként is imádja a szavajárását.

„Mari mamának nagyon fontos a férfi és női szerep. Ő mindig kiszolgált Maár Gyulát. A nagyapám ült a fotelben, és behozta neki, amit kért. Talaly, amikor vendégségben voltunk nála Velemben, ránk sütött a nap a szobában. Egyszer csak odaszólt a feleségemnek, hogy te, kedves, állj már fel, húzd be azt a függönyt! Kira felállt, behúzta, és visszaült. Mire Mari mama: Te, korán ültél le! Ő ugyanis még kért volna egy csomó mindent. De Kírának is van humora, és nyomban megkérdezte: Mari, mihez képest? Vagy kint volt egy tál kesudió az asztalon. Belenyúltam. Azt mondta: Te, marha, bele ne egyél már! Az az enyém. Meghalok, ha valaki fertőzött kézzel vesz belőle. És a következő pillanatban leverte az egészet a szőnyegre. Rám nézett, és csak annyit mondott: Na, most jól megvert engem az isten, mert önző voltam. Ismerem a stílusát. A szigorát, a határozottságát, a humorát, az iróniáját, amivel ő oda tud szólni. De ezt nem szabad bántónak venni. Őt csak szeretni lehet.” ❀

vagy a Spotify ajánlásait végigbogarászni. Nálunk a *József Attila-i* karakter van előtérbe állítva, az öntörvényű, nehéz sorsú alkotó, aki végül be is teljesíti a végzetét. Ez fakad ebből a veszteségekből építkező kultúránkból is, ahol az alkotók sorsa rendszerint tragikus volt. Ebből a szempontból nehéz lenne definiálni magam. Mit is mondhatnék? Hogy jobban rappelek azoknál, akik reklámokat írnak, és jobb reklámokat írok azoknál, akik rappelnek? Egy percig sem gondoltam magamról, hogy költő lennék, viszont vannak jó költői megoldásaim is, és bizonyos műfajokban jó dalszövegeket tudok írni. Művészi hatáselemekkel dolgozom több műfajban is, ez a sokirányú érdeklődés és gyakorlat vezetett ahhoz, hogy művészeti producerként is elkezdjek dolgozni a játékfilm műfajban. Mindeközben a saját alkotómunkáim legnagyobb tétje, hogy egy-egy eredeti gondolatot ki tudjak találni – ez szintén művészi ambíció. Nem egyszerű feladat, és a tétje nemhogy csökkenne az idő múlásával, hanem egyre nő.

– *Nem sok idő maradhat a kreatív munkákra, hiszen a reklámügynökséged nagyon pörög, a személyes branded a mai napig piacképes. Ez hatalmas dolog. Mi visz előre? Puskás Tamással beszélgettem a napokban, és ő azt állította, hogy az alkotó emberek általában húsz igazán telt és ragyogó éve van, mikor a tehetségüknek a teljes vértjében vannak jelen. Ez engem például meg is ijesztett kicsit.*

– Tudom, hogy nem lehet megállni. Sok velem egyidős, egyívású embert láttam az elmúlt tíz évben a pálya szélére sodródni, és tudom, tartozhatnék közéjük is. Sokszor fel is teszem magamnak a kérdést – és fel is kell tenni –, hogy amit csinálok vagy amire készülök épp, az mennyire érdekes. De ha jól ápolod a tehetségedet, sokáig használhatod.

– *Ezt hívod létváagnak, ugye? A legutóbbi albumod címe is ez volt.*

– Igen, és ezzel a lemezzel szedtem ki magam egy jól szituált depresszióból. Új emberekkel együtt alkotva, teljesen tudatosan az új utakat keresve. Megéreztem, hogy bajban vagyok, elvesztettem a jó energiáimat. Mintha kifordult volna alólam kulturálisan minden, és anélkül, hogy megmozdultam volna, elköltöztem egy másik világba. Ez a belső zuhanórepülés négy

éven át tartott. Közben villogtam a képernyőn, tehetségkutatóban mentorkodtam, nyilatkoztam jobbra-balra, úgy tűnt, mintha a topon lennék, de belül komoly gravitációhiányom volt. Az utóbbi tizenöt évem egyik legnagyobb eredményének tartom, hogy ki tudtam mászni ebből a gödörből.

– *Én két évig voltam hasonló érzelmi és szellemi vákuumban, és nekem is a nyitás segített. Rákényszeríttem magam arra, hogy naponta írjak. Egy saját nyilatkozatom visszanézése ijesztett meg, utáltam a dühöngő tükörképem. Te egy beszélgetésben azt mesélted el, hogy Sári lányod rajza, amely esőfelhőként ábrázolt téged, térített magadhoz. Látod már, mi vezetett a szétszúsásig?*

– Az, hogy belevesztem a hírekbe, hagytam, hogy előntse a mindennapjaimat a közélet. Állandóan felzaklatlak az események, mindig volt min dühöngeni. Mérgesek, rossz energiáim lettek. A folytonos hírehség egyfajta addikció is, a miatta állandósuló morgás és tehetetlen harapósság talán speciálisan magyar értelmiségi nyavalya. Csak aki egészen kicsi gyerekkorában elkerül innen, annál nem jelentkezik a magyaritisz tipikus tünete. Bennem sem múlt el teljesen a dolog, de próbálok tünetmentesen létezni. A lányom rajza, mint tükörben a villanófény, szembesített magammal és azzal, hogy nem engedhetem meg, hogy ilyenné váljak. Azt gondoltam, nemcsak a gyermekeimmel, hanem a saját tehetséggemmel szemben sem tehetek így. Meg fogok romlani, ha erre pazarlom el magamat. Át kellett hát állítanom a gondolkodásomat. Nem vagyok ezoterikus típus, nem hiszek a csodákban, de abban igen, hogy pozitív gondolkodással nagyon is kódolhatod az agyadat. Ám ennek cselekvéssel is kell párosulnia. Nem elég elhatározni, hogy innentől máshogyan lesz, csinálni kell. Amikor ezt helyre tettem magamban, megváltoztam. Ki tudtam mondani azt is, hogy én tévedtem, amikor azt gondoltam, hogy ez az ország lerázhatja feudális hagyományait, és csatlakozhat a nyugati típusú demokráciákhoz. A rendszerváltástól 2010-ig terjedő időszakban úgy tűnt, lehet reménykedni, a dolgok esélyt kaptak. Ám mikor rádöbentem, hogy ez csak egy apró betűs része volt a magyar történelemnek, és talán én hibáztam, mikor idealistán ezeket a feltéte-

leket állítottam be referenciának, ki tudtam jelenteni, hogy épp ez az időszak volt az atipikus, ajándék a sorstól másfél évtizedre, nos, akkor a mélyrepülésem véget ért. Ez után már nem úgy keltem fel, hogy kizökkent valami, és megint egy reménytelen küzdelemmel teli nap veszi kezdetét. A független alkotók, művészek, tudósok élete sosem volt rigófütty itt a huszadik század ilyen-olyan rendszereiben, talán ezért is ritka a rendes kifutása a művészi pályáknak, ezért szaggatjuk húsz évekre azokat, gyakran kényszerűen torpannak meg vagy érnek véget az életművek. Miért lenne ez másként a huszonegyedik században? Digitális feudalizmus dühöng. Holott a humán értelmiség szerepe egy társadalomban nagyon fontos, mert ez a vékony, de fontos réteg jegyzi a kultúrát, tévedés azt gondolni, hogy a művészeket ki lehet nevezni hatalmi szóval. Szóval lelki ökonómiára álltam be, és nem gondolom, hogy attól gyáva az ember, ha meghúzza a határait, és nem megy bele felesleges harcokba. Nem kell mindenkinek forradalmárnak lenni, főleg, ha nem vagy az az alkat. Ahogy Heller Ágnes mondta: élni kell.

– *Hogy látod most, a gödörből kimaszva az irányokat? Én azt tapasztalom neves művészeknél, hogy az is nagyon beszűkítő tud lenni, ha mindig a bevált, régi dolgokra kapod a tapsot, mert az alkotó így könnyen bezárul a saját világába. Nekem azt kellett megtanulni, hogy ne legyen bennem irigység, hogy őszintén tudjak örülni mások jó munkájának is. Mivel nem bíztam magamban eléggé, csak versengésekben tudtam gondolkodni, legyőzésben és harcban, és ez durván viszszafogott.*

– Ez engem elkerült, de hát mindenkinek más a keresztje. Talán azért, mert soha nem gondoltam, hogy különleges, amit csinálok. Csak azt, hogy van egyfajta erős karaktere. És akkor megint a művészet kérdéseinél járunk. Ha már mindenképp kell definíció, talán úgy fogalmaznám, hogy a populáris kultúra egyfajta iparművésze vagyok. Bizonyos műveket szépen ki tudok faragni az adott szakma szabályai szerint, és ezzel erős hatást tudok gyakorolni emberekre. Ezt adománynak tekintem, és érdekes játéknak. Ha jól eltalálom, az különös hálaérzettel tölt el. Ilyen például, mikor *A Pál utcai fiúk* egyik dalát, a *Mi vagyunk a grundot* éneklük a karanténba bújó lakótelep erkélyein a közösségre vágyó emberek. Érzem, hogy ezt eltaláltuk, ezzel sikerült belemásznunk a fülekbe, szívekbe, életetekbe. Ilyenkor megérint, hogy igen, ez az én alkotói képességeimnek megfelelő dimenzió. A saját műfajaimban magas szinten igyekszem megalkotni mindent, amihez hozzányúlok, nem kell szégyenkezniem egyik munkám miatt sem. Mindig az a kérdés, hol a határ. Nekem beleférnek a reklámok, de ismerek olyan művészt is, aki azt mondja, egy percet nem szán ilyesmire az életéből, mert elveszi a nagy műtől az idejét.

– *Hogy írod meg az életed fő művét, ha nincs fedél a fejed felett? Én mindig azt mondom, kellenek kompromisszumok, a mérték a kérdéses.*

– Talán az a legfontosabb, hogy az alkotó ember együtt tudjon élni a kompromisszumaival, addig marad balanszban, addig lehet hiteles. És aztán egy-egy megzuhanásból is szület-
het gyönyörű alkotás.

– *Sosem érzed, hogy a legtöbb dolog már ujjgyakorlat neked? Például a dalszövegeknél?*

– Akkor nem írnék többet. Érdekes módon változott meg bennem a szövegíráshoz való viszonyom is: egy könnyedebb dalt ma már nehezebben írok, meg mint egy lírait. Érzékenyebb vagyok magára a zenére is, ha nem ragad meg, egyszerűen nem tudok írni rá.

– *Hát az idő múlása korlátoz-e? Számomra ez a legborzalmasabb lefelé húzó örvény, a legsúlyosabb félelem. Nemrég olvastam Tóth Krisztina Fehér farkas című novelláskötetét, melyben erős motívum a korábbi élethelyzetekhez, helyszínekhez való visszatérés. Én magam is folyamatosan visszatekintek, már-már mániákusan, ezekben a régi emlékekben találva meg az otthonosság biztonságát. Te gyerekkorod helyszínére költöztetted az irodádat, a régi Pannónia Filmstúdióhoz.*

– Ez tudatalatti döntés lehetett, a feleségem válaszáta volt. De nagyon otthonossá lett így az élet.

– *Kislányként volt egy Ludas Matyi szappanom. És egyszer büntetést kaptam, mert nem voltam hajlandó úgy kezet mosni, hogy Matyi sérüljön. Gyerekként te adtad a hangod a mesehősnek, azóta a te hangodon szól. Mit jelentett ez? A gyerek még nem szerepel, mindenét beleteszi...*

– Hipermenővé tett az iskolában. Alacsony, szeplős fiú voltam, jól fociztam ugyan, de nem volt különösebb státuszom, de ezzel hirtelen látszani kezdtem. Nyilván fel sem tudtam fogni, hogy már ezek a gyerekszerepek ráraktak egy bizonyos életpályára. A szüleim egyébként nem ambicionáltak ezt, véletlenül jött az egész. Öt-éves lehettem, vártam apámra egy rádióstúdió előtt. Aznap a gyerekszereplő lebetegedett. „Ott van kint egy gyerek, hívjátok be” – hallottam. Bementem játszani, és onnantól én lettem a „használható gyerek”.

– *Semmilyen tekintetben nem vagy nosztalgikus alkat? És amikor újra összeáll a Rapülők és a Jazz + Az?*

– Nem szokott időm maradni, hogy felüljek a nosztalgiavonatra, mert annyira leköt, hogy professzionális és friss legyen egy-egy ilyen Aréna-koncert. Holott meglehet, szükségem lenne ezekre a visszanézésekre, hiszen az ember nem csupán térben, hanem időben is otthon akar lenni, és a történe-
nések szépségét vagy fájdalmát meg

kell élni. Engem a zeneiparban ma retróarcként tartanak számon, még csesztettek is úgy, hogy a „Gesztiz az az ember, aki még mindig a kilencvenes években él”. De sosem az érdekelt, hogy ismétlegessem a régi dalokat, legfeljebb kihasználok, hogy sikeresek. Kutatók által leírt jelenség az izlésfagyásé, ami annyit takar, hogy amit harminc-egynéhány éves korodig megszerettél, ott megállsz a zenével kapcsolatban. Én ezt kerülöm, és az újdonságokra tudatosan nyitva tartom a fülem, figyelem az új slágereket, trendeket. A reklámbiznisz meg is követeli, hogy tudd, hány óra van ma, aki lemarad, megkövesedett lesz, kínos, ósdi. Persze azért vannak dolgok a múltból, amelyekhez ragaszkodom. Például apám könyvesszekerénye. Mikor a lakásunkat átépítettük, az újban nem tudtuk, hová tegyük. De ez olyan érzelmi kérdés, amiben nem bírok engedni, így egyelőre egy raktárban várja, hogy megtaláljuk a helyét. Nyilván tudnék nélküle élni, de nem szeretnék.

– *Mi visz előre?*

– Tapasztalatom, hogy negyven-
éves korodra nagyjából mindent tudsz az életről. Én 45 voltam, mikor megszületett az első lányom, akkor már hosszú idő óta ez volt ez egyetlen igazi nagy újdonság az életemben. Spirituálisan és érzelmileg is újraszövítt engem a gyerekeim megérkezése.

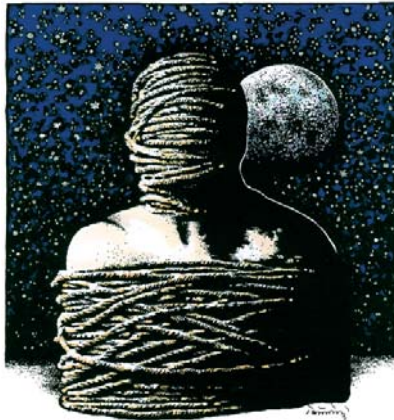
– *Sokan lettek fiatalon apák a generációból és az enyémből is – nem voltak rá felkészülve. Szomorú tartásdíjfitők és ideges gyerekek generációja. Számodra tudatos volt, hogy éretten vágsz bele ebbe az olyan fontos dologba? Mennyire tudtál az éle-
tedben időzíteni? Vagy ezek megint csak véletlenek?*

– Nem volt tudatos a tervezés. Annyira el voltam foglalva magammal, hogy házasságra se nagyon gondoltam. Az elsőből nem született gyerek, a második feleségem viszont, bár tudatos és modern nő, a családi dolgokban nagyon konzervatív. Ahogy egy barátom mondta: „Petikém, a te futóhomok természeted ez a kőszikla típusú személyiség remekül meg fogja kötni”. Így is lett. A késői család-alapítás így nem a választásom eredménye, hanem a következménye lett. Ma már, a lányaim teremtette érzelmi gazdagság tudatában nem is tudom elképzelni, mi lenne velem nélkülük.

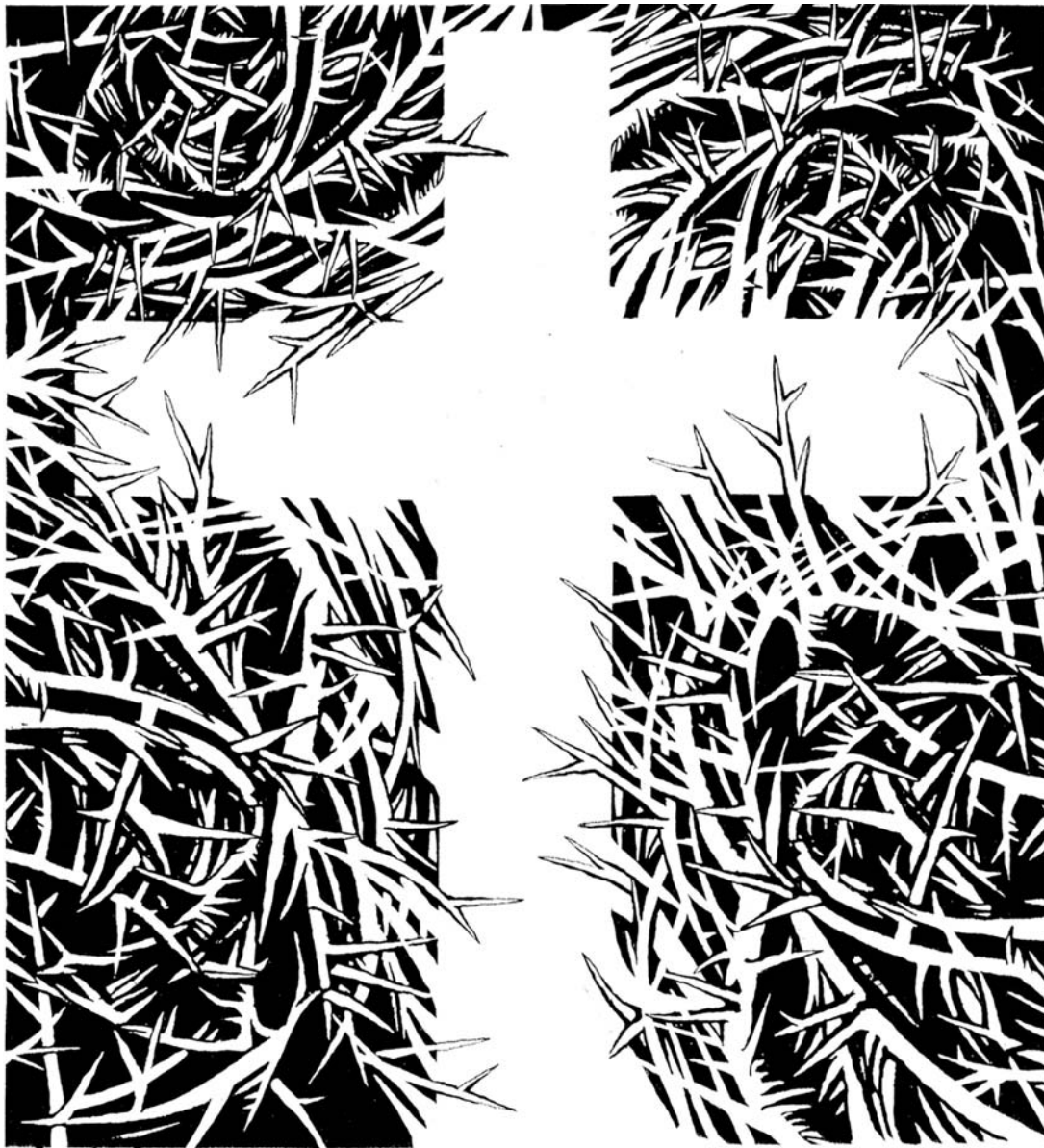

Tettamanti

Tettamanti Béla (1946–2020)

A mindenséggel mérd magad!

Tettamanti

Ha azt mondom, retró...

BODROGI GYULA

– Megfejtettem, ki az öreg és ki a fiatal – közli velem kopasz feje búbján járatva ráncos kezét. Elmeséli, hogy nem tud nemet mondani, legalábbis egy jó beszélgetésre szinte soha nem. Az élet, csak az utóbbi néhány évben, számtalan eltérő életkorú, felekezetű, származású beszélgetőtárral sodorta össze. – Ha valaki a beszélgetés közben azt mondja, „húha, az nagyon régen volt: tavaly”, ebből látni lehet, mit jelent fiatal lelkének az idő. Ha valaki úgy fogalmaz, hogy „hú, ez most volt, nem régen: a háború utáni években”, hát, az holtbiztos, hogy nem mai csirke vagy kakas. Amikor pályát kezdtem az ezerkilencszázötvenes évek végén, akkor még emléznek neveztek azt, amit mostanában retrónak hívunk. Nyilvánvaló, hogy akkoriban nem találták még fel, hogy ebből egy életig tartó karriert lehet építeni. Viszont azt, amit a színművészeti retró

FOTÓ: EÖRI SZABÓ ZSOLT

alapjának gondolok, már tudtam: nincs pótolhatatlan, csak felejthetetlen színész. Mélyről felszakadó, dohányban párolt nevetés. Hangosbe-

mondó szól, Bodrogi Gyula szedelőzködik, ha tovább beszélgetünk, még a végén a palesztinok királya lekési a találkozóját Caligulával.

KALMÁR ESZTER

„...az *Álom luxuskivitelben* az egyik kedvenc filmem. *Blake Edwards* 1961-es romantikus alkotásában igazából *Audrey Hepburn* nőiessége fog meg. Az ő karaktere, az általa képviselt stílus és magatartás visszahozása lenne fontos a mai világban. Számomra ő az elegáns nő idolja, akit a férfiak kincsként kezelnek.”

A huszonnégy éves *Kalmár Eszter* szabadúszó, világhíró fotómodell, sportruházati márkáktól napszemüvegig, fehérneműtől fürdőruháig és ékszerig sok mindent reklámoznak vele az interneten, plakátokon és katalógusokban. Ars poetica szerint a nőiség ünneplésére törekszik a fotóiban is. Hogy mégis hogyan?

„Rengeteg módja van, hiszen a nőiség összetett. A 'régimódi', tiszteletlen alapuló férfi-női kapcsolatban hiszek. Magánemberként visszafogott, gyengéd vagyok, de a képeimen inkább a szexi, belevaló-bevallaló oldalam kerül előtérbe. Mindkettő én vagyok. A másik nagy kedvenc *Marilyn Monroe*, nemcsak szépsége, hanem eleganciája és különlegesen vonzó kisugárzása miatt. Ha nem éppen lengén állok kamera elé, szívesen bújok a nyolcvanas évek farmerjaiba, s a nekem már retrónak számító zenének, *Etta Jamesnek*, *Bill Withersnek*, *James Brownnak* és a blues meg a soul többi nagyjáéjának pedig bebetonozott helyük van a playlistemen.”

FOTÓ: SEBASTIAN STACHOWSKI

SOMLAI TIBOR

Ha azt mondom, retró, először is én magam jutok eszembe, mert sajnós én már egy „retró” vagyok! Viccet félretéve, sok szállal kötődöm a „retróhoz”. Először is átéltem, majd a nevelt lányom csinált egy retró kiállítást több mint húsz éve a még romos Sándor-palotában Giccs és kultusz címen, végül majd’ tíz éve megjelent egy könyvem *Távol és közel* címen, amely ennek a kornak a belsőépítészetét dolgozza fel. Meg kell mondanom, hogy ma a bútortervezésben sűrűn felbukkanó retró elemeket nem szeretem, valószínűleg mert nekem ez nem „történelem”.

WALTERS LILI

...a narancsszín, a műanyag – vágja rá *Walters Lili*, aki a *Drakulics elvtárs* című fekete komédiában nyújtott alakításáért

–élete első mozifilmszerepe – márciusban rögtön elnyerte a legjobb női főszereplőnek járó Magyar Filmdíjat.

„Fura, de jóleső érzés volt a hatvanas-hetvenes évek ruháit hordani, bár

mai szemmel egészen durva a korabeli női viselet. A nagyon vastag, súlyos zakóanyagból készült szoknyákban – már bocsánat – de mindenkinek ugyanolyan segge és combja volt. A ruhákból is látszik, hogy abban a korban a nőknek jóval korlátozottabb volt a szabadságuk.

Érdekes, hogy miközben néhány évtizede még nem volt nagy keletje a retró szónak, mára viszont el lett csépelve. Civilizációnk fele erre épül: retró bulik, retró turik, retró filmek, de ott van a Retro Jeans farmermárka is. Akik éltek már a „retróban”, jó felvevőpiacot jelentenek az iparágak, de az apokalipszis szélén már nem könnyű kigazodni a kulturális-társadalmi hálóban.”

A huszonnyolc éves Lili a színészet mellett rendez és bandában zenél, azt mondja, hogy a letűnt rendszerek kelleiből még nem épített fel koncepciót, nem is tudja, miként használná fel azokat. Őszintén szólva nem is hiányzik neki az a fajta szakasztott egyformaság.

FOTÓ: GERO ELEKTRA

FOTÓ: GYÉMÁNT LÁSZLÓ

„...vissza a harmóniához.”

SZURCSIK JÓZSEF

A képzőművészetet tekintve jellemző inspirációs forrás a múlt művészete. De nem csak ma. Talán a legjobb példa erre a reneszánsz mint művészettörténeti korszak, amely az antik művészet emlékeit tekintette példaképének.

A „neo” stílusok a 19. században ugyancsak visszanyúltak korábbi példának tekintett művészeti korszakokhoz.

Mai értelemben az igazi „retró” a közelmúlt visszaidézése tulajdonképpen.

A viselettörténet és a divat esetében a lecserélt stílusok először unalmassá, zavaróvá, meghaladnivalóvá válnak, de egy-két generáció után újra megnő a szimpátia irántuk. Jellemző ma a gyerekeink korosztályában az élénk érdeklődés a mi gyerekkorunknak, fiatalságunknak, vagyis a 60-70-es éveknek például a bútor- és iparművészeti stílusa iránt – kagylófotel, falvédők, szőnyegek, asztalok, szekrények, design használati tárgyak stb. Ezzel együtt persze a kor képzőművészete is új hangsúlyt kaphat, mondjuk a műkereskedelemben.

Engem a „retró” divatjelensége sosem vonzott, sőt egyáltalán nem is foglalkoztat. Saját alkotómunkám során nem kísért a közelmúlt művészete.

Persze egy jelenkori alkotó a múlt művészetének példái közül saját egyéniségének megfelelően válogathat meglehetősen szabadon manapság, kívánsága szerint, ha szüksége volna ilyesmire.

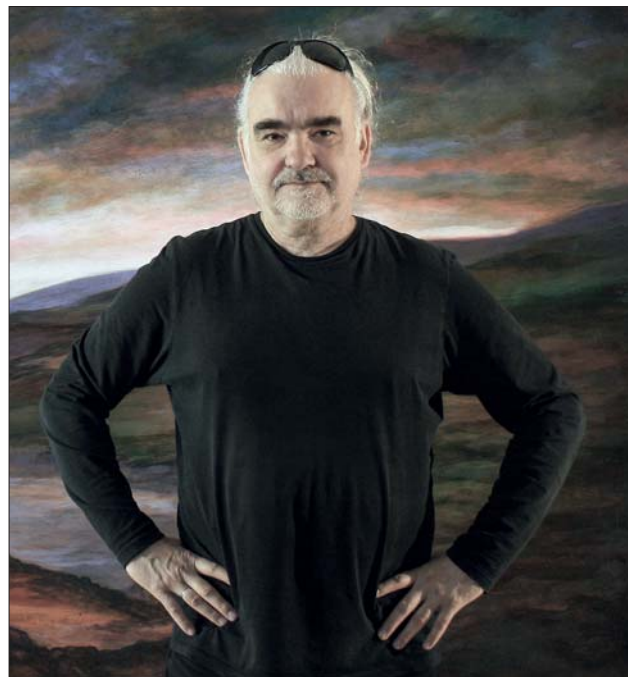
Utóbbi időben készült munkáimban jellemzően a klasszicizmus-romantika ideális tájait idézem föl és építem be alkotásaimba úgy, hogy valamennyi elemében fiktív, általam elképzelt világot formálok meg. Vagyis nem lemásolok, de nem is konkrét részleteket jelenítek meg a képeimen. Minden a képzeletem szüleménye.

Korábban az egyiptomi művészet formai megoldásai, időtlensége, később a geometrikus absztrakció vált

ösztönzővé a számomra, illetve a szürrealista képzetársítások eszközét építettem be munkáimba, és egy bizonyos agglutináció gyakorlatát erősítettem meg a magam számára. Mindezt azonban nem nevezném „retró” jelenségnek. Munkáimban a dolgok mélyére próbálok hatolni, ami nincs összhangban a retró könnyed-divatos vonatkozásaival.

Egyszer egy fiatal nővel való hosszas, filozofikus tartalmú beszélgetésünk végén az idő múlásával kapcsolatos összefüggések feltárásával igyekeztem elvarnani az utolsó szálakat, és ezt találtam mondani:

- Így van ez, ha az embernek már csak múltja van. A nő kedves hangján, ragyogó arccal így válaszolt:
  - Ugyan már! Nem öreg vagy te, hanem „retró”!
- Most már legalább tudom.

KALMÁR PÉTER

Retró... hm.

Nekem pont az a köztes nemtudommi, ami már sem a személyes kedvenc *Sinatra / Rat Pack* elegáns Las Vegas-i szmokingos korszakra, sem a mai világunk izgalmas, undorító, pezsgő, langyos, szóval leírhatatlan kavalkádjára nem jellemző; ellenben a serdülőkorom felejthető *Donna Summer* cikidiszkóját, a borzalmasan előnytelen trapéz nadrágot, a rettenetes pajeszokat és a *Tom Selleck-féle* macsóbajszot jelzi.

De ami a legborzasztóbb, hogy ezzel – az amúgy már szerencsére lecsengő – retrográd hullámmal egyesek azt hiszik, hogy minden gagyit el lehet adni. Ez természetesen a kézben tartott Premier magazinra nem vonatkozik, mert ezt a retró dacára sem lehet eladni... – hacsak *F. Gábor* vendéglős nem vásárolja fel a lapot angróban, okosba’ – amolyan retrósan.

RADÓ GYULA

– Ha van film, ami véletlenül kétszeresen is retró lett, az az *Egy jóházból való úrifű botladozásai a politika és az érzelmek útvesztőiben* című, Libik György alpesi sízó gazdag életéről és koráról szóló, nemrég bemutatott televíziós munkánk, amelyet harminc éve kezdtünk forgatni, és dobozban maradt mostanáig. Libik akkor még élt (1995-ben hunyt el), de amíg – a produkcióhoz becsatlakozó *Bubryák István* producerrel – összeállítottuk a felvett anyagot, már mi is retróként éltük meg a vele készített közös felvételek akkori valóságát. Az izgalmas történet így lett – akaratunk ellenére – kétszeresen is retró.

VAJDA PIERRE

Elsüllyedni a múlt bugyraiban, alászállni, keresztülhasítani az idő egymásra rakódott rétegeit. Nostalgia, önsajnálát. De a múlt, ha illékony is, mégis van tömege. Húzod, vonszolod magad után, hiába vagy paripa, ha a mögéd fogott hintó inkább szekér. A szádban a zabla beléd mar: a múlt kínzó kérdései rajzolnak kényszeredett mosolyt a szád szélére, ami közelebről nézve a jelenhez igazodó szájjár. Amúgy pedig giccses picsogás, mint tengerparti homokba írt szerelmes üzenet, amit elmosott a tenger hulláma. Mi magunk vagyunk az idő, a hanyatló test, előregedő sejtjeinknek kiszolgáltatva. Csalóka álom, amit életnek nevezünk.

BALÁZS ZOLTÁN

A retró fogalmáról nekem a következő haikuszerű vicc jut eszembe:

- Mondtam neki.
- Mikor mondtad?
- Holnap.

FOTÓ: NÉMETH MÓNIKA

NAOMI DEVIL

Retro, vintage, second hand – rokon fogalmak, amikkel lehet játszani, de engem a képi nyelv mindig jobban vonzott, mint a szavak. A képi világban szeretem az időutazást. Retrospektívnak titulálták már pár kiállításomat, de nem sértődök meg, ha rám is ezt a jelzőt alkalmazza valaki. Hátratekintek, klasszikus műve-

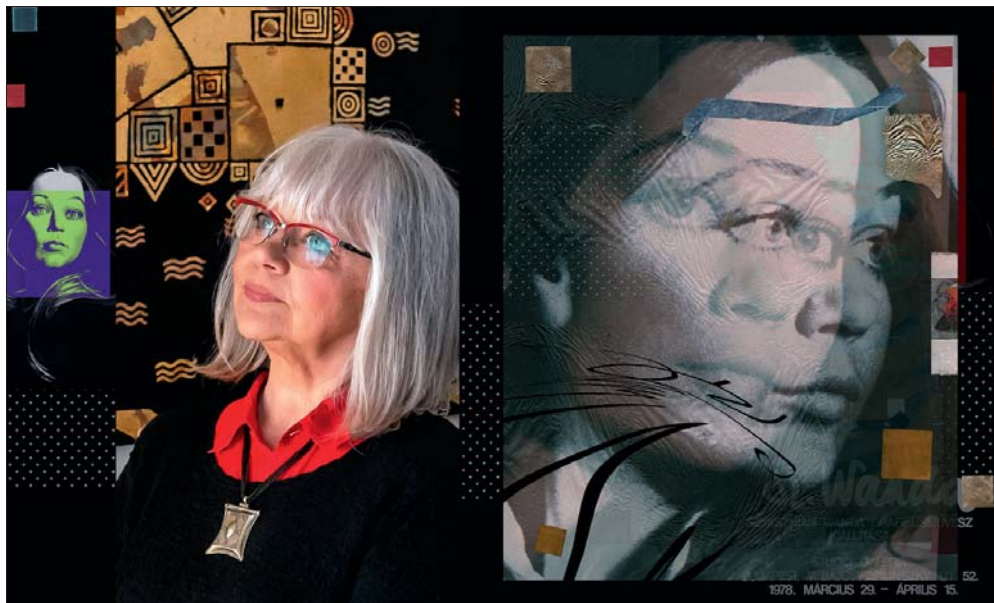
ket értelmezek újra, és vetítem őket a jelenbe és jövőbe. Rámutatok a társadalmi normák és szokások változékonyságára, görbe tükröt tartok a korok elé. A feldolgozott klasszikus művek olyanok, mint a vintage bor, gazdag tartalmúak, zamatosak, ízesek, ahogy az idő megérelte őket. Az én kezem pedig a second hand, amely újra feldolgozza a témát.

SZYKSZNIAN WANDA

Ha azt mondd,
retró
...visszatekintek
a múltamba...

„az volt a hej-hej-hej,
igazi szép idő!”

Annál már csak
az a szebb,
amiből visszatekintek
a múltamba.

KEMÉNY ZSÓFI

...akkor színes dzsörzérühák és pattogó *Beatles*-bakelitok jutnak eszembe. Meg az indiáner a Fischer-cukrászda pultjánál állva vasárnap délután. És az, hogy milyen kétségbeesetten keressük sokszor ezeket a hangulatokat.

FOTÓ: BOKOR KRISZTIÁN

FUNTEK FRIGYES

Retró. Nem pontosan ez a szó jutott eszembe, mikor megkaptam a felkérést *Dürrenmatt Az öreg hölgy látogatása* című darabjának megrendezésére a Győri Nemzeti Színházban. Majd! – Hisz ugyancsak Dürrenmatt-tal indult a nyolcvanas években a színházi karrierem: *János király*. Így duplán retró, hisz ez már '84-ben is retró darabnak számított. S innét, 2020-ból az akkori fiatalember erősen retró. A fiam most annyi idős, mint én voltam akkor. Retró. Filmszínészként kezd világszerte ismertté válni. Ismét retró? Az első tv-főszerepe egy, a hetvenes évek sikeres filmjének retró változata. Majd első mozifilm-főszerepe a hetvenes évek egyik ismert rockénekesnőjéről szóló filmben az énekesnő fia. Retró... múlt és jelen... Retró. Alma a fájától, múlt, vagyis jelen s jövő.

FOTÓ: SÁRKÖZY MARIANNA

GERENDÁS PÉTER

A retró szó, legyen bármilyen elcsé-
pelt is, számomra kedves. Az öreg in-
tarzia a falon, a régi Pacsirta rádió,
ami most is itt van tőlem egy méterre,
a régi névtábla az ajtónkról, a kopott
messzelátó mind-mind gyermekko-
rom kincsei, látni akarom őket min-
den percben. A Régiposta és a Galamb
utca sarkán laktunk a családommal.
Éjszaka, ha nem tudtam aludni, a tű-
sarkú cipők koppanását hallgattam a
csendillatú sötétben.

Apám volt a családfő, a bölcs rabbi,
aki mindenre tudta a választ. Ő volt a
bíró, aki ítéletet hozott, de ott volt mel-
lette a besúgó, aki mószerolt, elsorol-
ta az esti vacsora közben az összes bű-
neinket, de megbízható ügyvéd is volt
egy személyben, akire lehetett számí-
tani, nem is számolt fel extra költséget
ezért a szolgáltatásért. Apám volt a
klasszikus családfő, és édesanyám
volt annyira bölcs, hogy ezt az illúziót
meghagyta neki. De valójában ő volt az
igazi főnök, a szó jó értelmében. Sze-
rintem a döntések háttérében mindig
ő bujkált valahol. Ugyanakkor rendki-

vül érzékeny volt és pihe-puha paplan,
akihez oda lehetett bújni, akivel taka-
rózhattál, ha nagy volt a baj.

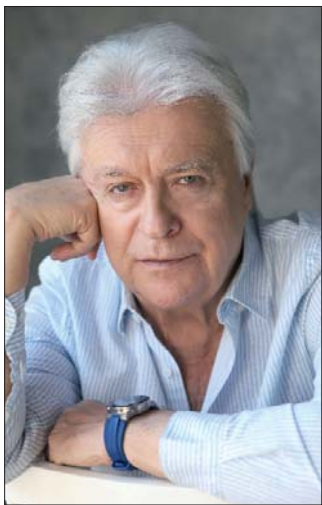
Meggyőződésem, hogy a nő, az anya
áll a család középpontjában, nélkűlük
sokkal kevesebbre lennének képesek.
Az én feleségem is olyan, mint édes-
anyám, könyörtelen kritikus, ami az
adott pillanatban fáj, de kiváló ízlése
és értékrendje van, tévedhetetlen. Fel-
becsülhetetlen, érthetetlen, egyben le-

nyűgöző, hogy felnevelt 6 gyermeket
(no és még én is itt vagyok hetediknek).
Végtelen türelme és tűrőképessége
van. Huszonhét év alatt talán ha két-
szer láttam sírni, de könnyeket a sze-
mében is nagyon kevésszer. Pedig nem
volt könnyű neki. 7 lélek, 6 lecke, 7 éhes
száj, 7 pár piszkos zokni, 7 bugyi, néha
7 rosszkedv, néha 7 ordítás, 7 sírás.
Persze 7 csoda is. 7 szeretet, 7 neve-
tés, 7 hálás pillantás. 7 elégedett „de
finom volt ez, anyu!”. Összességében
respekt az összes anyának, de különö-
sen annak, aki sok gyermeket szült!
Szerencsésnek érzem magam, hogy
ilyen embert találtam egy ilyen (nem
hétköznapi) családalapításhoz.

*

(Az idén Herényi Nóra, Gerendás Pé-
ter felesége kapja a Krisztina-díjat. A
Gyémánt László fiatalon elhunyt fele-
sége emlékére alapított elismerés
bronzplakettjén az alábbi szöveg fut
körbe: „A gondoskodó társnak, aki
nélkül nem születhettek volna remek-
művek.” A díjat ebben az évben kivéte-
lesen nem Krisztina augusztusi név-
napján, hanem október 16-án, a szü-
letésnapján adják át. – A szerk.)

LUKÁCS SÁNDOR

1963,
Miskolc.
Könyvnap
összejövetel
egykori
szülőváro-
somban.
A pódiumon
többek
között
Kassák Lajos
és
Tersánszky
Józsi Jenő.
Két élő
klasszikus
a fővárosból.

A terem zsúfolva, sok diák, köztük persze mi is.
Másnap a gimnáziumban magyarórán Pápay
tanár úr felteszi a kérdést. Na, fiúk, ki mit ta-
pasztalt a tegnapi író-olvasó találkozón? Én
azt, tanár úr – jelentkezik B. S. –, hogy megint
legyőztük az oroszokat! Hogyhogy?! – kérdi
döbbenet a tanár. – Hát most közelről láthat-
tam, hogy Kassáknak kétszer akkora a hom-
lokboltozata, mint Vlagyimir Iljics Leninnek...

SZINA KINGA

Számomra a retró a gyermekkor nosztalgiját jelenti. Egy le-
tűnt álomvilág szürrealitását különös formavilágával, na-
rancssárga-barna színeivel, érzelmes és szenvedélyes dalla-
maival, visszahozhatatlan ízeivel és illataival. Mindezek per-
sze a felnőttkor szűrőjén keresztül szemlélve egy ellentmon-
dásos korszak az abszurditás humorát súroló kellékeinek
tűnhetnek, de félretéve minden elemző okoskodást, én hálás
vagyok a belső mosolyért, a melegségért, amit a fogalom fel-
idéz bennem a gyermeki lét szabadságának és derűjének le-
nyomataként. Színészként ez az
önfelelt gyermeki létállapot, az
egységbe kerülés és feloldódás
öröme a játékban meghatározó
energiaforrás számomra, legyen
szó tragédiáról, vígjátékról, krimi-
ről vagy tragikomédiáról, mint
legutóbbi munkáimnál, a Győri
Nemzeti Színházban márciusban
bemutatott Goldoni-darab, a
Chioggiai csetepaté, a Rózsavöl-
gyi Szalonban készülő Idegenek a
vonaton című Craig Warner-mű,
illetve a dunaújvárosi Bartók Ka-
maraszínházban próbák alatt álló
Utánképzés ittás vezetőknek című
Háy János-írás esetében.

KORNIS MIHÁLY

FOTÓ: TAUSZ GÁBOR

„A retrót én úgy hívom, archív vagy régi dolgok. Nagyon szeretem valamennyit.”

FOTÓ: SCHRAM ANDRÁS

ÓNODI ESZTER

Nekem a kéken-lilán megcsillanó szódásszifon, a koloniál bútor, az ezerötös Lada, a keki színű telefonkagyló, a nejlon iskolaköpeny, a régi magyar címer, az úttörőnyakkendő, a kazettás magnó, a Dolly Roll, a vászon gumimatrac, a virágmintás tapéta, az Ablak-Zsiráf, a Trapper farmer, a focistafrizura, a csalamádés hamburger – egyszerűen a nyolcvanas évek csodálatos gyerekkora jut eszembe sóvárgó nosztalgiával.

MOLNÁR PIROSKA

A retró számomra a visszatekintés, ha akarom, az emlékezés. De nem megisméltése valaminek egy nosztalgikus érzéstől vezetve!

GÁBRIEL

Régen azok közé vágytam, akik a ma születettek szemében *retrónak* számítanak. Nekem ők voltak a példa a minőségre. Ma ezt a minőséget folytatni kultúrmisszió, büszke szélmalomharc.

FOTÓ: KISS CSANÁD

Gyönyörű lányokról és kevésbé gyönyörű fiúkról lesz szó a retró ürügén az alábbiakban.

Nem kell sokat visszaforgatni az idő kerekét, csak mintegy öt és fél évtizedet. Érettségi után újságírói ambíciókkal jelentkeztem az MTI-be, ahol momentán nem volt szabad főszerkesztői státus, így az Illusztrációs rovatba vettem fel világosítókat. Az akkor még gyermekcipőben botladozó magyar reklám- és divatfotózás első lépéseit követhettem nyomon olyan nemzetközi híró „nagy öregek” mellett, mint *Horling Róbert*, *Járai Rudolf*, *Németh József*, *Sziklai Dezső* vagy a fiatalabbak közül *Bara István*, *Vitályos József*, *Vidovics István* és *Tóth József*, a továbbiakban közismert nevén *Füles*.

A világosítói munkakör már akkoriban sem volt azonos a magasan kvalifikált értelmiségi tevékenységgel, inkább köztes állapot volt gimí és egyetem között, de került ki közülünk író, ügyvéd, nagynevű sportklub elnöke, si-

PREMIER: FEJGÉP

CÍMLAPSZTORI

Kenyér, szerelem, tehéntúró

KÁRPÁTI TAMÁS

keres vállalkozó is. A munka nemcsak szellemileg, fizikailag sem volt túlságosan megterhelő tevékenység, ráadásul nap mint nap együtt lehettünk Pest legszebb lányaival. Mi több, némelyiküket magunk ajánlottuk modellnek, mint például jelen esetben, a Retrószámunk több évtizede készült címlapfotóján szereplő *Charlotte Claviert* én mutattam be Fülesnek. (Rövid reklámblokk: aki szereti az originális ázsiai konyhát, az okvetlen látogassa meg a Hollán Ernő–Balzac utca sarkán Charlotte éttermét, aki eredeti ötlettel akarja ismertté tenni bármilyen termékét, az keresse Fülest, s aki jó újságot akar olvasni, az... de ezt nem is kell folytatni.)

Füles több száz reklám- és címlapfotójából nemrég életmű-kiállítást rendeztek Krúdy egykori óbudai lakóházában, a jelenlegi Vendéglátóipari Múzeumban. Akik lemaradtak volna, azoknak szól az alábbi összeállítás, egy-egy hamisítatlan Füles-sztorival.

Ő Füles. A hatalmas rézágy szinte baldachin után kiált, de a hálósipka se semmi. Akkoriban még a tévé is újdonságnak számított, hát még a távkapcsoló. Sokaknak nem is esett le elsőre, hogy a fotó nem a habos hálóinges fia-

taleMBER által nyújtható esetleges örömeiket hirdeti élmény gyanánt, hanem az ágyból kapcsolgatás lehetőségét – egyik csatornáról a másikra. (Merthogy kettő volt összesen.)

KÓCSAGTOLLAS MOSÓPOR

Déja vu érzésem van, a lányoknak a dézsákkal pláne. Nem csoda, ha csak kellő áhítattal mernek közelíteni, hisz kezeim közt a bölcsek köve, a Daz mosópor, nem árt velem jóban lenni. Nem állítom, hogy a holland termékhez hosszas castingolás után választották ki a szereplőket (még további lányok is előkerültek), a hetyke legény szerepköre viszont rám lett kitalálva, a szemceruzával rajzolt bajusztól a bővíjú gyolcsingig, a kócsag- vagy darutollas, csibészes kalpagtól a később pártszimbólummá avanszált fekete mellényig minden a helyén volt, nem beszélve a mosónők osztrák dirndlijéről, hogy e nemzetközi összefogással méltóképp hívhassuk fel a figyelmet a németalföldi csodaöblítőre. A jobbomon csücsörítő *Gottesmann Katalin* igazi sztármanőkennek számított, mégis hamar hátat fordított a pályának, hogy néhány év után jövedelmezőbb foglalkozást találva, *Windischgraetz* hercegnőként térjen vissza az óhazába. De ez már egy másik történet.

ŐSZI MEGYEI KÖNYVHETEK

Szellemes az ötlet és a kivitelezés is. Problémát csak a méret okozott, a fatelepen kiválasztott tuskóhoz kellett könyveket találni. Dialóg az antikváriumban:

– Kisasszony, tudna nekem ajánlani izgalmas olvasmányokat 28x36 centis méretben?

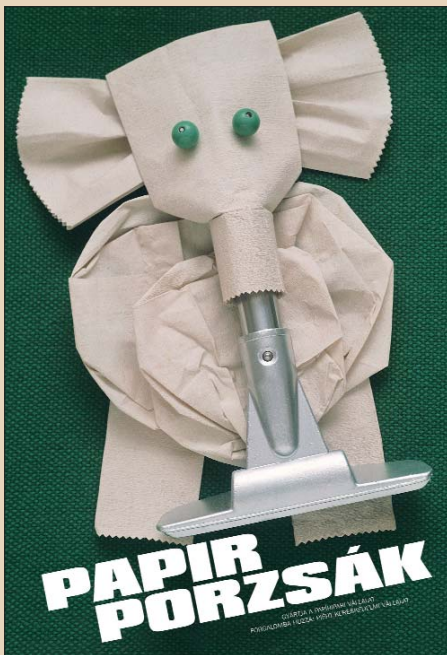
– Pardon? – Füles elismétli, immár tagoltan, így még félelmetesebb, az eladó hátraszól. – Főnök, jöjjön gyorsan.

A vezető készséges, utána néz nek, de ha nem tolakodás, megtudhatná-e, hogy miért pont ezt a formátumot favorizálja a kedves vásárló. Füles kicsit közelebb hajol, és bizalmasan megsúgja: – Ebben a méretben készítettem könyvespolcot az ágyam fölé, és annyira slampos, ha egy-egy darab kilóg.

MENŐ MINO

Ez a cipőreklám is vagy fél évszázada készült. Viszont az interneten néhány napja láttam egy felhívást, hogy aki tud valamit a modellről, az jelezze. A Premier ezúton csatlakozik a nemes ügryhöz.

PAPÍRPORZSÁK

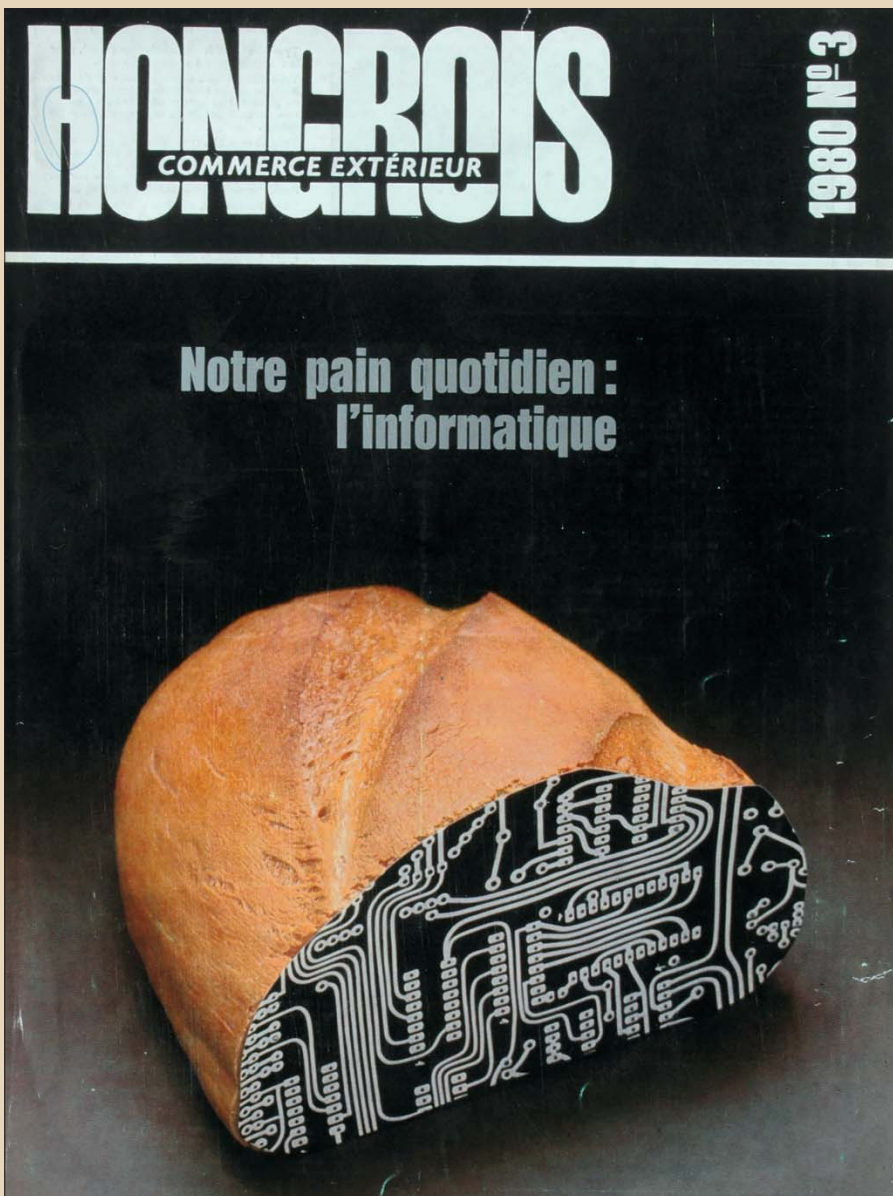
Nem emlékszem, ki hajtogatta a bumfordi kis origami-ormányost. De azóta valóságos iparágga fejlődött ez a takarításpótló összművészeti tevékenység az ázsiai szállodaszobákban. Ha a zuhanyfülké tisztasága hagy is némi kívánnivalót maga után, abban biztos lehet a kedves vendég, hogy ágyán minden este más-más állat várja; a törülközőből hajtogatott nyuszik, oroszlánok, hattyúk, egerek és páviánok serege velekszik bármely állatkert kínálatával.

TEHÉNTÚRÓ

Védjegy és vízjel, tulajdonképpen Füles ezzel a plakátjával robbant be a köztudatba. Innen kezdve minden megrendelő attól a nagyhangú fiatalembertől várta, hogy saját homályos elképzelései minél emlékezetesebb és közérthetőbb formában öltsenek testet.

SERCLI ÉS INFORMATIKA

A francia nyelvű címdalton ez áll: mindennapi kenyerünk az informatika. A megbízás teljesítéséhez Fülesnek nem a nyomtatott áramkör beszerzése jelentett gondot, hanem egy, az augusztus 20-i plakátokra hajazó púpos vekni. A pékségben csak legyintettek, amikor a múltkor a két zsemle mellé megemlítette, hogy fotózáshoz lesz; tudjuk, más meg a beteg nagymamájának viszi. Eszébe jutott egy élelmiszeripari minisztériumi főelvtárs, aki egy kiállításon biztatta, hívja fel, ha szüksége van valamire. Egy óra múlva már a Százados úti kenyérgyár vezérigazgatói titkárságán kopogtatott. Leültették, kávé, üdítő, öt perc türelem, a vezér rögtön érkezik, s mindenben a segítségére lesz. Kicsit megszeppenve jelezte a titkárnőnek, hogy neki tulajdonképp csak egy frissen sütött kétkilósra volna szüksége. Semmi gond, kiállítottak egy utalványt, amivel a gyárudvaron található mintaboltban kettőnyolcvanért vásárolhatta meg a háromhatvanas kenyeret. Isteni illata volt a friss cipónak, s ahogy ballagott kifelé, nem tudván ellenállni, letörte a serclit. Úgy érezte, mintha néznék. Nem tévedett. Visszapillantott, az emeleti titkárság ablakában ott állt a kenyérgyár vezérkara, s döbbenetn nézték, amint az „igen fontos Tóth elvtárs” – aki miatt leszóltak a minisztériumból – távoztában elégedetten majszol a „zsákmányból”, s kedvesen visszainteget.

Lady Diana, Cserhalmi és a többiek

RÉSZLET MAKK KÁROLY:
SZERETNI KELL CÍMŰ ÖNÉLETRAJZI KÖTETÉBŐL

(Kaptam egy remek portrét *Cserhalmi Györgyről*, *Ardey Edina* festette.

Úgy gondoltam, mindenképp bekerül a lapba, ismert okokból azonban nem tudunk friss interjút készíteni. Eszembe jutott azonban a hat éve megjelent kötet, amelyet Makk mondott tollba feleségének, *Hannának*.

Az egyik fejezetben *Lady Diana* budapesti látogatásáról mesél, a brit trónörökös felesége a Pasaréti Filmgyárban tekintette meg a *Magyar rekviem* című film forgatását.

A történet az ötvenhatos megtorlások után hét halálraítélt börtönben töltött utolsó napjairól szól.

Előbb az emeleti vetítőben egy tízperces részletet mutattak be a készülő filmből – eredeti 56-os híradófelvételeket, illetve utcai harcokat színészekkel, köztük a Cserhalmi György vezényelte tankrohamot.

Utána lekísérték a vendéget a pincében berendezett cellába. Innen *Makk Károlyé* a szó. – A szerk.)

„A színészek, ahogy megbeszél-
tük, az udvaron sorba állva
vártak, a vetítő épületének
ajtájától a műterem ajtáig: Benkő
Gyula, Eperjes Károly, Szakácsi Sándor,
Gazdag Tibor, Bezerédi Zoli,
Kaszás Gergő, Ujlaki Dini (...) Mind-
annyian daróc rabruhában. Így együtt
látva őket szívszorító látvány lehetett
a vendégnek. A bemutatkozás cere-
móniája bájos zavarban játszódott le,
a Lady néha lassított, néha jobban
megnézett egy arcot – ezek a gyakor-
lott 'játékosok' még mintha zavarba is
jöttek volna egy-egy pillanatra. Elkép-
zelhetetlen és felejthetetlen pillanato-
kat örökítenek meg azok a fényképek,
melyek ott készültek. Csak Cserhalmi
Gyuri hiányzott ebből a sorból.

(Vele egyszer volt egy apró nézetel-
térésem egy későbbi filmemben, az
Így, ahogy vagytok /2010/ forgatása
közben. Ugyanis partnerének, Csányi

Sanyinak egy hatalmas pofont kellett
adnia. Mindkettőjüknek komolyan
mondtam: nem szeretném, ha az idő
azzal telne, hogy 'markírozátok' ezt
a jelenetet, itt egy erős, indulatból jö-
vő pofonról van szó.

– Ne haragudj – mondta Gyuri kis
hezitálás után –, én utcai harcos va-
gyok. Ha rendesen pofán csapom, ma
nem lesz tovább forgatás!

Végül megállapodtunk, és szegény
Csányi Sanyi kapott egy elég emberes
maflást, de túlélte.)

Ez az 'utcai harcos', ez az istenál-
dotta tehetség úgy döntött, hogy nem
áll be a sorba, a cellában maradt ezen
a szar, kopott, kényelmetlen szalma-
zsákon – ahogy ő figyelmesen fogalma-
zott –, és ott csendesen motoszkál. (...)

...semmi „kamu”, a jelenetet fel-
vesszük.

Nézzük Gyurit. A koszos szalma-
zsákok között ebben a ronda cellában,

egy pillanatra átváltozik. Egy össze-
tört ember, ebből az ocsmány cellából
már csak az akasztófaig vivő út az, ami
az életből megmarad, és látjuk azt a
folyamatot, ahogy kitornázza magát
mindebből, és válik egy olyan tenge-
rösszé, aki még nem is olyan régen
volt.

A vendég minden idegszálával részt
vesz ebben a vállalkozásban, a tol-
mácsnő nagyon ügyesen, csak itt-ott
suttogva avatja be a szövegbe.

– Köszönöm! Kész! Ennyi! – töröm
meg a varázst.

A Lady még mindig a jelenet hatása
alatt, mozdulatlanul ül a székén, és
megrendülten szabadul meg felkavart
érzelmeitől. (...) Tanácstalanul össze-
fonódó pillantást váltanak Cserhalmi
Gyurival, aki finoman fejet hajt, vára-
kozva néz, végül eljutnak egy bizony-
talan kézfogásig. Gyurihoz passzol
leginkább ez a gyönyörű nő.” ❀

Búgócsiga

JOLSVAI ANDRÁS

– Képzeld, mit álmodtam! Hogy a régi lakásban ülök a nagyszoba közepén, a perzsaszőnyeg felhajtva – tudod, az a kék, ami aztán a Garibaldi utcai lakásban is velünk volt –, és elmélyülten játszom egy búgócsigával.

Amikor felébredtem, még hallottam a hangját. Szerezz nekem egy olyat, kérlek.

– Rendben, megpróbálom.

Amióta hazajött, *Micsnek* ez volt az első kérése *Méterfyhez*. Pedig annak, hogy megérkezett, már vagy öt hónapja. Hiába próbálkozott a férfi, hiába kérdezte újra meg újra, mire vágyik, mit vigyen be neki, mit szeretne, Mics mindig elhárította. „Megvan mindenem, ami kell”, mondta.

Mics és Méterfy valaha egy pár voltak. Férj és feleség. Micset akkoriban Méterfy-nének hívták hivatalosan. *Méterfy Edéné Babos Jolán*. A Mics, az csak egy becenév, Méterfy ragasztotta rá a gimnáziumban, mielőtt járni kezdtek volna, a micsoda csaj sajátos rövidítéseként. A Mics tehát eleve egy becéző forma volt, de Méterfy még ezt is tudta fokozni, közös életük felhőtlen szakaszában. Micsi, Micsike, Micskó, és ezek birtokos változata mind-mind létezett. Istenem, de régen volt.

Egyetem után házasodtak össze. Először Micséknél laktak, a fasorban, ott, ahol az asszony utolsó álma játszódott, aztán béreltek egy lakást a Garibaldi utcában. Szépen éltek, sok mindenben nagyon passzoltak egymáshoz, csak két dologban nem értettek egyet: abban, hogy hány gyerekük legyen, és abban, hogy hol éljék le jövő életüket. Mics sok gyereket akart, Méterfy keveset (konkrétan nullát), Mics Pesten akart élni, Méterfy külföldön. (Édentől nyugatra.)

Aztán minden másképpen alakult. A hetvenes évek végén jártunk, Méterfy megmondta Micsnek, nem vár tovább, az első lehetséges alkalommal disszidál, akár vele tart az asszony, akár nem. Mics nemet mondott. Egy szép, gyertyafényes vacsora mellett elköszöntek egymástól, és elváltak. Méterfy befizetett egy háromnapos bécsi útra, aztán búcsút mondott a barátainak, és eladta a könyveit egy antikváriusnak. Talán azt nem kellett volna. A könyvembert a belügy rövid pórázon tartotta (tiltott műveket találtak a raktárában – biztosra men-

tek, ők tették oda őket), jelentenie kellett a házi könyvtárfelszámolásokat, ezt tette most is, és Méterfy nem kapott útlevelet. Mics viszont, néhány év múlva, igen. Akkor már nemzetközi szinten is jegyezték mint tehetséges fiatal szociológust, a társadalmi rétegződés kutatóját. Meghívták egy nagyszabású kongresszusra Madridba, és még ott felajánlottak neki egy New York-i ösztöndíjat. Mics igent mondott. Szép karriert futott be aztán, tanszékvezető lett a Californián, könyveit sok-sok nyelvre (kilencven után még magyarra is) lefordították, de a tudósi karrierért nagy árat kellett fizetnie. Sosem ment (újra) férjhez – a férfiak nem szeretik a túl okos nőket –, és gyereke se lett. Méterfy itthon maradt, tanári állást vállalt egy középiskolában, ott elvette az egyik kolléganőjét, annak már volt két gyereke, ahhoz jött kettő közös, mintegy magától. Húsz év után ennek is válás lett a vége, a gyerekek felnőttek, a két kisebb külföldön él, Méterfy öreg korára egyedül maradt.

Évtizedeken át nem is hallottak egymásról.

Néhány hónapja aztán Mics felhívta a férfit. Méterfy azonnal megismerte a hangját, még mielőtt azt mondta volna, *Edu*, az ő sajátos, elnyújtott hangján. Senki soha nem hívta így Méterfyt Micsen kívül.

– Hát te?

– Hazajöttem meghalni. Meglátogathatsz, ha akarsz.

Elegáns budai otthonba költözött a Mics, olyanba, amelynek hospice szolgáltatása is volt. Olyanba, ahonnan az embert, ha elég pénze van, zökkenőmentesen átkormányozzák az örökletbe.

– Fél év – mondta az asszony, amikor Méterfy először meglátogatta. – Nyolc hónap, maximum.

– Nem lehetne valamit...?

– Nem lehet. És szerintem erről ne is beszéljünk többet.

Pedig Mics nem látszott betegnek. Őrizte régi alakját, a lába most is formás, jó, a ráncok az arcán meg a kezén elárulták a korát, és volt benne valami lebegős, valami éteri, ami a hajdani Micsre igazán nem volt jellemző: dinamikus lénye egy percre sem tudott megpihenni.

Beszéltek hát mindenféléről, kivéve Mics betegségét. Elmesélték egymásnak az elmúlt évtizedeket, sikereket, kudarcokat, hétköznapi dolgokat. Fényképeket mutogattak, magyaráztak, Mics egy napon elővette az egyik nemrégiben megjelent könyvét, és dedikálta a férfinak. „Férjemnek, Edu-nak, a régi szeretettel.” Méterfy hazafelé a buszon elsírta magát.

Méterfy eleinte vitt ezt-azt, naranccsot, banánt, csokoládét, virágot, de Mics ráparancsolt, hagyja ezt abba, nem akarja, hogy beteglátogatásnak látszódjék a találkozásuk, különben sincs semmire szüksége, mindent megkap az otthonban. Méterfy egy darabig próbálkozott még, de aztán tudomásul vette a tiltást.

Az elmúlt, külön töltött évtizedek után következett a közös múlt felidézése. A gimnázium, az egyetem, az Andrássy út meg a Garibaldi utca. Fényképek kerültek elő – furcsa, de Mics őrzött meg többet –, hol is volt ez a kirándulás, a Börzsönyben vagy a Pilisben, emlékszel erre a piros szoknyámra, hát hogyan emlékeznék, drágám, és te emlékszel, hogy mit viseltél

alatta a huszonötödik születésnapomon, persze, magamat, aztán felidéztek a folytatást is, a kis budai étterem mosdójában, pedig nem is volt koedukált.

Aztán meséltek egymásnak a gyermekkorukról. A találkozásuk előtti időkről. Amikor összekerültek, fiatalok voltak, és előre néztek. Most meg már csak hátra. Mics egy tavaszi délutánon a babáiról mesélt, az alvóbabáról meg a négerbabáról, utóbbit, ma már kideríthetetlen okokból, *Böskének* hívta.

Azon az éjszakán álmodott a bűgöcsigáról.

Méterfy örült, hogy végre feladatot kap, bement az első játékboltba, de az eladó széttárta a kezét: hová gondol, uram, bűgöcsiga a mai gyerekeknek, ebben a digitális világban? Felkeresett aztán egy-két retróboltot is, volt ott minden, ólomkatona meg lendkeres autó, mely a sofőr fejét megnyomva indult el, eredeti kinevetavégén meg autós kártya, de bűgöcsiga, az nem volt.

– Nézzen be a jövő héten! – mondta a tulaj végül.

Méterfy benézett.

Egy világító, műanyag bűgöcsigát nyomtak a kezébe. Forgás közben a Für Elise-t játszotta.

– Utángyártott, kínai – magyarázták a helyiek.

Méterfy feliratkozott az egyik közösségi oldalra, s bejelentette igényét egy eredeti bűgöcsigára. Pénz nem számít.

Két hét múlva valaki jelentkezett. Pilisszántón lakott, és azt állította, neki van egy hatvanas évekből származó bűgöcsigája, eredeti formában. Ötezeret kért érte.

Méterfy egészen lázba jött. Aznap megígérte Micsnek, hogy rövidesen megérkezik a csigával. Mics hálásan mosolygott rá.

– Meggondoltam – fogadta a pilisszántói ember. – Gyerekkori emlék, mégsem eladó.

– Szólhatott volna.

– Épp most gondoltam meg, amikor érkezett.

Méterfy restelkedett, hogy üres kézzel állít be Micshez, de az asszony megnyugtatta.

– Van még időnk, szívem.

Valaki a Vaterát javasolta Méterfynek, ott talált is eladásra kínált bűgöcsigát, Szolnokon. Másnap leutazott, a játék tényleg eladó volt, tényleg eredeti volt, forgott, ahogy kellett, csak épp nem bűgött.

– Szelel, azért – magyarázta a hirdető –, de talán meg lehet javítani. Az állagromlást beszámítottam az árba.

Mics másnap felhívta, hogy átszállították a „pihenő részlegbe”, nem akarja, hogy ott meglátogassa, mostantól, amíg lehet, beszéljenek telefonon.

– És mi lesz a bűgöcsigával?

– Hát megvan?

– Nemsokára.

– Pörgesd majd meg, és tedd mellé a kagylót!

Méterfy másnap felkeresett egy énektanárt.

– Mit akar megtanulni?

– A bűgöcsiga hangját.

Az énektanár nem hívott orvost, nem hívott rendőrt, még csak meg sem kérdezte, mi végre, hanem azt mondta, némi gondolkodás után.

– *Kurtág*.

– Pardon?

– Kurtág. Neki van egy kis darabja, melyben a bűgöcsiga is szerepel.

Meg is kereste legott az interneten. Meghallgatták egyszer, kétszer, háromszor, aztán az énektanár megadta a hangot, ámoll, mondta még, és előbűgött. Méterfy megpróbálta utánozni.

– Lesz ebből énekes halott – mondta a tanár az óra végén. Méterfynek megremegett az arcizma.

A harmadik óra után úgy találták, Méterfy megfelelően tudja utánozni a bűgöcsiga hangját.

– Alszik – mondta egy ápoló Méterfynek, amikor felhívta Mics számát.

– Keltse fel.

– Nemigen volna mód rá.

Hallgattak egy sort.

– Akkor... akkor csak tegye oda a hallgatót a füléhez, jó?!

– Jó – mondta az ápoló.

Méterfy várt egy kicsit, aztán belekezdett. Bűgött, ahogy a torkán kifért. Bűgött, ahogy csak bírt. Bűgött, akár egy bűgöcsiga. Bűgött, ahogy Mics szerette volna. ❀

A nipppek két élete

KÓVÁRI ORSOLYA

„A változások legfontosabbja, hogy míg ezelőtt a porcelán »vitrin műfaj« volt, addig ma a porcelán is kilép a vitrinből, emberközelbe kerül, az ember életének mindennapos megszépítője lesz és összhangba kerül a lakás építészeti és berendezési adottságaival, tárgyival. Így hát a korszerű porcelán éppúgy hozzátartozik a mai lakáshoz, mint a modern bútor, a jó lakástextil” – nyilatkozza 1973-ban a Lakáskultúrának a korszak egyik jelentős ipari formatervezője, *Veress Miklós*.

Hosszú időn át kollektív élmélygés tárgyát képezték az 1960-tól két-három évtizeden keresztül szériagyártásban piacra dobott porcelánfigurák. Majd a kilencvenes években a csetreszként, kádári giccsként aposztrofált szobrocskák az emléket is illett kiüldözni a vitrinekből. Az úttörőnyakkendővel, a fecskével és az iskolaköpennyel együtt száműzték őket a divatból. A nejlonharisnya maradt. A többnyire kézzel festett tárgyak tervezői, „designerei” és festői névtelenségbe süllyedtek, munkásságuk feledésbe merült, a nipppek pedig egy kétes emlékezetű korszak selejtjeiként kerültek dobozok és szeméttárolók fenekére.

Majd a retróőrület hullámával, a határon és tengerentúli porcelángyűjtőknek a korszak magyar alkotásai iránti fokozott érdeklődésével feléledt e formavilág iránti nosztalgia. A lenézett vitrindíszek némely csoportjai visszahódították életterületet, és lelépve a horgolt terítőkről amolyan játékos, modern régiségként szüremkedtek be az egykori unokák jelenkori otthonaiba.

Retró porcelánfigurákból állítottunk össze egy kis tárlatot; ezen belül a *Hüttl Tivadar* (anno császári és királyi beszállító) államosított gyárából átnevezett Aquincum Porcelángyár anyagából, valamint a Kőbányai Porcelángyár (közkeletű néven Drasche) kisplasztikai alkotásaiból. Utóbbi kapcsán további nevezetességként megjegyzendő, hogy színészi pályakezdését megelőzően a későbbi *Hofi Géza* dolgozott itt porcelánfestőként.

A SIKETNÉMA TERVEZŐ, BALOGH BÉLA VÍZHORDÓJA GYÚJTÓI CSEMEGE. A KŐBÁNYAI PORCELÁNGYÁR GYÁRTOTTA.

A KORSZAK KEDVELT ÉS NAGY SZÁMBAN ELŐFORDULÓ HALFIGURÁI KÖZT EGY RITKÁBBAN FELLELHETŐ DARAB, DRASCHE FENÉKJEGGYEL

A LABDÁN ZSONGLÓRKÖDŐ BOHÓCOKBÓL SOK KÉSZÜLT, DEKORVARIÁCIÓKBAN IS BŐVELKEDÜNK

ZEREPÁR – VERESS MIKLÓS SZÁMOS IZGALMAS ÁLLATPÁRJÁNAK EGYIKE. DRASCHE

KÉT NIPP A BORSOS MIKLÓS-TANÍTVÁNY SZONNTAG ÉVA SÉRÜLÉKENYSÉGÜKRŐL KÜLÖN NEVEZETES FIGURÁI KÖZÜL. AZ ARCÁT KEZÉBE TEMETŐ, HÍDON ÜLŐ BOHÓC A MOTÍVUMGYŰJTŐK NAGY KEDVENCE, A TÁLÁS SZOBROCSKA PEDIG A KORSZAK LEGFILIGRÁNBAB NŐI FIGURÁJA

TVISZT. ÍZIG-VÉRIG RETRÓ – AZ AQUINCUM PORCELÁNGYÁRTÓL

NÉPSZERŰ NIPP, LE SEM TAGADHATNÁ, HOGY MEGÁLMODÓJA, ŐSZ SZABÓ ANTONIA A HATVANAS ÉVEKBEN A BÁBTERVEZÉSBEN IS JELESKEDETT. SOROZATA ÚJ SZÍNEKET VITT A PORCELÁN KISPLASZTIKA VILÁGÁBA. A BÁBUNIVERZUM IHLETTE DARABOKAT RÉSZBEN A HOLLÓHÁZI, RÉSZBEN AZ AQUINCUM PORCELÁNGYÁR JEGYZI. EZ ITT AZ UTÓBBI

Este tíz felé

VÁRKONYI JUDIT

Azt mondja, nincs már olyan, hogy diszkó. Aztán kicsit lesajnálva, mintha csak magában értetlenkedne: ...milyendiszkó? Így, két dével. „De hát ma is ugyanúgy táncolnak a sötétben az emberek, akkor azt hogy mondjátok? – kérdezem, szintén értetlenül. – Hogy mondjátok? Ilyenkor hova megyünk, ha nem diszkóba?” Az eventnek a nevét mondjuk, vagy a hely nevét, feleli. Az akkor is diszkó, de ezt már csak gondolom.

Aztán eszembe jut a mi régi diszkónk, tiszta Amerika volt, atyáuristen. 1989-ben a dauerolt kleopátra volt a divat, ha jól emlékszem, a gimnáziumban minden lány ugyanúgy nézett ki, legalábbis a menőbbek. A menőbbeket diszkóba is elengedték, és mi persze ott voltunk. Soha életemben nem láttam jobb helyet, mint a gyöngyösi Bacchus, ahol beengedőemberek voltak, ahol tömeg volt, sötét és világító táncparkett. Anyám el sem tudta képzelni tán, hogy mi lett a békebeli borospincéből, hogy a terméskő falnak dőlve smárolnak az alkalmi párok. Azt hiszem, azóta sem használtam ezt a szót. Smárolás, ez is olyan retró.

Mindenkinek azok a nagy idők, amikor ő volt fiatal. Persze a régi diszkónk korántsem azt a korszakot idézi, az a hely maga volt a jövő. Az igazi retró az áruház volt. Meg a tejbolt. Az ábécé. Óvodás lehettem, mindig lógó orral unatkoztam anyám mellett. A bejáratnál szemben két hatalmas kávédaráló állt a pulton. Közösségi daráló, ma kéne ezt feltalálni, amikor már az autók is közösek. A tölcsérbe bele lehetett önteni egy egész rakás szemes kávé, aztán a csó alá tartani az üres csomagolást, oda zúdult vissza az őrlemény. Otthon fémdobozba rakta át anyám.

Nem emlékszem, milyenbe, de a lapos varródoboz még ma is előttem van. Arany feliratos, piros-fehér fedelén domborodtak a csogigolyók, valami extra svájci édesség volt benne valaha, nem tudom, ettem-e belőle egyáltalán, vagy csak képzeltem.

Alapvetően egész gyerekkoromban semmit nem ettem, de mindig szerettem volna, ha nekem is olyan jólesik valami, mint a többi gyereknek. A Sóház téri iskolában olajkályha volt a termünkben. Nagy tételben érkezett a tízórai, fogalmam sincs, hogy ez járt nekünk vagy be lehetett fizetni rá, egy kifli és egy műanyag poharas tej vagy kakaó. Azt hiszem, abban az időben kétféle tálcát lehetett látni az egész országban. Az extrább a bütykös szélű, téglalap alakú, karcolt fém, a másik a menzás: nagy háromszög, lekerített sarkokkal – szintén fém vagy sárga műanyag. Hát nálunk egy ilyen háromszög ment az olajkályhára, ott melegedtek a poharas kakaók. A poharakban aztán babsírát lehetett hajtani vattán, ami engem pont annyira nem érdekelt, mint az evés. Egyszer mégis kajára kértem pénzt otthon. Az iskola melletti autószer vízzel szemben állt egy kis bódé, a könyöklője pont a szememig ért. A gyerekek hazafelé megálltak a kisablaknál, és kolbász-sírba mártott kenyeret vettek egy forintért. Megkívántam. Nem volt jó.

Sosem voltam éhes. Szomjas, az igen. A tejboltban mindig szomjas lettem, csak azért, hogy anyám vegyen nekem olyan kakaót, amit füles üvegkorsóban adtak, az üvegkarikákat a mutatoujjammal végig lehetett simogatni. Kalácsot is kaptam, gondolom, két falat után anyám, szegény anyám uzsonnázhatott, mert én nem ettem

meg semmit. Két áruház volt a városban. A buszpályaudvar melletti elég menő volt a nyolcvanas években, egyszer húsvét táján kitömött kakas meg tyúkok is voltak a kirakatban. A földszinten, hátul volt a büfé, piros vagy narancssárga műanyagburás lámpák lógtak a pult fölé, ott csinálta a hotdogokat a suliból az egyik srác anyukája. Ezüst rudakra húzta a kiflit, hát én ettől is kész voltam. A látványtól mintha kicsit mégis éhes lettem volna.

Ha nem jut eszembe most a kávédarálás ábécé, sosem derül ki, hogy a legmarkánsabb retróélmény számomra a diszkó, a tejbolt meg egy rakás kifli. És nemcsak a virslivel töltött. Ötévesen minden reggel egyedül mentem abba az ábécébe. Az óvodavezetőnek én szállítottam egy darab kiflit és egy kefir, amit a nagy hasú, fekete gombos pénztárgépbe ütött be a fehér köpenyes kasszás néni. Zöld papírtízzel fizettem. Igen, zöld volt a tízes, barna az ötvenes, piros a százas, arra is emlékszem, hogy dugta mindig a tenyerembe az apai nagyanyám. Eszembe jut most a másik nagyanyám, a szüleim és az egész gyerekkorom. A játszótér. A citromos italpor. A gyerekek a tenyerükből nyalták.

Ez volt a retró. Ócska kis boldogság. ❀

Szorgalmas szkeccsben szorongás

SZERÉNYI GÁBOR ÍRÁSA ÉS RAJZA

Nem tudtam, hogy akkori legjobb barátom – akire ott vártam – abban az órában az akkori feleségembe szeretett bele éppen. Gyanútlanul üldögéltem a rézkarcnyomó műhely előtt, a pesti bérház legfölső (negyedik) emeleti ajtaja előtt. Harmincnyolc évet kellett volna várni a mobiltelefon és az internet feltalálására, hogy operatíván úrrá legyek a helyzeten. Jó, tudom, persze volt helyette kommunista szombat meg brigádmozgalom. (Utóbbi apokrif része a kézbesítőlány kompromittálása az üzemi lapszerkesztőség szekrényébe zárkózva. „Hajolj előre és könyökölj a remittendára... A többit rám bízhatod.” Szóval azokban a történelem előtti időkben is volt remény és vigasz.)

Abban az emlékezetes órában azonban a totális magány lett úrrá rajtam ott a mennybolt alatti utolsó emeleten. Se Facebook, se Messenger, se a többi kedves virtuális bohóság. A tér erejét csupán a magasságától való iszonyom jelezte. Lekuporodtam hát a lépcsőházi ajtó szárnyához dőlve. Kedvesen, szelíden, barátilag elárulva és megcsalva. Hogy ne teljen hiábavalóan az akkor egyébként még végtelennek tűnő idő, haladéktalanul ábrázoló üzemmódba helyeztem magam. Tászkás emberként volt nálam papír, mártogatós toll és egy kisüveg tinta is. (Amibe már belekevertem 2 db kockacukrot is, Kovács „Tüszí” Tamástól tanulva, hogy így kevésbé folyik meg a papíron.)

És nekiálltam, szorgalmas pontozással, mintegy akupunkturálisan gyógyítani – utólag már jól látom – sajtó sejtelmem ürességét. A korszak horror vacuija, lám, szorgalmas szkeccsben ábrázolódtam. Akkoriban eléggé felszerelkeztem bölcsnek mutatózó mondásokkal. Ezekről éles helyzetben – mint pl. szerelmi csalódás – rendre kiderültek, hogy teljesen használhatatlanok.

Am ekkor – a sötétedő pesti égbolt alatt – mégis átéreztem egy percre az illúziót, hogy a pontosan lerajzolt szorongás félig már le is győzetett.

Titok, a. 1

KUKORELLY ENDRE

A titok a Hosek volt. Hosek egy pincében lakott, egyedül. Műhely és lakás, szemben a kertünkkel, az ablakból épp oda lehetett látni. A vikendház ablakából, a szűnyogháló mögül. A pincéjébe nem engedett be senkit. Néhány lépcső lefelé, meg egy nagyobbacska raktár, annak legtöbbször nyitva hagyta az ajtaját. Ki-be járkált a Hosek. Neve Hosek. Fűrészeltetett. Középtermet, vékony, inas, ilyesmik. Kora?

Az arca olyan nem tudom, milyen volt.

Magyar anyanyelvű. Nem tudni, milyen anyanyelvű. Magyar? Hosek. Legtöbbször titok. Délben titok, délután, estefelé, különben asztalos és biciklista. Versenykerékpáros. Nem valami nagy.

Nem egy nagy titok.

De, nagy. Nem pokoli.

Ma egész éjszaka fáj a fejem, le-föl rohagáltak benne a dolgok.

A szűnyoghálónk zöld volt, zöldre festette a tájat, a szilvafa lombját, egy égdarabkát, a kerítés rozsdáját, szemben a házfal kopott sárgáját is.

A Hosek bringázott. Felhúzott magára egy régi fradista dresszt, felpattant a versenygépére, állva taposta a pedált, hajrázott boldog pofával, pislogott a vastag lencsés szemüvege mögül. Aki ismerte, kiabált utána, hajrá, Hosek!, ő meg visszaintegetett. Mindenki ismerte, senki nem tudott róla semmit. Hogy ő a Hosek. Vagy Hosek úr.

Gondoltam én is, hogy hajrá, Hosek, de nem kiabáltam. Nem mertem, vagy miért, hát mégis, azt, hogy Hosek, csak úgy?

A kertkaput becsuktuk este nyolc körül. Égett a gyertya. Szemben, a műhelyben egy szál villanykörte lógott a plafonról, jól lehetett látni, ott mász-

kált benn a körte alatt. Békakoncert volt. Tücskök és békák. A raktár ajtaja fölött pedig, a málladozó falon, nagybetűkkel odamázolva: HANGYA. Hangya, jó, de mi az, hogy hangya? Hosek mint hangya.

Hosek úr, mondták neki, ha akartak tőle valamit, Hosek úr, itthon van? Kijött a pincéjéből, föl a lépcsőn, szemüvegét a homlokára tolta, a svájcisapkája alá, úgy nézett, pislogott felfelé, biccentett is, megbillentette a fejét, hogy na, mi van, de nem szólt egy szót se.

Megcsinálta a bicikliket.

Valamit folyton gyalult. Gyalulta azt a valamit, felpakolta egy targoncára, a triciklijére, felpattant rá, és ugyanúgy tekerte, mint a versenybiciklit. Hajrá, Hosek, röhögtek rajta, ahogy tekert, tényleg röhejes volt a biciklijével. Kerékgyűjtemény, pumpagyűjtemény. Bicikli-csontvázak a falra felszögelve.

Sosem evett a Hosek. Nem láttam, hogy evett volna. Mikor evett? A képes felén fehér borosta, mindig ugyanaz a hossz. Mindig rajta volt a sapkája, olykor levette, egy rongydarabbal megtörölte a feje tetejét. Vörösbarna az arca, homlokán éles, fehér sáv, ameddig a sapka leért, hófehér csík. A micisapka ilyen: laps, fektetett nagy dé betű, antennával.

Néha átjött valamit megjavítani.

Köszöntem.

Köszönt a nagymamámnak. Engem, azt hiszem, nem látott. Nemigen szólt semmit, megcsinálta azt a dolgot, aztán kiment a kapun. Kicsit oldalazva. A nagy kérdezte, hogy mennyi, mivel tartozik, de a Hosek csak legyintett, hogy majd. Amikor a nagyanyám oda akarta neki adni azt a százast, azt mondta, hogy majd a' izékor tessék, naccságos asszony.

Izékor. A' izékor, ezen kicsit lehetett mulatni.

A nagy vitt át barackot. Mondta, hogy vigyem át én, de nem vittem át.

Egyszer átvittem a biciklimet, mert folyton leesett a lánc, és nem fogott a fék. Alig fogott. Lementem a lépcsőn, három lépcsőfok, kopogtam, felszaladtam. Az első kerékben volt egy nyolcas, nekimentem valami kőnek. Hosek kis idő múlva kijött. Tegye le oda, mondta, mutatta, hogy hova tegyem le. Délután, amikor visszahozta, nem voltam otthon, mert fociztam. Megolajozta, elmúlt valahogy a rozsdá a tárcsáról, és abbahagyta a kattogást, mert addig kattogott is, ki tudja, mitől. Csillogott a gép.

A nyolcas megmaradt, de lelapult.

Évekkel később, egy kora tavaszi reggel, földszag volt, friss olvadás szaga, jöttem ki a telekre. A HÉV-megálló töltésén lefelé, a járdára fel. Jött szemben a Hosek a járdán, gyalog. Sose gyalogolt, mindig biciklivel ment minden-hova. Valamelyik biciklijével. Sose mentem a járdán, akkor véletlenül a járdán mentem, és ott jött pont a Hosek. Kicsi volt, valahogyan jóval kisebb és vékonyabb, mégis ugyanaz. Ősz borosta, vastag szemüveg, ugyanolyan, csak kisebb. Rég nem láttam, most meg itt jön. Jött egy titok.

Most mit csináljak. Mit mondjak neki, nem is tudja, vagy mi, nem ismer, nem ismerem. Jó napot, Hosek úr, majd ezt mondom, és kész. Jött a járdán, nézett befelé, a kertekbe, egy fadarabbal kerepelt a kerítés deszkáin. Ez nem is vesz észre, úgy kell majd félreállnom, hogy ne jöjjön nekem. Akkor már ott is volt. Odaért a Hosek, megállt előttem, megálltam én is. Fogta a karom, épp csak megérintette. Hogy van, fiatalúr, kérdezte, és nézett föl, ferdén felfelé, ahogy a madarak. Szemüvegét a homlokára tolta, a micisapka pereméig. Kijött kicsit a Nap miatt, mi? Jött hallgatózni a kertbe? No hát, az ég áldja meg, mondta, és visszabillentette a szemüvegét. Felhúzta a homlokán a bőrt, a szemüveg visszabillent az orrára. Kilátszott a fogínye. Az arca csupa ránc.

Néztem, ahogy megy. A nadrágján, hátul, az ülepénél, széles rozsdabar-na bőrfolt. Mint egy biciklinyereg.

A Hangya földműves takarékszövetkezet volt a két háború között. Hangya Értékesítési, Beszerző és Fogyasztási Szövetkezet. ❁

MEZEI, ESZENYI, SZENTKUTHY

Casanova nyomában

KÁRPÁTI TAMÁS

Talán nem kegyeletsértés ifjúsággal szemben, ha azt mondom, a retró és a ciki kéz a kézben jártak. Az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek hazai divatvilága – ha létezett ilyen egyáltalán – nem a nosztalgiát ébreszti fel napjainkban, hanem a borzongást, keményített nyakú, fehér nejloningeket, elavult mackókat váltó susogó tréningruhákat, makkos cipőt teniszszoknival, megyei első titkárok NDK-ból importált trendi öltözködéskultúráját. Folytathatnám a sort paneleleganciával, funkcionálisan is használhatatlan bútorborzalmakkal, mai szemmel siralmas kis kiegészítőkkal, a hajdan népszerű tévés műsorvezető évadokig kitartó dizájnparódiáival.

Mentségül sok mindenre lehet hivatkozni, a társadalmi determináltságtól az általános ízlésficamig (benne a sajátunkéra is), megfelelő minták hiánya, a vasfüggöny masszív takarása és átláthatatlansága, de nem akarom sem keresni, sem sorolni a kifogásokat.

A rendszerváltozásnak hitt akármilyen környékén már egyre inkább éreztük, hogy valami nincs rendjén környezetünk vizualitásában – sem. Tömören összefoglalva: műanyag helyett a valódit vágytuk.

Számtalan példát ismerek azokból az időkből a hirtelen előkerült, finom ezüst névjegykártyatartókból némi manírral átnyújtott, már tapintásra is bizalomgerjesztő, elnök, menedzser, vezérigazgató, producer, ügyvezető titulusú – mintha más foglalkozás nem is létezett volna akkoriban –, vakulj-

paraszt üzenetű, vízjeles, mélynyomású téglalapocskák elindította történelemből. Én a sajátomat mesélem el.

1990 ősze, két éve főmunkatársként felmondtam az MTI-ben, s egy sikerkönyv megírása után úgy gondoltam, jobban járok szabadúszóként. Robbant a sajtópiac, számtalan felkérésem volt különböző lapokhoz, volt olyan Elite Magazin, amelyikben kilenc anyagom jelent meg, javarészt

berendezett, belvárosi nagypolgári lakás halljában, patinás, süppedő bőrfotelben hallgattam a megnyerő modorú Cz.-t, aki egy felső tízezernek szóló, exkluzív magazin főszerkesztői posztjára kapacitált. A lap címe: Casanova, s csak annyit várnak el tőle, hogy a legjobb, a leglátványosabb és a legelegánsabb legyen a piacon. S persze a legdrágább. Az utóbbit a legkönnyebb garantálni, rögtön jeleztem is, hogy

egy évig a lap biztos csak viszi a pénzt, egy-két év múlva nullszaldós, s aztán talán hoz is valamit. Nem probléma, legyintett utánozhatatlan könnyedséggel Cz. úr, bőven futja a cég más irányú tevékenységéből, svájci ingatlanok értékesítéséből, az orosz faáruszállítmányokból, amerikai dzsipek forgalmazásából, a kastélyszállóprogramból, privátrepülő-flottából. A Casanova csak vékony szelet a tortából, jövőre már ki kellene adni a Junior Casanovát, időközben kiépül a kizárólag olasz divatárukat és kozmetikumokat árusító Casanova-hálózat, nyílnak az exkluzív, szigorúan zártkörű Casanova Clubok, s hamarosan megtarthatjuk a társasági élet

SZÁSZ ENDRE FESTMÉNYE

persze álnéven. Élveztem, hogy a Magyar Konyhától a Képes 7-ig, az Élet és Irodalomtól az Új Tükörig számtalan nívós és bulvárlapba írhatok, főleg a hírügynökségi évek meglehetősen száraz, szikár szerkesztői munkája után. Ekkor jött egy váratlan telefon. Cz. úr, az Euroline Kft. elnöke üzent egy menedzserén keresztül, hogy szeretne találkozni velem. Másnap délután ott ültem egy kifinomult ízléssel

szezonjának fénypontját, a Casanovabált. Szegény névadó, a felvilágosodás korának legismertebb kalandora, *Giacomo Girolamo Casanova* is elégedetten csettintene – gondoltam magamban –, pedig a nevéhez leginkább tapadó nőcsábászaton kívül volt hegedűs és az inkvizíció besúgója Velenében, igazgatót színházat és kelmefestő üzemet, volt jogász, teológus, abbé és katona, írt operalibrettókat és

MEZEI ANDRÁS

orvostudományi értekezéseket, diplomataként és titkos ügynökként egyaránt otthonosan mozgott jobb körökben, Párizsban beindította a lottót (hivatásos szerencsejátékos is volt), s persze leginkább szélhámos.

Titkon reméltem, ez utóbbi azért hiányzik Cz. úr palettájáról. Hátravoltak még a „lelkiek”, azaz a piszkos anyagiak. Bármit ajánl, gondoltam, kérek 24 óra gondolkodási időt. Am olyan összeget mondott, hogy két percet sem kellett töprengenem. Dupláját kínálta a volt vezérigazgatóm fizetésének. Egyetlen bökkenő volt, az azonnali munkakezdés. Következő hétre repülőjegyem volt Rióba, félvagy inkább negyedhivatalos út. Semmi baj, egy jó kis riport a Corcovadóról meg Ipanemáról csak jó tesz az induló számnak – mondta Cz. –, s ha megengedem, a főszerkesztői napidíját már ő állja.

Retróról lévén szó, eddig szinte minden ellentmondott a kor tárgyalási stílusának. Sőt, abban is megegyeztünk, hogy a Casanova valamennyi hazai sajtóterméknél magasabb flekkhonort fizet a szerzőknek, ráadásul a kézirat leadásakor, akár az antivilágban.

Korábban szokatlan, számomra is meglepő vehemenciával vetettem magam a munkába. Ilyen kondíciók mellett persze nem volt nehéz összetrombitálni a szerzőgárdát, *Moldova Györgyöt*, *Miskolczy Miklóst*, *Molnár Dánielt* és a többieket. *Máté Judit* már tárcsázta *Nino Manfredi* római számát az

exkluzív interjú miatt, *Réz András* képelete filmkockáin lepergette, milyen Casanova is volt *Donald Sutherland*, *Marcello Mastroianni* vagy *Tony Curtis*. Szerkesztői pályafutásom mindmáig legnagyobb sikere, hogy még *Szegő András* is a megbeszélte időpontra készítette el anyagát. *Szász Endrét* sikerült megnyerni, hogy megfesse Casanova portréját a címlapra, *Mezei Andrást* és *Eszenyi Enikót* pedig arra, hogy elbeszélgessenek a névadóról.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra. Sőt, többre is. Mezei András József Attila-díjas író, költő, akkoriban az ÉS rovatvezetője, kitűnő interjúk készítője, ezért is esett rá a választásom. Eszenyi húszas éveinek végén, remek alakítások után befutott színész. Az én Casanovám címmel egy induló sorozat első darabjának szántam a beszélgetést. Am már az első sorokból kiderült, hogy a vígszínházi öltözőben, ahol Eszenyi a *III. Richárdban Lady Annaként* készülődik, egyiküknek sem fülük igazán a foga ehhez a témához. Mezeit jobban érdekelné a „mutogató színház”, amelyben „a finom arcjáték mit sem mond az első négy soron túliaknak”, Enikő meg nem is válaszolna, hogy tetszenek-e neki a Casanovák.

A beszélgetés – nem emiatt – mindmáig nem is látott napvilágot. A lap összeállt, Cz. úr pedig – odább. Pálmóban látták hajóra szállni úgy harminc éve, azóta keresi az Interpol. Az interjú a Casanova című dossziében – stílusban tartva – egy igazi retró, az Ecserin vásárolt, redőnyös, hajdan tán postamesteri íróasztalfiók mélyére került.

Az ősszel akadt újra a kezembe, élvezettel forgattam, s úgy terveztem, hogy a Premier következő számában közreadom. Csak közben történt egy s más. Március elején jól időzített sajtókampány keretében előbb egy három évvel ezelőtti vitát felmelegítve vált célkeresztté Eszenyi, majd napi címlaptémát szolgáltatva a bulvárnak újabb és újabb drámák kerültek napvilágra. Teljes vértzetben felvonult a véleményvezér fészbuk-kommandó, metróalagútból süvített a hegyibe széd. Szerencsére nem voltam itthon, alkalmam sem volt részt venni a csetepatéban, de hát nem is az én véleményem a lényeges, hanem a megbántottaké. (Még ha a megszólalók többségének távozása a színpadról

ESZENYI ENIKŐ

rendre betöltötte az űrt, mit jelenlétük okozott.)

Véleményem szerint Eszenyi kitűnő színész, kiváló rendező és nem tudom megítélni, hogy milyen direktor. Ha a számokat nézem, abban is kimagasló, de ha az ellene felhozott vádak veszem figyelembe, nem szeretnék a beosztottja lenni. Nem kezelte jól azokat a sajtómegjelenéseket sem, amikor már őt kérdezték, magyarázta a magyarázhatatlant, de legfőképp elmaradt egy „bocs, gyerekek”, mint ahogy sokak nehezményezését kiváltva ő is elmaradt a színházak melletti szimpátiatüntetésről. Nem árulok el újdonságot, hogy az egészségpályás letámadás meghozta eredményét, Eszenyi lemondott, *Rudolf Pétert* kinevezték a helyére igazgatónak. Mintha egy régi *Gárdos Péter-filmet* újraforgatnának, fordított befejezéssel: *A Skorpió* (Eszenyi Enikő) *megegyezik az Ikrekkel* (Rudolf Péter) *reggelire*. Fordult a kocka, már az asztrológiában sem bízhat az ember.

Mezeitől az interjút akkoriban egyeztetett anyagként kaptam meg, de sajnos András 12 éve elhunyt, ezért a kialakult helyzetre tekintettel a cikket ismét elküldtem Eszenyinek. Ő március végén telefonban azt mondta: „Most ne.” Próbáltam meggyőzni, kevés sikerrel. Hosszas hezitálás után úgy döntöttem, hogy a teljes interjút nem adom le, de van benne egy olyan kultúrhistoriai ritkaság is, ami e közlés hiányában végképp el-

veszne. Eszenyi Enikő és Szentkuthy Miklós „retró-dialógjáról” van szó, Mezei András narrációjával. (Szentkuthy, aki nyolcvanéves korában, 1988-ban hunyt el, Hegedüs Géza „nemzedéke legnagyobb és legmáradandóbb írójaként” aposztrofálta. Jelen írásunk témája miatt külön érdekesség, hogy Szentkuthy 1939-ben írt *Széljegyzetek Casanovához* című munkáját a rendőrség közszemérem-sértés és vallásgyalázás miatt elko-bozta és bezúzatta. 2012-ben viszont ez a kötete jelent meg először Ameri-kában, továbbá francia, spanyol és portugál fordításban.)

*

Mondanám, hogy csapjunk a közepé-be, de az említett okok miatt, az aláb-bi idézet már a beszélgetés vége:

– *Mégis, mit jelent magának a férfi, mint nembeli és emberi jelenség von-zásban, taszításban? Maga sikeres, is-mert színész. Szerepvállalásainak sokfélesége mögött nem a hálózobato-történetet keresve, az olvasó, a néző érdeklődése számot tarthat-e arra, hogy megtudja, Eszenyi Enikót a férfiban mi ragadja meg?*

– *Ami megragad, az mindig valami megfoghatatlan titkos mező. És titkos az a mező, amíg az illető férfi érdekes.*

– *„Titkos mező”? Egyetlen egy ilyen esetet sem mondhat el?*

– *De. Talán. A Kaméliás hölgyet forgattam, és úgy volt, hogy Szentkuthy Miklós, a híres író is játszik benne egy szerepet. Főlmentünk hozzá megismerkedni.*

– *Budán, valahol a Budakeszi út el-ágazásában, hatalmas nagy lakás telis-tele könyvekkel, sötét és nemes árnyakkal, valamint két élettárral?*

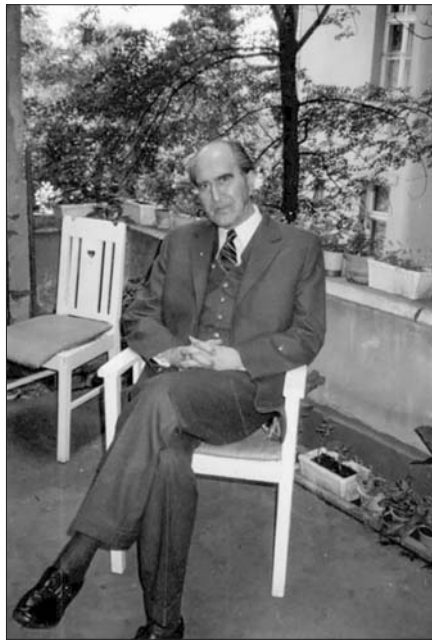
– *Igen. Nem tudom. Lehet.*

– *Milyen volt Szentkuthy? Magas? Fogatlan? Puffadt arcú? Szexuálisan túlfűtött képzeletű szellemóriás? Enciklopédikus szatír? Taszító? Vonzó? Kérdő nőtipró? A pornográfia lelkes barátja? A neves bigámista? A nagy író? Avagy a pánszexuális entellektüel?*

– *Mint kis nyuszi, ültem előtte mez-telen combokkal, miniszoknyában.*

– *Ő pedig – tudjuk – helyeselte a minit. Szexuális forradalomnak titulálta. A szexbe mint nagy leleplezőket, Freudot és Marxot is belekeverte.*

– *Szentkuthy a végtelen nagy író-asztalán túlról beszélt és beszélt.*

SZENTKUTHY MIKLÓS

– *Milyen volt?*

– *Azt hiszem, valóban hórihorgas volt. Talán hiányoztak a felső, középső fogai. Magas és széles homlok. Őrült izgalomban forgó lázas szemgolyók.*

– *Csak nem a csorbasága ragadta meg? A homloka? A szemüvege?*

– *Őt hallgattam. Előtte ültem. Izgatott volt. Egyszer csak fölugrott. Az ülőszéket hátralökte. Eltűnt, de kisvártatva megjelent a kezében vasalt, hófehér damaszt szalvétával, amolyan asztalkendővel. Elébe lépett. A kendőt kibontotta és a combomat lefedte vele.*

– *Nagy csönd lett?*

– *Igen. Ő visszaült az íróasztalához és ott folytatta a szót, ahol abba hagyta.*

– *Milyen volt az a pillanat?*

– *Félelmetes.*

– *Miért?*

– *Az volt benne a félelmetes, hogy ő már talán nyolcvanéves is lehetett, és...*

– *Férfi volt?*

– *Abszolút! Ez imponált nekem.*

– *Abban a pillanatban el tudta képzelet, hinni, hogy szereti?*

– *Ezen én nem gondolkoztam. A pillanat jelentette számomra azt, hogy ez egy férfi. Ha tovább boncolgatom, a pillanat elveszíti az értékét. Akkor hamar eljuthatunk oda, hogy egy nyolcvanéves férfi, fogatlan kéjenc és egy nő... De nem ez volt. Nem erről volt szó. Ez egy szerelmes pillanat volt és egy tiszta pillanat.*

– *Az sem ötlött fel magában, hogy egy kipróbált, régi trükkel hódította meg, amit már Tartuffe is megengedett magának a két duzzadó kebelre terített álszent zsebkendőjével?*

– *Szentkuthy nem volt álszent. Erő volt benne. Nyers vágó és mégis valami magasrendű humor. Szellem. Szerelem és szexualitás. Azt hiszem, hogy abban a pillanatban megértettem és elfogadtam őt mindenestül.*

– *Casanovának?*

– *Igen. Talán...*

*

Ha már *Tartuffe*. Tavaly tavasszal *Marton László* veszprémi rendezése kapcsán – ahol ott volt *Marton utolsó osztálya a kis Vidnyánszkytól H. Vecseiig és Keleti Évától Radnóti Zsuzsáig* nagyon sokan a színházi világból – megkérdeztem Eszenyit, nem változott-e valamelyest a véleménye a volt elődjét illetően. Nem kaptam választ. Tekintetét elnézve, talán jobb is.

És most hogyan tovább? Biztos vagyok benne, hogy súlyos, nagy szerepek várnak még rá. De hogy őt idézzem: ne most. Még a rendíthetetlen rajongói is nehezen ocsúdnak fel. Másoknak megbocsájtják a részeg randalírozást, a családi botrányokat, kis füvet, ezt-azt, a bulvár szállította napi rémségeket. Istenem, valahol ki kell engedni a gőzt, azt az iszonyatos feszültséget – megértők vagyunk, ha kedvenc celebjainkról van szó. Eszenyinéél hiányoznak a magánélet intimitásai, a színház volt az otthona, s ami a maga diktálta örült tempótól felgyülemlett, ott is adta ki magából. Nem remélhetett bűnbocsánatot. Egy statiszta hisztizhet, biztos megvan a maga baja, ezzel csak önmagát alázza meg. Na de egy direktor!?

Ha producer lennék, jövő nyárra kibérelném valamelyik szabadtéri színpadot, őstől pedig bevinném kőszínházba a produkciót. Hogy melyiket? Szinte mindegy. Enikő kivételes genetikai adottságai fruskától a nagymamáig mindent elbírnak. Színészi képességeit pedig még a legvadabb golyózápor közepette se vonták kétségbe. Például eszembe jut egy szerep, amit – ha már retró – láttam *Sulyokkal*, *Ruttkaiával* és *Psotával* is. Sőt, *Ladányi Andreával* és *Hernádi Judittal*. Így már könnyebb kitalálni: *Claire Zachanassian*. *Dürrenmatt* öreg hölgyének látogatása mindig örvényt kavart az állóvízben. Güllen (magyarul: trágyardomb) polgárai már most izgulhatnak. ❀

Örök nyughatatlan

BÓTA GÁBOR

FOTÓ: BÖRCsök ZSÓFIA

Lukáts Andor emblematikussá vált alakításában, a *Marat halálában*, a címszerepben, egykori színészi otthonában, a kaposvári teátrumban hideglelősen hátborzongató volt. El lehetett hinni neki, hogy kérlelhetetlen forradalmárként meg akarja változtatni, meg akarja rengetni az egész világot, és akár hegyeket hord el a helyéről. És nincs megalkuvás, nincs könyörület, már józan ész sincs, csak a megvalósítandó eszme, és az, hogy előre kell menni rendületlenül. Lidérces volt az elvakult tekintete, az, ahogy kérlelhetetlen eltökéltséggel sorolta a kivégzendők nevét, tébolyult szóáradatban, szinte levegőt sem vé-

ve mondta és mondta a magáét. Más véleményt meg nem hallgatva, már teljes elvakultságban, már diktátorként, de közben nagyon is ráérezve fontos társadalmi problémákra, amik azonban már eltorzultan jelentek meg az ő eszmékből rögeszmékké váló, lázálmos szemléletében.

Egy őserő volt jelen a deszkákon, akiről hihető volt, hogy olyan, mint egy tank, keresztülgázol bárkin, lehetetlen megállítani, átszakít minden gátat, a célja érdekében nem fontos neki sem maga, sem mások élete, tűzvívén át végre akarja hajtani, amit kőnők fejében eltervezett. Ritkán látni ilyen karizmatikus személyiséget a

színpadon, akire ha akarjuk, ha nem, rátapad a tekintetünk, nem is tudjuk levenni róla, mert annyira erőteljes az egész lénye.

Azok számát gyarapítja, akik nem végeztek színiiskolát, mégis Kossuth-díjas, nagy színészek lettek, sőt, neki osztálya is volt a színművészetin, ahová soha nem járt tanulni. Lakatos volt, dekorátor, valami vonzhatta a színházhoz, mert amikor egy kolléganője azt mondta neki, hogy az amatőr mozgalom egyik akkori zászlóshajójában, a Pinceszínházban játszik, megkérdezte tőle, hogy nem nézhetné-e meg, mit csinálnak. Dehogynem, gyere!, hangzott a válasz. És ő vagy három hónapig félénken ott kuksolt az utolsó sorban, nézte, bámulta, mi is történik ott, ahonnan rengetegen lettek aztán színészek, színházi emberek. Egyszer Fodor Tamásnak feltűnt, hogy már milyen régóta ott van, és rákérdezett, ki is ő, invitálta a színpadra, hogy esetleg mutasson valamit. Ettől annyira megijedt, hogy két hétig a színház felé sem nézett. Majd amikor újra bement, Fodor megfogta a kezét, fölvenszolta a színpadra, kérte, hogy mondjon egy verset. Persze nem akart. Végül csak elkezdte kipróbálni magából, hogy „Falu végén kurta kocsm...”

Egyszer nevetve mesélte nekem, hogy milyen pokolian rosszul mondta. Meg hát abba is hagyta zavarában. De a káprázatos pedagógiai érzékű Fodor nem hagyta annyiban. Miközben Lukáts a színház mindenese lett, festett, mázolt, díszletezett, gyakran haza se ment aludni a nővérel megosztott csöppnyi albrétletükbe, komoly szerepeket is kapott. Például *Ibsen Nóra* című remekében *Krogstad* doktort játszotta nagy szakállal. Nem véletlen, hogy ezt a szerepet ráosztották, hiszen 26 évesen keveredett a „Pincébe”, jelentősen túlkoros volt a többiek átlagéletkorához képest. Tragikus, hogy a Nóra bemutatója két nappal azután volt, hogy megtudta, az öccse öngyilkos lett. De ő felment a színpadra, és rá kellett jönnie, hogy a színészet közel sem csak játék, szórakozás, hanem kemény munka, és a legelképesztőbb szituációkban is helyt kell állni.

A kaposvári Csiky Gergely Színházban, szülővárosában lelt szakmai otthonra, ott, ahol szívesen látták, empátiákkal kezelték a szabálytalan alkatokot, rendhagyó tehetségeket, ahol

jeles rendezők akár nagy színészeket neveltek azokból is, akik nem végeztek főiskolát. Nem ritkán sokkal jobb szemük volt, mint azoknak, akik a főiskolán felvételiztettek. Ők például meglátták *Pogány Juditban*, *Jordán Tamásban* a komoly ígéretet. Lukátsot *Zsámbéki Gábor* vette föl segédszínésznek. A főrendező falatnyi szobájában tartott felvételijén megint nekifogott annak, hogy „Falu végén kurta kocsmá...”, és ismét belesült. Ugyanígy belesült a monológba, az énekbe is, ahogy amikor táncolnia kellett, akkor sem brillírozott. Tavaszi, totálisan sikertelennek tartott felvételi után, nyár végén megkapta az értesítést, hogy felvették. Nem értette, miért? Egy év múlva merre csak megkérdezi Zsámbékit. Aki annak ellenére, hogy

hordta a kútról a vizet, sokat dolgozott. Lelki sebeket is szerzett, de közben edződött. Elképzelhető, hogy már ekkor alapozta meg legendás munkabírását. És tán innen ered az is, hogy ha bírja, ha nem, ha a fantazmagória világába tartozik, ha nem, ő egy élete, egy halála, meg akarja csinálni azt, amit az akár konoknak is nevezhető fejébe vett. *Don Quijotéhoz* hasonlatos fantaszta, aki nem akarja tudomásul venni a falakat, és időnként csúnyán beléjük veri a kobakját. De aztán valahogyan mindig talpra kecmereg.

Másik legendás szerepében, *Liliomként* csaknem megvolt benne ugyanaz az őserő, ami a Marat halálában, de amikor a vagány hintáslegénynek rosszul mentek a dolgai, megmutatta

zónságsikerét, *Egressy Zoltán Portugál* című darabját, amit a hatalmas érdeklődésre való tekintettel át kellett vinni a nagyszínházba, ahol ugyancsak lehetetlen volt levenni a műsorról. A produkció napra pontosan húszéves jubileumán, 2018. október 13-án, a 423. előadáson játszották utoljára. Ekkor sem közönségérdeklődés hiányában került le a műsorról, hanem azért, mert többen kiöregedtek a szerepükből, és nem akartak mindenkit lecserélni, mert azt gondolták, hogy akkor ez már egészen más előadás lenne.

Lukáts álmai közé tartozott egy saját színház. Végül megkapta a Stúdió K volt épületét, amit Sanyi és Aranka Színháznak keresztelt el. Ez szintén egy pince, mint a Pinceszínház, és két utcányira van attól. Így érnek körbe a

LUKÁTS ANDOR MAGÁNARCHÍVUMA

Lukács semmiben nem volt perfekt, és annak dacára, hogy beszédhibás volt, látta és értékelte benne a totális elszántságot, azt, hogy ha török, ha szakad, ezt akarja csinálni. Láthatta a lázas tekintetét, a gátlásai mögött is észrevette a vasakarátát, és talán megérezte azt az őserőt, ami aztán annyira elementárisan előtört belőle a Marat halálában.

Gátlásosságának okai is fölfejtethők, édesapja kilenc évig politikai fogoly volt. Andor, hogy segítsen az őt testvéreivel egyedül nevelő, szociális otthonban, illetve örültekházában látástól vakulásig dolgozó mamájának, már hat-hét évesen például maga

a letargiáját, az elesettséget, sőt a depresszióját, az ingerültségét, de mindemellett a hatalmas szívét is. Szerintem mindezek megvannak benne civilben is. Láttam már fejét lógatóan pokoli letargikusnak. Rá tud törni a világfájdalom. De aztán jön az új, nagy ötlet, a megvalósítandó álmom, a faltörő lelkesedés, és a tettvágy kiugraszítja a gödörből. Örök nyughatatlan. Mindig van oka az elégedetlenségére, állandóan van korholnivalója.

Nemcsak a kaposvári színház fénykorának, hanem a Katona József Színház hőskorának is vezető színésze volt. A Katona Kamrájában rendezte meg a teátrum eddigi legnagyobb kö-

dolgot. De hát azért nem teljesen, mert a Sanyi és Aranka sajnos csak volt. Elég rövid életű volt szegényke, pedig mentek ott meglehetősen jó, igencsak érdekes produkciók. Azt hiszem, Lukácsnak a szponzorok felhajtásához, az üzleti ügyekhez, a marketinghez nem volt sok affinitása. Én is voltam ott olyan fölöttébb figyelemre méltó előadáson, amikor mindössze 11-en ültünk a nézőtéren.

De Lukács valahogy mindig talpra áll. Márciusban volt 77 éves. Változatlanul rátalálnak a feladatok. Ha netán nem, akkor keres magának. A világért sem tud leszokni a munkáról, a játékról, hiszen ez lételeme. ❀

Divat helyett őszinteség

SZILLÉRY ÉVA

Egy fiatal, barna hajú lány lehajolt egy drogfüggő fiúhoz az Andrásy úton, és annyit kérdezett: Segíthetek? A jelenet *Dettre Gábor Felhő a Gangesz felett* című munkájából való, amely nemcsak az egyik legerősebb lecsúszástörténet magyar filmen, de az idézett megszólalás elidegenedő társadalmunk legfontosabb kérdésének egyetlen szóba foglalása. Dettre jól tudta, hogy ahhoz, hogy a jelenet hitelesen szólaljon meg, olyan érzékeny és minden rezdülésében őszinte színésznőt kell választania, mint amilyen *Tóth Ildikó*.

A forgatás óta húsz év telt el. A színésznő filmen és színházban egyaránt pezsgő korszakát élte akkoriban, pályafutása elején, aztán jöttek kisebb szünetek, szakmai elbizonytalanodás – bár hivatását egyszer sem hagyta el.

Most két szerencsés évad után megállapítható, hogy a székesfehérvári Vörösmarty Színház testhezálló szerepeket bízott rá, egymásutánban. Tavaly nyáron – sokévnnyi szünet után – feltűnt a Pécsi Országos Színházi Találkozó, aztán decemberben elvitte a Prima Primissima Díjat egy nagyon erős mezőnyben, *Ascher Tamás* és *Szarvas József* „elől”. Hozzáteszem, a POSZT-on már kisebb tábora kezdett kialakulni, akik már kiosztották neki a *Tasnádi István Kartonpapa* cím da-

rajában *Évaként* nyújtott alakításáért a legjobb színésznő díját.

A színházi élet sokkal egységesebb, megtartóbb volt akkor, amikor hivatását kezdte a *Székely Gábor* vezette Új Színházban, amely közös munka számára éppoly alapkö, mint *Szinetár Miklós* vagy *Valló Péter* direktori iránymutatása. Legutóbbi beszélgetésünkkor felidézte, a főiskola óta visszacseng az általuk megfogalmazott mondat, miszerint a művészet lényege a kontrapunkt. Mit jelent ez neki? Bevallása szerint igyekszik mindennek az ellenpontját megtalálni és abból építgetni a karaktert. „Minden helyzetben meg kell találnom a kontráját a szerepnek, és ezeket játszom el, az ellenpontokból áll össze egy nagyon bonyolult dolog. Nem hiszem,

hogy *A vágy villamosában*, *Blanche* szerepében az örültséget játszani kell, ráadásul az abnormalitás sem mindig megfogható” – fogalmazott.

Az elmúlt évadokban sorra találtak meg olyan nőtípusok a színházban, akik helyzetüknél fogva kilógnak a környezetükből, és valamiféle önvédelemből a normalitás és az abnormalitás közötti szűk mezsgyén léteznek. *Blanche*-ra gondolok *A vágy villamosa* felújított verziójában. Évára a *Kartonpapában* vagy az egyik legutóbbi szerepre, *Estelle* figurájára *Az én kis hűtőkamrámban*. Mintha jutalomjáték lenne mindhárom karakter – *Tóth Ildikó* legalábbis képes arra, hogy azon a bizonyos vékony határon egyensúlyozva, az egész darab alatt bizonytalanságban tartsa a nézőt.

KOVÁCS TAMÁSSAL A KARTONPAPA CÍMŰ ELŐADÁSBAN

FOTÓK: VÖRÖSMARTY SZÍNHÁZ

Szerintem sokkal mélyebbről jön ez, mint hogy bármiféle tudatos pedagógia eredményeként magyarázhatjuk, a színészet nagymértékben amúgy is ösztönös képesség. Tóth nemcsak őszinte, sallangmentes műveltség miatt ismételtetetlenül egyedülálló, hanem lényében hordozza a titokzatososságot. *A Jadviga párnája* óta remekül él is vele.

Deák Krisztina munkája ezredfordulós kultuszfilm. Ami Tóth Ildikót illeti, magában foglalja mindazt, amit *Závada Pál* Jadvigáról gondolt: veszélyesen megfejtethetetlen és ellenállhatatlanul vonzó asszony. Szenvedélyes és kiismerhetetlen karaktert alakít, akárcsak *Scarlett az Elfújta a szélben*, és engem akkor, ott a bemutatón a hollywoodi sztárra emlékeztetett. Ez volt az első igazi nagy szakmai berobbanása, hiszen a legjobb színésznőnek járó díjat is ekkor kapta a Magyar Filmszemle zsűrijétől.

Két évre rá a mustrán a szakma, a zsűri és a nézők zöme *Ternyák Zoltán*-nak és Tóth Ildikónak jósolta a legjobb színészek díját a *Felhő a Gangesz felett* című munkáért, de nagy meglepetésünkre egyikük sem kapta meg.

Pályája mégis töretlen út, kezdettől kiváló rendezőkkel dolgozik. *Szabó Istvánnal*, *Tímár Péterrel*, *Dettre Gáborral*, később *Vitézy Lászlóval*, *Mészáros Mártával*, *Antal Nimróddal* és megannyi más filmkészítővel. 2005-ben a POSZT-on *Barta Lajos Szerelem* című darabjáért különdíjat kap a legjobb női alakításért, nem sokkal korábban az újonnan átadott Nemzeti

Színház nyitódarabjában, *Madách Imre Az ember tragédiájának Éva* szerepére hívják, de nem vállalja el. Igazi színházi műhelyekben dolgozik, olyanokban, mint a Radnóti és az Új Színház, de utóbbinak az igazgatóváltása körül kialakult polémiában és igazságtalanságban nem bír tovább őszintén benne maradni. A szabadúszó létet választja, majd egy időre elvonul az anyaságba, és állítása szerint kissé elbizonytalanodik abban, hogy a színpadon van-e a helye. Hamar rájön, hogy képtelen a színház nélkül élni.

Ekkoriban sokan teszik fel a kérdést: hová tűnt Tóth Ildikó? Pedig nem tűnt el, csupán többet játszott vidéken, de a fővárosban is mindig jelen volt, így aztán ez a kérdés a mi korlennyomatunk a vízfejű országunkról. „Sajnálatos, hogy abban a pillanatban, ahogy a fővárosból eltűnsz, egy időre nem létezel. Fontos megjegyezni, hogy másként működik egy vidéki színház, mint egy budapesti: a vidékieknek széles országúton kell haladniuk, a műfajok megannyi skáláján mozogni” – mondja a színésznő, aki a tatabányai éveket maradó iskolaként értékeli a *Harsányi Sulyom László* vezette színházban, de közben Kecskeméten, Kaposváron, Szombathelyen és Budaörsön is színpadon áll.

Mészáros Márta *Aurora Borealis – Északi fény* című, 2017-ben mozikba került filmjének főszerepe mégis valamiféle visszatérést jelent, mert az övé egy igazán komoly szerep, és a mélylélektani dráma a folyamatos igazság-

keresésről szól. Legutóbbi találkozásunkkor azt is elmesélte, hogy az idős filmalkotó eredetileg *Kovács Adélnak* szánta a szerepet, de ő valami okból nem tudta vállalni, és Ildikót javasolta. Szerepe szerint az általa megformált *Olga* az elhazudott életek áldozata és mementója, aki végül kénytelen szembenézni a hazugságokkal, de a felismerés szerencsére felszabadítóan hat az életére. Tóth Ildikó ekkor sokat nyilatkozik az önhazugságról, mély belső utat jár végig. „Valamit az ember zsigerileg érez az igaztalan vagy elhazudott élethelyzetekből. Olyan ez, mint amikor beraknak egy szobába, ahol sötét van, és nem tudod, hogyan tovább. Az igazság lehet, hogy fényes és fájó, de biztonságot ad, mert látni kezdesz” – vélekedik egy interjúban.

Sokat beszélnek színházi berkekben a szakmai alázatról: anélkül nem lehet életben maradnia a színésznek, mondják. De ezek a mondatok jól hangzó, elcsépett, képlékeny rigmusokká válhatnak, amíg aztán egyszer csak meglátjuk játszani, próbálni és nyilatkozni Tóth Ildikót, és azt tapasztaljuk, hogy ez a nő nem játszik, nem alakít, hanem benne él a szerepben. Egyszerűen Ő van ott.

És megértjük mibenlétét a szakmai alázatnak, ami nemcsak erre a nagyon kiszolgáltatott pályára, de minden hívásra érvényes lehet.

Ahogy általában az ember önmagát nem szereti elemezni, úgy abba ő sem megy bele, mégis, ha az eszköztelen színjátszásról, a puritán és őszinte jelenlétről kérdezzük, azt mondja, nem hiszi, hogy ez különleges dolog, talán csak manapság nincsen divatban. „Nem szeretek a divattal haladni, de valamikor összeér a divattal, amilyen én vagyok, valamikor meg nem. Tény, hogy szeretek mélyre menni az adott karakterben. Nem mehetek fel úgy a színpadra, hogy az utolsó a betűig ne tudnám, hogy miért mondom a szerepemet, és hova szeretnék eljutni” – vallja.

Kicsit irigyek vagyunk erre az attitűdre. Arra, hogy lehet így élni ma is ebben az agyonhájpolt világban, amikor talán mindenki többnek akar látszani, mint ami. Közben pedig mérhetetlen boldogok is vagyunk, hogy ezt a minőséget nemcsak rajongói, de a szakma egésze is elismeri, például azal, hogy 2019 végén az egyik legfontosabb díjjal jutalmazta. ❁

HIRDETÉS

PREMIER: FILM

Pasolini műzsája volt

SZABÓ G. LÁSZLÓ

FOTÓ: MARKOVICS FERENC

Asztalosinas volt, bútorfényező Róma külvárosában. Szegényparasztok, lumpenproletárok gyerekei között egy tizenöt éves, vásott, sok mindenre kapható, chaplini kölyök. Utcagyerek is egy kicsit, amolyan kedves csirkefogó. Ha aznap éppen úgy ébredt, elkerülte a műhelyt. Bóklászott. Báméskodott. Egy utcai forgatáson ismerkedett meg – ő nevezi így – *Pier Paolóval. Pasolini* beletúrt a fényes, göndör, fekete hajába. Ezzel el is dőlt minden. Nem sokkal később üzent a kölyöknek: következő alkotásában lenne egy neki való szerep.

Ez volt *Ninetto Davoli* első megjelenése

Pier Paolo Pasolini mozijában. Egy pásztorfiú a *Máté evangéliumában*.

Nézzük az évszámot: 1964. Tizen-

hét esztendővel később, hat év-

vel Pasolini halála után Ninetto

Davoli Budapesten forgat *Jancsó*

Miklóssal A zsarnok szíve, avagy

Boccaccio Magyarországon című

filmjében. *Filippót*, a bolognai csepű-

rágót játssza a történetbeli magyar főúri

udvarban. Kilenc film köti egykori mentorához,

pótapjához, rendezőjéhez, de mindenekelőtt szeretett

barátjához. Pedig a legtitkosabb vágyai között sem szerepelt, hogy egyszer színész lesz, híres színész.

Ninetto Davoli ma az olasz mozi egyik legismertebb

arca. Negyvenöt évvel mestere halála után a Pasolini-

filmek – *Madarak és madárkák, A Holdról látott föld,*

Oidipusz király, Teoréma, Disznóól, Dekameron,

Canterbury mesék, Az Ezeregyéjszaka virágai – utolsó

élő ikonikus arca. A fiatalokúak börtönéből hozta ki

Pier Paolója, hogy eljátszhassa nála első filmszerepét, és ott is ragadt mellette élete utolsó napjáig. És azóta sem vált el tőle. Ninetto Davoli életében ma is a fény, a víz, a kenyér, a levegő Pasolini. Nincs egy nap, amikor ne kérdezné őt. Karizmatikus jelenlétével különös ragyogást adott első számú rendezője alkotásainak. Derűt, vidámságot, életörömet vitt Pasolini életébe. A színtiszta szerelmet jelentette számára. Rajongásig szerette őt, és – nagy fájdalmak árán, életkedvét is elveszítve egy időre – végül még azt is megbocsátotta neki, hogy egy nap azzal állt elé: megnősül, családot alapít. A mérhetetlen

szeretet, ragaszkodás kölcsönös volt köztük. „Nem akkor lettem árva, amikor meghaltak a szüleim, hanem amikor Pier Paolo meghalt” – mondja Ninetto Davoli ma, hetvenegy évesen is kitűnő formában, csak éppen kifehéredett, göndör fürtökkel. Róma, Via Principe

Amadeo. Ülünk egy néptelen kis kávézó-

ban, kóhajításnyira a Termini pályaudvartól és

nem messze a Trattoria Pomidorótól, Pasolini életé-

nek két fontos földrajzi pontjától. 1975 novembere

második éjszakájának mára legendás helyszínétől. A

Pomidoro volt a kedvenc étterme, nem véletlenül

azért, mert a pályaudvar közelében várta válogatott

ízeivel. Onnan indult aztán éjszakai portyáira, a

Termini sötét falai alatt felszedett fiúprostikkal. Az

utolsó vacsoráját is Ninettoval, annak feleségével és

két fiukkal költötte el.

— **M**ilyen volt az a bizonyos utolsó vacsorájuk, mit őriz belőle a lelke, az emlékezete?

– Nem tudok róla sokat mesélni. Olyan este volt, mint a többi, amikor együtt vacsoráztunk a Piazza dei Sannitin, a San Lorenzo negyed felkapott éttermében. Gyakran járunk oda ma is. Jókat ettünk, beszélgettünk, aztán ciao, ciao, holnap találkozunk! S történt, ami történt. Róma ostiai tengerpartján Pier Paólot halálra verték.

– *Az olasz lapok akkor azt írták: mintha kihívta volna maga ellen a végzetet. Halottak napján érkezett meg Palermóból, és késő éjszaka már ő sem volt az élők sorában.*

– Nem, ez így nem helytálló! Dehogyan hívta ki a sorsot maga ellen! Miért akarna meghalni egy ember, aki a repülőtérről egyenesen a fodrászhoz megy, hogy eltüntesse ősz hajszálait, másnap pedig a fogászához volt bejelentve. Pier Paolo tele volt tervekkel, élni akart, dolgozni, újabb filme-

ket forgatni. Könyvet írt, azt is be akarta fejezni. Semmi negatív nem volt az életében. Valószínű, hogy másnap felhívott volna, hogy találkozzunk. Engem tényleg nagyon szeretett. Én a családjához tartoztam. Az édesanyja is a saját fiaként kezelte.

– *Abban a bizonyos filmben, A túróban, amelybe Marco, a bátyja is bekerült, ne is keressem a fiúk között?*

– Ott még nem játszottam. Róma egyik külső kerületében, az Aqua Santában csavarogtam a haverjaimmal, aznap iskolában sem voltunk. Lógtunk. Egyszer csak feltűnt egy csomó ember az egyik emelkedőn. Odamentünk, látni akartuk, mi zajlik ott. Hurrá, filmesek! És rögtön feltűnt a fővérem. Marco már kitanult asztalos volt akkor, mindenféle kellékeket cipelt. Meglátott, és azonnal leszidott, hogy mit keresek ott, miért nem vagyok az iskolában? Időbe telt, míg lecsillapodott, de aztán odavitt Pier Paólohoz. Ő rám mosolygott, megsimogatta az arcomat, beletúrt a ha-

jamba, és már mentünk is tovább a barátaimmal. A többit tudja. Üzent, hogy lenne egy nekem való szerep.

– *És leforgattak együtt kilenc filmet.*

– Lett volna tizedik és tizenegyedik is. Csak már nem lehetett.

– *Ha egyetlen szóval kellene jellemeznie Pasolinét, mi lenne az?*

– Bátor volt. Kimondta és le is írta, amit gondolt. A mai írók, forgatókönyvírók vagy az őt követők nem olyan bátrak, mint amilyen ő volt. A kortárs írókat nagyban befolyásolja a társadalmi rendszer. Pier Paolo lélekben mindig szabad volt. Belső gátak nélkül alkotott.

– *A szabadság szobrát mintázhatták volna meg róla.*

– Nem az én feladatom, hogy ezt mondjam.

– *Bernardo Bertoluccival is forgott a hatvanas évek második felében. Partner volt a film címe.*

– Pier Paóloval jártam Bernardóhoz. Jó barátok voltak. Pier Paolo

Bernardo apjával, *Attilióval* is szoros kapcsolatban volt. Bernardo, pályája elején, segédrendezőként dolgozott Pier Paolo mellett. Mit mondjak Bernardóról? Egy ideig barátok voltunk. *Az utolsó tangó Párizsban* című filmje után kezdett el lazulni a kapcsolatunk. Addig erősen öleltük egymást. Aztán nagy filmek vitték őt tovább.

– Vettem egy Pasolini-albumot a Termini pályaudvaron. Több képen is szerepel a könyvben. Az egyikén például bajszos focista, de Pasolini kezében a labda.

A SZERZŐ FELVÉTELE

– Az a fotó egy jótékonyági mecsen készült.

– Verseket is találtam a kötetben, amelyeknek ön a címzettje.

– Több verset is írt hozzám.

– Tud belőlük egyet fejből?

– Idézni többből is tudok.

– Önálló esttel járhatná Olaszországot, Pasolini írásaival, a vele megélt történetekkel szórakoztathatná a közönséget.

– Mi értelme lenne? Nem akarom csak úgy odadobni őt a világnak. A filmjei, a könyvei mindent elmondanak róla. A többi, amit együtt éltünk meg, nem tartozik senkire. Rengeteget utaztunk a világban. Elkísértem fesztiválokra, forgatási helyszíneket kerestünk Afrikában és a Közel-Keleten, órákon át tudnék mesélni róla. De akkor mi maradna nekem? A személyes emlékeimet nem fogom kiárusí-

tani soha. Akkor sem álltam ki a világ elé, amikor Pier Paolo meghalt. Nem kértem senkit, hogy itt maradtam egyedül, hívjatok, szívesen megyek filmbe, sorozatba. Ha ajánlat jött, elgondolkoztam rajta, és ha tetszett, elfogadtam.

– Pasolini által Alberto Moraviához is közel kerülhetett. Van egy fotó az albumban, amely egy vacsorán készült. Moravia a 20. század egyik legkiemelkedőbb olasz regényírója volt, akit nyilván az is erős szálakkal kötött Pasolinihoz, hogy műveiben nemcsak

a szociális elidegenedéssel és az egzisztencializmussal foglalkozott, hanem a modern szexualitással is. Róla milyen emlékei vannak?

– Első ránézésre morózusnak tűnhetett, de amúgy rendkívül kedélyes ember volt. A legtöbbit természetesen, mint minden íróról, a regényei mondanak el róla.

– Van még valaki az életében, akivel hosszasan beszélhet Pasoliniról?

– Igen. *Dacia Maraini*. Író. Alberto Moravia élettársa volt. Idős már nagyon, a kilencvenedik éve felé közeledik, de még mindig jól tartja magát, és szellemileg is rendben van. Ő is meg én is minden lehetőséget megragadunk, hogy reklámozzuk Pier Paolo filmjeit.

– Még egy fotó a könyvből! A *Dekameron* forgatási szünetében. Pasolini mélyen eltöprengve, szelíd mosollyal

az arcán, ön pedig határtalan derűvel kacag a világba.

– Tipikus. Pier Paolo, a nagy gondolkodó, én meg az örökké kacarászó. Ő akkor is komoly volt, amikor *Chaplin-filmeket* néztünk. A *Canterbury mesék* forgatása előtt gyakran beültünk a negyedünkben levő kis moziba, ott vetítettek Chaplin-filmeket. Én mindegyiken jól szórakoztam, Pier Paolo pedig minden alkalommal elmondta: „Ninetto, caro mio, te vagy az én Chaplinem!”

– A helyszíneresések mellett a szereplők kiválasztásában is a segítségére volt. Mi volt a menete ez utóbbinak?

– Pier Paolo magánemberként elég félénk volt, nem szívesen szólított le embereket az utcán. De mivel a valós életből is szeretett arckokat válogatni, engem kért meg, hogy tartsak velem. Ha megtetszett neki valaki, én léptem oda az illetőhöz, s amikor már jól benne voltunk a beszélgetésben, akkor jött oda ő. Bemutatkozott, közelről is megnézte magának, akire messzebből rámutatott, elmondta neki, hogy új filmre készül, amelyben a színészek mellett amatőrök is szerepelni fognak, és ha elégedett volt a kiválasztottal, behívta őt a stúdióba. Én mindig a kapcsolatteremtésben segítettem neki.

– Jancsó Miklóssal hol ismerkedett meg?

– Miklós és Pier Paolo barátok voltak. Rómában sok időt töltöttek együtt. Így találkoztunk mi is. Nagyon örültem, hogy olyan nagy rendezővel dolgozhatok, mint ő. Magával ragadott a filmzési módszere. Mintha színházban játszottam volna. Egy hétfőig próbáltunk egy tizenöt perces jelenetet, aztán az egészet egyszerre felvette. Olaszországban így senki nem forgatott. Nagyon érdekes tapasztalás volt ez számomra.

– Mennyit dolgozik mostanában? Foglalkoztatják a fiatal olasz filmrendezők?

– Tévésorozatokba hívnak. Ez most a divat. De én inkább azokra a filmekre vagyok büszke, amelyeket Pier Paolóval forgattam. És arra is, amit tőle kaptam. Nem akarok dicsekedni, inkább azt mondom: szerencsés vagyok, mert sok mindennel megajándékozott az élet. Egyébként élni is Pier Paolo tanított meg. Mi lehet ennél több? ❀

HIRDETÉS

Az örület határán

SZABÓ G. LÁSZLÓ

Nincs papírja róla, de anélkül is vállalja: örült fazonok eszelős megformálója. Nem hétköznapi színész, aki harminckét foggal rájga szét a szerepét. Sokkoló, tébolyító, mániás játékos. Mint kígyó az egeret, úgy bénítja le a nézőt. Tekintetében ott az esszenciális méreg. Felszívódásra nem ad időt. Azon nyomban hat. Színészi fegyvertárát szerepek százai sem képesek kimeríteni. *Udo Kier* a világ legnagyobb csalója. Bármelyik filmjét vesszük is, úgy vág át bennünket, mint annak a rendje. Ezért szerette őt *Andy Warhol* és *Fassbinder*. Ezért akart vele dolgozni *Gus Van Sant* és *Werner Herzog*. Ezért ragaszkodik hozzá *Lars von Trier*. Ezért hívta őt magyar filmekbe *Bódy Gábor* és *Jancsó Miklós*. *Drakula*, *Frankenstein*, *Adolf Hitler*, *Hasfelmetsző Jack* és mindez együtt, egy személyben. Nekünk *Nárcisz* is. *Weöres Sándor Ungvárnémeti Tóth Lászlója*, a tragikus sorsú tudós-költő. Ő sem tudja, én sem számoltam: a sokadik Unicum után nyílt meg Budapesten, de beszélgettünk már hasonlóan „oldott” állapotában Karlovy Varyban is, ahol véres karmolásokkal az arcán, hófehér liliomokkal a kezében udvarolt egy érzéki, vörös, cseh színésznőnek. Nem zavartatta magát. „Egy perverz pasinak, aki még főgonosz is a filmekben, mindent szabad” – mondta, s úgy is viselkedett. Mert játszott. Mint mindig.

Könnyű vele társalogni. Ha eleget ivott hozzá, szívesen anekdotázik. Elég egy-egy szót, egy-egy nevet kimondani neki, máris vált a beszélgetés fonálán. Megélt millió kalandot, izgalmas helyzetet, nagy találkozást. Gyűlölt és szeretett, de még most is habzsolja az éle-

FOTÓ: ZUZANA MINÁCOVÁ

tet. Vannak titkos szeretői, voltak vad, zűrös kapcsolatai, de az arca még mindig rendben van, az öltöny még mindig jól áll rajta, a szeme még mindig vakítóan kék. Ami viszont még ennél is lényegesebb: színészi nagyságával elsősorban az európai filmművészetet gazdagította és gazdagítja ma is, hetvenöt évesen. A legtöbbször negatív figurák bőrébe bújva. Ha nem ő a főszereplő, akkor a háttérből éppen ő mozgatja a hőst, vagy – nem egy esetben – könnyűszerrel lejátssza. Ami sokkal nehezebb feladat, hiszen kisebb szerepből kreál a szemünk láttára kiteljesedő figurát. Annyi negatív fazont, mint ő, nem is vállal egy igazi sztár. Ki fogja szeretni őt, ha mindig csak öl, pusztít, vért szív, vagy csak jelesül gondolkodik? Udo Kiernek azonban nagyon erős arca van. Még mindig. Tekintete égeti a vásznat.

„Filmszínészetet nem lehet tanulni, legfeljebb azt, hogyan kell pontos jelben állni – vélekedik. – A filmszínészethez egy csomó adottság szükséges. Kisugárzás. Erő. Egyéniség. Magamra kell vonni a figyelmet. Vagy csábítóként, vagy félelmet, borzongást keltve. Kétszázötven filmben játszottam, de be merem vallani, abból csak ötvenre vagyok igazán büszke. Az az ötven viszont az európai filmművészet letagadhatatlan része, maradandó értéket képviselve. *Paul Morrissey*vel a *Drakulát Rómában*, a *Cinecttában* forgattuk. Tizenöt percig tartott a hírnevem, mert éppen akkor *Fellini* is ott forgatott. *Carlo Pontitól* kaptuk a pénzt, ő volt a film producere. Huszonhat éves lehettem, ezzel az alkotással alapoztam meg a hírnevem. Találkoztam *Vittorio De Sicával*, *Viscontival*. Utóbbinak még tetszettem is, aztán

mégsem dolgoztunk együtt. De jóval később jött *Gus Van Sant*. *Keanu Reeves* és *River Phoenix* főszereplésével az *Otthonom*, *Idaho*. Egy motelszobában bebújunk az ágyba. A két fiú meg én. De azt találtam ki, hogy előtte még énekelek. Szóltam a rendezőnek, rábólintott. De mikrofon helyett egy lámpába énekeltem. Én kisebb lámpára gondoltam, *Gus* nagyot hozatott. Úgy énekeltem, hogy közben táncoltam is. A két srác csak bámult, hogy mit csinállok, hogyan mozgok. Remek jelenetet hoztunk össze.”

Bódy Gáborral a mannheimi fesztiválon találkozott. Ennek eredményeként kapta meg a spanyol *Patricia Adriani*, *Cserhalmi György* és *Garas Dezső* mellett a lánglelkű költő szerepét a *Nárcisz és Psychében*. A *Katonákban*, ugyancsak Bódynál, kisebb szerepet játszott. „Ki ez a gyönyörű nő a filmben?” – kérdezte egy riporternő a rendezőt. „Udo Kier – felelte Bódy. – Ő nőként és férfiként egyformán szép!” Ám a riporternő tovább faggatózott. „Akkor hogy is van ez? Udo Kier nőt játszik?” – értetlenkedett. „Nem, férfit! Egy különleges férfit!” – javította ki Bódy. Nem mellesleg neki köszönheti a német színész az egyik nagy felismerését, amelyet azóta sem felejtett el magyarul: „Az idő bűn.” Arra figyelni kell. „Az elvesztett időt ugyanis nem lehet visszahozni” – mondja már angolul. Majd hozzáteszi: „Pénzt lehet pazarolni, időt nem szabad.”

Hogy miért kapott annyi rosszfiú-, annyi gazember-, annyi szörnyetegszerepet? Nem tudja. Egyvalamiben azonban biztos:

„Angyalnak kell lenni ahhoz, hogy ördögöt tudj játszani.”

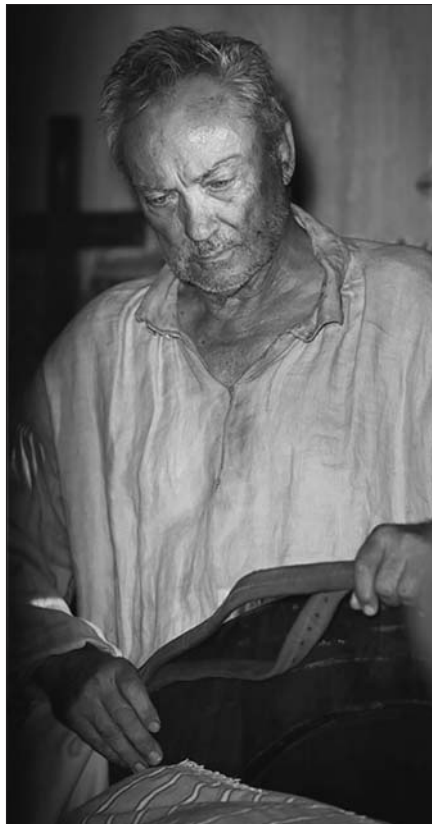
A rendezőket féltékeny embereknek tartja. Bódyról is azt meséli: gyorsan a tudomására hozta, hogy rajta kívül kívül dolgozhat Magyarországon. *Huszárikkal* és Jancsóval. Előbbivel nem sikerült összejönnie, Jancsónál két filmben is játszott. *A Magyar rap-szódíában* és *az Allegro barbaróban*.

„Wim Wendersszel és Werner Herzoggal is már csak azután dolgoztam, hogy meghalt Fassbinder. Ő is szerette kisajátítani a színészeket. Aki másnál is feltűnt, azt árulónak kiáltotta ki, és haragudott rá. Lars von Trierrel is a mannheimi fesztiválon ismerkedtem meg. Fiatal volt, szimpatikus. Amikor az első filmszerepet játszottam nála, arra kért, egy hónapig ne mossak haját és ne is borotválkozzak, a kamera előtt pedig csak azt az egy instrukciót kaptam tőle, hogy ne játsszak. Ez volt a legjobb és legfontosabb tanács, amit rendezőtől kaptam. Azóta nem játszom, csak úgy vagyok a filmjeiben. Nagyon kedveljük egymást. Az egyik gyerekének én vagyok a keresztapja, a másikkal *Jean-Marc Barr*. Szép család lettünk! Imádom az olyan nagy játékmestereket, mint Lars. Nála egy epizódszerep is meg-hökkentő tud lenni, én meg valósággal reszketek az ilyen feladatokért. Bódy varázsló volt, óriási művész. Képes volt egy egész utcát vörösre festeni, fekete disznókat fehér szárnyakkal reptetni. Ott volt a helyem mellette.”

Háborús gyerek, mondja. De már a világrajövele is hajmeresztő volt. Bombatalálat érte a kórházat, ahol született, Kölnben. Csoda, hogy életben maradt. Nem akart színész lenni. Csupán a háború utáni Németország nyomorától akart szabadulni. A házban, ahol laktak, nem volt meleg víz, se zuhany, hús csak nagy ritkán került a tányérra. A leghígabb levesnek is örülniük kellett. Nem akart Németországban maradni. Tizennyolc évesen ment el Londonba, nyelvet tanulni. Ott kezdett el színiiskolába járni. Biztatták, hogy vágjon bele, jóképűségét ott tudja a leginkább kamatoztatni. Egy éjszakai klubban kapta az első szerepajánlatot. Korhatáros film volt, dzsigolót játszott benne. Bizarr figurák hosszú sora következett. „Csinálj jó filmeket Európában, s akkor majd Amerika is felfedez!” – tanácsolta neki Paul Morrissey, aki utastársaként biztatta őt egy repülőn. Később éppen ő volt az, aki munkavállalási engedélyt

szerezett neki a tengerentúlon. „Maradj tűzközelben!” – bátorította egy ottani ismerőse. Azóta Kaliforniában él. Palm Springsben van birtoka, ahol egész évben kertészkedik, ez a legkedvesebb időtöltése. De műgyűjtő is. Értékes alkotások birtokosa. Sok más mellett *Czóbel-* és *Mednyánszky-műveké*. Nevetve közli, kétnapi gázsi-jából vette, amikor Magyarországon forgatott.

„Palm Springsben én vagyok a legfiatalabb. Körülöttem kőgazdag nyugdíjasok élnek. Ülök egy étteremben, és átszól hozzám egy úr az asztal felett, hogy fiatal ember, a sótartót lenne olyan szíves! Én ettől nagyon boldog vagyok. Vagy elhúz mellettem egy kocsi, látom, hogy egy idős hölgy ül a volán mögött, mellette a gazdag, élemedett korú férje, aki már alig bírja vonszolni magát. Hozzájuk képest én még tényleg tökök fickó vagyok. Ezért is örülök, hogy óriási telkem van, ahol minden az kezem munkáját dicséri. Locsolom a füvet, gondozom a fákat, kutyám is van, macskám is. A Jancsó-féle happening nem az én világom volt, bár az egyenruha jól állt rajtam mindkét filmjében. Én Palm Springsben vagyok igazán szabad, ott érzem boldognak magam.”

MOLNÁRKÉNT A FESTETT MADÁR CÍMŰ FILMBEN

Hónapokkal ezelőtt Csehországban forgatott. *Jerzy Kosinski*, a lengyel származású amerikai író *Festett madár* című, sok nyelvre lefordított regényének filmváltozatában vállalt epizódszerepet. A történet igazi hőse egy nyolc éves zsidó kisfiú, akit a szülei egy eldugott lengyelországi faluban rejtenek el a németek elől. Háborús idők, az emberek is kifordulnak magukból. Magányos vándorlása során a gyerek a kegyetlenség minden formáját megéli. Kínózzák, megalázzák, megbecs-telenítik. Cseh rendező alkotása a csaknem háromórás, fekete-fehér film, amelyben az elhangzott szöveg csupán kilenc percet tesz ki. *Václav Marhou*l Festett madara bekerült a tíz Oscar-jelölt külföldi produkció közé, első díját Velencében nyerte, s azóta a világ más rangos fesztiváljain gyűjti az elismeréseket.

„Tizenhárom éves voltam, amikor először hallottam a koncentrációs táborokról. Az első csokoládét egy amerikai katonától kaptam. A mai fiatalok nagyon keveset tudnak azokról az időkről. Én nagyon együttérzek a film-beli kisfiúval, akit a cseh *Petr Kotlár* személyesít meg szíváfájdítóan. Kosinski regénye 1965-ben jelent meg Amerikában. A német kiadásra nagyon sokáig kellett várni. Előbb azt olvastam el, csak utána a forgatókönyvet. Minden tisztelem a rendezőé, hogy meg tudta szerezni a filmrevitel jogát, hiszen előtte még *Warren Beatty*nek sem sikerült. Kordokumentum a film, rendkívüli vállalkozás. Másfél évig forgott csehországi, szlovákiai, lengyelországi és ukrainai helyszíneken. Én egy ellenszenves molnárt játszom benne, aki féltékenységből követ el megbocsáthatatlan bűnöket. A fiú mindent lát, megrettenve nézi, mire képes ez az elvetemült férfi, és abban reménykedik, hogy ép bőrrel megússza a helyzetet. Egy Kis-Duna melletti falucskában találta meg a rendező a filmbeli malmot. Mielőtt elkezdtük volna a forgatást, közöltem vele, hogy szeretnék egyedül ott tölteni egy éjszakát. Így is történt. Pontosan akartam tudni a helyét mindennek, amit a kezembe veszek. Be akartam lakni a helyet.”

Kérdezem, várja-e valaki otthon.

„A kutyám, a macskám és a lovam – szól halál komolyan. – De a lovam műanyagból van. Kint áll a kertben. Ő is szeret engem.”

PREMIER: FOTÓ

Sokféleség és hétköznapiság

SZILLÉRY ÉVA

OSVÁRT ANDREA

POPOVA ALESZJA

EL KAZOVSKIJ

RÚZSA MAGDI

Négy művésznő, akik egészen más területről érkeznek: a divat, a film, a tánc, a képzőművészet és a könnyűzene kiemelkedő arcai *Gömör Tamás* fotós képsorozatán, négy kocka abból a *100 portréból*, amelyet a művész nemrég egy albumba rendezett. Közhely, hogy a jó portréfotós léleklátó érzékenységgel közelít az alanyhoz, hogy annak mélységeibe jusson, legsajátabb pillanatát rögzítse. Gömör Tamás képein szembetűnő, hogy bár nagyon változatos körülmények között készültek: utcán, öltözőben vagy stúdióban professzionálisan bevilágítva, a természetesség és a hétköznapiság megteremtése mintegy alkotói alapgesztus, a külső környezettől függetlenül lételeme lett portréinak.

A száz kép galériájának ismeretében elmondható, hogy a leginkább mesteri portréi a nagy igénnyel bevilágított fotográfiaiak, de az „elkapott” pillanatok – *El Kazovszkij* képe – is jól használja, főként mikor a privát környezet egyes kiegészítői szellemi, lelki atmoszféraként működnek. *Osvárt Andrea* képét azért szeretem, mert aktív modell korszakában sikerült azt az arcát felfedeznem benne, amilyenek egykor én is megismertem a 17 éves, Budapestre érkezett, útkereső lányt. Ha sokáig szemlélem, El Kazovszkij tekintete újabb rétegekbe jut, benne az alkotás szabadsága és gyötrelme, magánya és harca – talán ezek azok a tényezők, amelyeket a fotográfus folyamatosan keres, amikor mániákusan a művészek arcait kutatja. A *100 portré* sokfélesége nemcsak a kiválasztott alanyok széles spektrumából és a beállítások módjaiból következik, de közel negyedszázad technikai fejlődésének fotográfiai lenyomata, mára kor-dokumentum. ❁

Agatha Orientje

REVICZKY KATALIN

Az irodalom az első jelentős krimiként Edgar Allan Poe *A Morgue utcai kettős gyilkosság* című művét tartja nyilván, de Arthur Conan Doyle 1887 előtti írásaiiban már Sherlock Holmes elődei is megjelennek. A cselekmény szálait mesteri kézzel bonyolító, drámai feszültségű, pszichológiai mélységű és szépirodalmi igényű későbbi krimik részben G. K. Chesterton, Graham Greene, Friedrich Dürrenmatt nevéhez fűződnek. Kiadást, olvasottságot illetően azonban több mint nyolcvan regényével, száz nyelven és sokmillió példányszámban vitathatatlanul Agatha Christie a krimi királynője.

Az első világháborúban vöröskeresztes nővérként végzett gyógyszerész tanfolyammal kezdte a mérgek beható tanulmányozását. Már első regényében (*A hiányzó láncszem*) megdöbbentő pontossággal ecsetelte egy méreggel történt fiktív haláleset körülményeit. Akkoriban sok belga menekült került Torquaybe, egyikükről mintázta Hercule Poirot valóban létező rendőrnagyot. Max Mallowan régésszel kötött házassága figyelmét Kelet felé irányította. Miss Jane Marple is Agatha gyermekkorából felöltő rokonok-ismerősök jelleméből alkotott kombinációként jelentkezett. „Válassz magadnak egy archeológust, így minél idősebb leszel, annál érdekesebbnek fog találni.” Mallowan bizonyára ösztönző humora mellett Agatha kíváncsi volt Ninive, Aleppo, Damaszkusz, Bagdad, Amman, Isztambul ősi kultúráira. Érdekelte az

egyiptológia, számtalan történelmi leírást olvasott Ehnaton és Ramszesz fáraókról. Magától értetődően kötötte össze a régészetet a kriminológiával. Tisztogatta a kiásott régészeti maradványokat, fényképezte, kartotékolta őket. Robert Barnard az *A Talent to Deceive* című munkájában így fogalmaz: „Az archeológia az egyetlen, amelyet egy Christie-regény igazán komolyan vesz.” Maga Christie is így látta: „A régészet nem más, mint nyomkeresés, egy speciális milió egyszerű és nagyszerű kutatása, de fantázia sem árt hozzá.”

Christie és az Orient! Amennyire Poirot célba találó, Miss Marple-nak pedig kombinatív készsége tévedhetetlen, Christie személye mögött merőben más egyéniség húzódott meg. Szemléletére – amely egy jól szituált társasági hölgyé – lényegében a származása és a szülői barátok (*Henry*

James, Rudyard Kipling) nyomták rá a bélyeget. Talán ezzel magyarázható a kívánsága: utazni szeretett volna a világhírű Orient expresszen. A vágy először 1928-ban teljesült. A Közel-Kelet tájairól, embereiről szerzett élményei olyan műveiből köszönnek vissza, mint a *Gyilkosság az Orient expresszen*, *Halál a Níluson*, *Gyilkosság Mezopotámiában*, *Randevú a halállal*, *Bagdadba jöttek*. „Legkedvesebb számomra az Orient expressz, szeretem allegro con fuoco, egyre gyorsuló tempóját, a rázást és zakatolást a kerekeken, ahogy Calais-t maga mögött hagyja. Egyre távolodva átcsap egy kiegyensúlyozott rallentandóba, ami egy tévedhetetlen lentóban, ritmikus tempóban ér véget” – írta. A vonatkozás, mint haladás az ismeretlen világ felé, felfedező és megfigyelő készségének optimálisan megfelelt. A vonaton 1928-38 között férjével is gyakran utazott.

KENNETH BRANAGH BRIT SZÍNÉSZ A GYILKOSSÁG AZ ORIENT EXPRESSZEN CÍMŰ ÁLTALA RENDEZETT FILM EGYIK JELENETÉBEN

FOTÓK: FÓRUM HUNGARY

A 19. század második felében megnőtt az érdeklődés a Kelet iránt, 1872-ben a Nemzetközi Vasúti Hálókocsi Társaság még a belga királyt is megnyerte főrésztulajnosnak, kiépültek az útvonalak. A kerekeken guruló luxus-hotel személyzete extra képzést kapott, konyhája igényes volt, ágyneműje a legfinomabb damaszt, asztalneműje speciális porcelán és ezüst. Mindebből következett a nem mindennapi ár és nem mindennapi utazóközönség: kezdetben mágnások, politikusok, diplomaták, újságírók, kereskedők, félvilági hölgyek, szerencselovagok, elegáns családok fordultak meg rajta. A legnevesebb utasok között volt

az a vonatút szolgáltatja. Ninivéből Párizsba menet, röviddel Isztambul előtt a járat elakadt a hóakadályban. A tizenegy napos kényszerzűnetet Christie arra használta fel, hogy utas-társairól jegyzeteket készített, kiragadva főbb jellemzőiket, majd az arcok mögé képzelte történeteit.

A regényt 1933-ban írta meg, Gyilkosság az Orient expresszen címmel. A történet kezdetét Aleppóba helyezte, ahonnan Poirot éppen vissza akar utazni Isztambulon át Európába. Ebben az időszakban mindig akad szabad hálófülke a vonaton, most azonban a kalauz kénytelen elutasítani a kérését. A Hálókocsi Társaság tulaj-

megizzasztja, mi több: lelkiismeretével szembeállítja. Christie módszere itt az, hogy amint valaki bűnösnek látszik, azt a következő pillanatban – bombabiztos alibivel – már fel is menti.

Poirot azonban zseniális következtetésekkel ismét célt ér. Az egyik szerint mindenki látni vélt egy elsurranó egyenruhás férfit. De vajon az alak tényleg eltűnhetett a hómezőkön? A másik szerint a tizenkét utas (akik a meggyilkolt gyermek családjával mind kapcsolatban álltak) egyetértésben, egyforma súllyal gyilkos. És mivel nincs a vonaton végrehajtó jogi szerv, Poirot rábeszélhető az első változatra. A gyilkosságot végrehajtók ugyan-

PENÉLOPE CRUZ OSCAR-DÍJAS SPANYOL SZÍNÉSZNŐ
A GYILKOSSÁG AZ ORIENT EXPRESSZEN CÍMŰ FILM EGYIK JELENETÉBEN

OLIVIA COLMAN ÉS JUDI DENCH OSCAR-DÍJAS BRIT SZÍNÉSZNŐK
UGYANCSAK A BRANAGH ÁLTAL RENDEZETT FILM EGYIK JELENETÉBEN

II. Frigyes, Danilo montenegrói nagyherceg, a Ranai maharadzsza hét feleségével, Marlene Dietrich, Mata Hari, az orosz baletet alapító Gyagilev és Arabiai Lawrence. Az expressz az első világháború előtti időkben világhírnévre tett szert, a győztes hatalmak a háború alatt a vesztes területeken való keresztülhaladását betiltották. Christie-nek Calais-től Isztambulig 3342 kilométert kellett megtenni, míg Sirkeci isztambuli állomására érkezett. „Az átmenet Európából Ázsiába észrevétlen volt. Az volt az érzésem, itt nem létezik idő. Az expressz tekintélyesen kocogott a Márvány-tenger partján, majd irányt váltott, hogy felmásszon a hegyekbe. Időközben az utazóközönség is megváltozott. Amikor egy pályaudvar következett, különös kinézetű emberek és különös ételek tűntek föl.” Egyik kellemetlen élményét 1931 karácsonya előtt éppen

donosa siet a segítségére. Poirot-nak azonnal kerítenek fülkét a különös összetételű társaság körében, amit olasz kereskedelmi utazó, magyar grófnő, angol katonatiszt, kellemetlen amerikai meg egy össze nem illő párocska alkot. A Balkánon erős hóvihár dül, a vonat ott vesztegel öt napig. Közben rejtélyes gyilkosság történik: egy utast tizenkét késszúrással megölnék, miközben fülkéje ajtaja belülről zárva volt. A gyilkos a nyomozó tizenkét utazótársa közül az egyik. A titkokat súlyosbítható felsejlett egy valós tragédia: a Lindbergh-bébi elrablása.

„Semmi nem olyan félelmetes és izgalmas, mint egy zárt helyiség. A többi apró bűnesethez hasonlóan ez is privát tragédiává terebélyesedik, ahol a szokásos szituáció tesz valakit gyilkossá, nem a rendkívüli” – állította Christie. A tragédia kibogozása ezúttal Poirot-t is

is igazságot szolgáltatott. Megbószulták a fiktív Daisy Armstrongot. A furcsa kereskedelmi utazó ugyanis a baba gyilkosa. Poirot morális dilemmáit félretéve tudatosan hagyja futni a gyilkosokat, ez Christie igazságérzetének bizonyossága.

Érdemes megállni egy pillanatra a könyvből készült darab – a bécsi Kammerspiele német nyelvű ősbemutatója – mellett. Igazi szórakoztató bulvár. Werner Sobotka rendezése elegáns, Elisabeth Gressel forgatókönyve ötletes. A figyelem a legapróbb részletekre is kiterjed, a szívtartól a bajuszkötőig. Christie ma egy ikon. Nevével eladható a nosztalgia, a „good old britishness”. Ugyanakkor szórakoztató, a figurái közérthetőek. Ken Ludwig szerint Christie írásai mintaszerű krimik, amikből a komikum óhatatlanul sugárzik. Ahogy Poirot mondaná: „C’est tout, c’est fini!” ❀

„La Lollo” – ahogy én ismertem

REVICZKY KATALIN

„A tiszteletdíjat a titkárom veszi át, még a bál előtt! Kivel kell beszélgetnem vacsora alatt és kivel táncolnom a bálon? A fodrászt kettőre, a sminkest háromra kérem. A sajtótájékoztatóig pihenek.” Így robbant be a dúsan ékszerezett, elegáns, párducmintás bundát viselő hölgy a Hilton lakosztályába. Készültem belőle, tudtam, de nem hittem, hogy hetvennyolc év van e tökéletes toalett, hibátlan frizura, lenyűgözően hatalmas karrier mögött. Az isteni *Lollo*, a világ legszebb asszonya, a számtalan karakter szerepe ellenére is szexszimbólumnak elkönnyvelt díva állt előttem, akivel most néhány napig együtt leszek. Entrée-ja hatásos volt, és annak megfelelően is lenyűgözött az olasz film nagvaszonya, egy határozott fellépésű, magánéletben természetesen alakító, sokoldalú érdeklődésű, de mint sejtettem és ké-

sőbb megtudtam, hiszékeny és jó szándékú, kibírhatatlanul aggályoskodó és kellemetlenül kötekedő világhíresség. Hogy lehet, hogy sokan utálnak téged, *Gina*, aki pedig szeretetéről biztosít, az csak számító, és jóhiszeműséged használja ki? Hogy lehet, hogy a filmművészet szinte valamennyi igazi férfitől elűzte, és te egyet sem tudtál megtartani? Hogy lehet, hogy a karriered kísérő partnerek gyűlöttek vagy semmire sem becsültek, pedig neked nem egyengette karriered világhírű férj, menedzser, te minden sikered kemény munkának köszönhetted? Neked a hivatásban minden, a magánéletben szinte semmi nem sikerült. Ilyen és ehhez hasonló kérdések cikáztak fejemben, miközben lelki szemeim előtt felvillantak mindig tökéletes, gondozott outfitről tanúskodó képei, lenyűgöző ékszerei, legendásan karcsú és fan-

tasztikusan nőies vonalai, felejthetetlen játéka és jobbnál jobb szerepei. Egymást érve toltuk elém a képkockák *René Clair* filmjéből, *Az éjszaka szépeiből*, a *Hűtlen asszonyokból*, amelyben kisfiával együtt játszott, *John Huston* filmjéből, az *Afrika kincséből*. Láttam a *Kenyér, szerelem, féltékenységben*, amelynek utolsó részét átadta a média által riválist kiabáló és kebelháborút emlegető lapoktól kísérve *Sophia Lorennek* (vajon várandóssága vagy túl nagy anyagi igényei miatt?). Felvillant emlékezetemben a *Trapézban Tony Curtis és Burt Lancaster* oldalán, *A párizsi Notre-Dame* szépséges *Esmeraldájaként* mint *Anthony Quinn* partnere, láttam mint *Sába királynőjét*. Eszembe jutott a *Törvény*, amelyre *Melina Mercouri* úgy emlékezett, hogy mindenkit kedvelt a szetten, de *Lollobrigidát* utálta. Komédiázott *Belmondóval*, krimet játszott *Sean Conneryvel*, szeretetre méltó volt a dörzsölt *Mrs. Campbellként*.

Amikor még bécsi mintára nagyszabású, elegáns operabálok voltak Budapesten a fényes felső kétezerrel, majd' tíz éven át én gondoskodhattam a VIP-vendégekről. 2005-ben Gina Lollobrigidát hívtam meg, a linzi Johann Strauss zenekart a hiteles walzerjátás és a fél évezrednyi történelemre visszatekintő Wiener Sängerknaben fiúkórust a patina kedvéért. Gina remekül játszotta az operabáli díszvendéget. Hősiesen tűrte a nyakába ugró – magát magyar Lollónak nevező, közismert, de nem közkedvelt – hölgy lerohanását, akit még a testőrök sem tudtak feltartóztatni, és nem sziszegett, amikor az ismert ügyvéddinasztia nagy öregje ke-

A BUDAPESTI OPERABÁLON REVICZKY KATALINNAL

ringó alatt a lábára tiport. Gina feltűnő és hatásos volt piros csipkeruhájában, amelyről *Molnár Ferenc*, akárcsak a magyar konyháról, azt mondta volna, hogy alles, und noch ein Löffel Rahm, vagyis kicsit kevesebb kicsit több lett volna. Lollobrigida megjelenéséhez azonban hozzátartozik, hogy díszesebb, mint *Claudia Cardinale* és nem oly diszkréten elegáns, mint Sophia Loren. Egyszer ugyan sikerült a hasonlóság, amikor Sophiával egyforma, fehér csipkés estélyi ruhát öltöttek, de ebből per lett. A királyi szalon vendégei között a legszívesebben *Zwack Péterrel* beszélgetett a nagyszony, miközben az otthonról már ismerős Unicum is asztalra került.

Lassan barátkoztunk össze, de sikerült. Kinyitattam számára a gödöllői Grassalkovich-kastélyt, *Sisi* magyar-

A TRAPÉZBAN TONY CURTISSZEL

országi kapcsolatai felettébb érdekelték, alakjában nemcsak a császárné állandó diétázó önuralmát tekintette sajátjával rokonnak. Akárcsak *Sisi*, Lollo sem volt jellemzően anyatípus. A mamma-szerepeket mind a magánéletben, mind a szetten meghagyta az erre alkalmasabb Lorennek. Felkerestük Budapest több exkluzív ékszerboltját, amelyekben régiségek után kutatott. A nagy és feltűnő mindenhol megragadta fantáziáját. Mindig ő fizetett és nem a titkárnak nevezett, a sajtóban később csak toyboy loverként aposztrofált, harmincnégy évvel fiatalabb, jóképű *Javier Rigau y Rafols*. Gina egyébként a gazdag katalán üzletembert vőlegényeként mutatta be. Javier mindig a nyomában járt, de szerényen háttérbe húzódva tűrte az újságírók és

közéleti személyiségek Gina iránti érdeklődését. Egy kávé mellett elmesélte, hogy 1984-ben egy monte-carlói társaságban ismerte meg az akkor 23 éves fiatalembert, és nem zavarta, hogy a férfi nyilatkozatában a különbséget abszolút ideálisnak tartotta. Ki gondolta volna akkor, hogy fia és a média nyomására a házasságból mégsem lesz semmi, pedig már számtalan vezető politikussal is egyeztettek az esküvői parti időpontját. Még kevésbé gondolta volna bárki is, hogy akit Lollo azokban az években depressziója ellen „fogyasztott”, 2010 novemberében nyolc tanú és egy *Tereza* nevezetű dublőr előtt, Gina jelenlétét nélkülözve, kicsalt, hamis aláírással ellátott dokumentumot felmutatva feleségül veszi az arát. A cél – a filmdiva vagyonának megszerzése – félreérthetetlen volt a házasságszédelő manőverben. – Tudod, mindig is lágyszívű és hiszékeny voltam a férfiakkal, mert jobban éreztem magam, ha volt egy férfi mellett. Az internetről tudtam meg, hogy bekötötték a fejem. Ma már iszonyodom Javiertől – mondta évek múlva visszagondolva az eseményekre. – Végre ismét független nő vagyok – nyilatkozta kilencvenegy évesen a *Corriere della Sera* milánói napilapnak. – Egy férfit megszeretni és megkapni sokkal könnyebb, mint megszabadulni tőle. Javier csaló volt, a házasság pedig szélhámosság. Mivel az annulációt maga *Ferenc* pápa írta alá, nem volt ellene apelláta – mesélte nekem később Rómában.

Gina Lollobrigida 1927-ben született és három testvérrel élt egy hivatalnok családban a szépséges fekvésű Subiaco faluban. Festő szeretett volna lenni, a Római Képzőművészeti Akadémián tanult. Szépsége azonban feltűnő volt, 1947-ben a Miss Itália harmadik helyezette lett. Kisebb szerepekre, főként operaszínpadiakra hívták, majd *Howard Hughes* hollywoodi filmmogul kezdett érdeklődni iránta. 1949-ben mégis Itáliát választotta és hozzámeg egy *Milko Scofic* nevezetű szlovén orvoshoz, de 1971-ben elvált. Ezekben az években *Luigi Zampa* és a film más neves mestere tanította a szakma mesterfogásaira, mégis a francia *Királylány a feleségem* című filmben hódította meg *Gérard Philipe* mellett a világot. Hogy mennyire volt szépsége a segítségére? Óvatos fag-

gatásomra egyszer így válaszolt: „Véletlenül lettem színész. Életemben túl sok volt a románc, de nem voltam igazán boldog a férfiakkal. Egy nő húszévesen olyan, mint a jég, harmincévesen meleg és negyvenévesen forró. Büszke vagyok olyanok barátságára, mint *Alberto Moravia*, a huszadik század olasz irodalmának egyik legnagyobbja, *Fidel Castro*, *Kissinger*. A népszerűség sok ajtót megnyit, de könnyen tönkreteszi a magánéletet.”

Lollobrigida 1970-ben felhagyott az aktív filmezéssel és elkezdett korábbi hobbijának, a fényképezésnek hódolni. 1973-ban megjelent *Italia Mia* című, *Az én Itáliám* címen magyarul is kiadott fotóalbuma, amelyhez *Moravia* írta az előszót. Gina kétségtelenül nagyszerű meglátásai, természetes, mégis néha meglepő képbeállításai nemcsak jellemző olasz témákat ölelnek fel, fiatal és idős karaktereket, embercsoportokat, családokat, apácákat és papokat, hétköznapi utcai jeleneteket, de a közélet iránti érdeklődéséről is árulkodnak. Néhány évvel később már nem elégitette ki egyedül a fényképezés, belekezdett egy embert próbáló, kemény fizikai munkába: márvány- és bronzszobrok készítésébe. Nem elégedett meg csodás római villájával, a Spanyol lépcsőre tekintő lakásaival, mesés fekvésű monte-carlói házával, a farmmal Szicíliában, de ott vett magának házat és rendezett be műhelyt, ahol *Michelangelo* is dolgozott.

Gina háza nem hivalkodó, műhelye azonban az egyik legnagyobb Pietrasantában, a szobrászok Mekkájában. A *The Wonder of Innocence* című fotóalbuma szürrealista fantázia szülte szobrai a gyerekek lelki világába és az állatok világába helyezi. Költői, filozófiai, nem egyszer politikai és irodalmi idézetek, emlékek kísérik a képeket, egy sok mindennel foglalkozó, magában tépelődő ember gondolatvilágába engedve betekintést. – Úgy neveznek, hogy isteni Lollo, de miért nem akarnak elismerni képzőművészként is? – tette fel a kérdést a láthatóan kidolgozott kezű egykori screen siren.

Ugyan büszkélkedhet néhány szoborkiállítással Olaszországban, sőt még külföldön is, ezek azonban a pályát váltó korábbi filmhírességnek szólnak. Egy-két évvel budapesti operabáli fellépése után Bécs belvárosában

RÓMAI VILLÁJA KERTJÉBEN

EZEKET A KEZEKET VILÁGSZTÁROK AKARTÁK MEGKAPARINTANI

egyenettem egy kiállítása útját, amit egy polgármester-választás promóciójához akartak „felhasználni”. A részletek megbeszélésére Rómába hívtott. A Via Appia több ezer éves kövein döcögve számtalan porco miseriától kísérve a taxis kétszer is megemelte a fuvardíjat, mondván, „új kocsiira lesz szüksége, hiszen a kereszténység üldözését is látott kövek szétvázzák az Alfa Romeót”. A kert és a villa látványa azonban minden pénzt megért. A diva piros szegéllyel díszített kék kötött ruhájában még mindig csinosan sietett elém, szeretettel fogadott, isteni pasztát készített frissen és saját kezűleg, majd végigvezetett birtokán. A kert, melynek határai láthatatlanok maradtak a pálmák, gyönyörű, ápolt virágok, színes tollú pávák, egzotikus madarak és patinás szobrok között, talán még hatásosabb volt, mint a monacói Exotic Jarden.

A legváratlanabb élményt azonban Gina bűnbarlangnak becézett hálószobája nyújtotta. Akárcsak egy valódi barlang, kék éggel és festett csillagokkal, gazdagon díszpárnás, hatalmas ágyval és a falakon több száz fényképpel. Romantikus, gyermeketeg vagy csak filmszerű berendezés? Lelkesen magyarázott, milyen részlet melyik filmjéből való, vagy kihez fűzte éppen aktuális szerelem. Mintha csak színpadon lett volna, megnyílt és tréfákkal, történekekkel kommentálta a sok jóképű, vakító fogsorú széptevőt: *Jean*

Marais, Humphrey Bogart, Sean Connery, Errol Flynn, Yul Brynner, Tony Curtis, Orson Welles, Burt Lancaster, Frank Sinatra, Gary Cooper, III. Rainer monacói uralkodó herceg, a nevek záporoztak. E szentélyben Gina megtiltotta a fényképezést, hogy emlékei szigorúan sajátjai maradhassanak. Voltak itt bekeretezett lapkivágatok, különféle díjak, kitüntetések, elismerések. Különösen tetszettek az 1974. évi Diamond Award alkalmából készült fotók, ahol a gyönyörű sztár szebbnél szebb ékszert mutatott be az impozáns firenzei Palazzo Vecchióban. Olvastam, hogy a Dózse-szalomban nem kis gondot és bosszúságot okozott a rendezőknek, mert minden beállításnál más véleményen volt, mint a rendező. Az elmúlt években az emlékek ugyancsak megsaporodtak, hiszen a 2006. évi legjobb színész nő kitüntetés óta a Taorminában kapott életműdíj, fotók a hollywoodi hírességek sétányán elhelyezett lányomairól, hazai filmfesztiválokon közös pózolásról Claudia Cardinaléval és a fiatalabb nemzedék képviselőivel szintén fellelhetők emlékei barlangjában. Azt mondja a fáma, hogy Lollo kilencvenegy évesen dokumentumfilmet kapott Hollywoodban, amelynek rendezője *Giulio Base*, a *Pompei* film rendezője volt.

Magánéleti szerencsecsillagát hiszékenységére második alkalommal is aka-

dályozta, ugyancsak egy fiatalember miatt. A 32 éves *Andrea Piazzola* 2013–2018 között sofőrje, menedzserre, sőt a pénzügyeket kezelő bennfentes lett. A fiatalember Lollobrigida millióit eltulajdonítva sportkocsikat, feltűnő motorokat vásárolt magának, és gigoló életet élt. Leginkább azonban *James Bond*nak képzelte magát, aki Lollóval mint Bond-girlel elnöki lakosztályokban nyaral, például Szardínián. Értékesítette Gina három, Spanyol lépcsőre nyíló lakását, és a svájci aukción 3,9 millió fontért eladott Bulgari-ékszereiből kapott bevételt is megkaparintotta. Gina ettől sem rendült meg, mígnem fia és unokája közbelépésére ezt a lovagot is eltávolították, Ginát pedig állítólag ügyvédi vagyonkezelő alá rendelték. Fiával is peres viszonyban állt, de nekem erről részleteket nem mesélt, talán büntetésképpen, mert az őszintén akart bécsi szoborkiállításából sajnos semmi sem lett...

Pietrasantából hallom, ahol több világhírű szobrász barát és ismerős tölti nyári munkás napjait, hogy bár az idős diva sokat betegeskedik, rendíthetetlenül tovább munkálkodik szobrászi életművén.

Mi maradt nekem találkozásainkból? Feledhetetlen emlékek, érdekes és értékes barátság, néhány fénykép és egy *Teréz anyát* ábrázoló bronzplakettje. ❀

„Retrográd”

A helyiek csak Pityernek nevezik, de volt már Leningrád és Petrográd is a Nagy Péter cár által 1703-ban alapított Szentpétervár.

Mára a 42 szigeten fekvő, javarészt cölöpökre épült, ezért Észak Velencéjeként is emlegetett metropolisz több mint ötmillió lélekszámával

Moszva és London után Európa harmadik legnagyobb települése.

Bolgár Judit épp a városalapítás tricentenáriumán járt kamerájával a világörökség részévé nyilvánított óvárosban.

Sajátos hangulatú felvételeit a Premier szerzői látták el „képalákkal”.

Твоя машина давно-давно вышла из моды но моя лошадь всегда модна.

A te autód régesrég kiment a divatból,
de az én lovam mindig divatban van.

(Háy János)

Lopják a menyasszonyt. A vőlegény már megszökött.

(Kárpáti Tamás)

„Szép a perspektíva, de a hátam mögött van. Minek nézném? Ha indulnék feléje, úgymint távolodna. Hát csak ülök itt, s játszom magamnak valami reményt a zöld harmonikán.”

(Szakonyi Károly)

A valóság és az Örökkévalóság!

(Sándor György)

Jegyzőkönyvön kívül

MÉSZÁROS MÁRTON

Az ország sok napilapja közül az egyik számára nyilatkoztatom: úgy beszél arról, hogy milyen volt díszvendégnek lennie a dominikai könyvfesztiválon, mintha csak a sarki henteshez ment volna. Ő nem tud rólam, én tévéből, magazinokból és irodalmi folyóiratokból róla annál többet. Valahogy vonzhatom a könyveket, ezúttal fél órán belül kapok egy hatalmasan ropogóst, amelyet a válltás-kájából húz elő. (Nincs benne más: toll, papír, könyvek.) Egymás mellé ülünk, és folytatjuk a beszélgetést. A jegyzőkönyvön kívül.

Na de hogyan? Hát személyesen, vezetékes vagy postai kapcsolódással, mivel mobilja és e-mail címe nincsen.

Megszámlálhatatlanul sok közös élményt gyűjtöttünk. A feleségével – per *Mari* – együtt családtagnak fogadtak. Ismerem a fiát, a menyét, a testvér-öccsét és annak teljes családját,ától kutyáig. A szomszédokat a Sas-hegyen és Miamiában. A barátai közül jó néhány magyart, kubait, portorikóit. Két magyar kiadójának vezetőit, szerkesztőit. A spanyol nyelvű kiadóját alapító és vezető kubai házaspárt. A legtöbb magyar redakciót, ahol rendszeresen publikálják elbeszéléseit, jegyzeteit. Mindent, amit 2000 óta és sokat, amelyet 2000 előtt írt – kisregényt, elbeszélést, novellát, tárcát, dolgozatot, forgácsot. (Írtam „belőle” szakdolgozatot, egyből kettőt is.) Abban a szerencsében lehetett részem, hogy barátságunk harmadik évében valamilyen oknál fogva – nyilván én ajánlottam fel – elkezdhettem legépelni számtalan új szövegét, aztán a *Fájó holnapok* című kötetének szerkesztője lehettem, utószót és fotót is adhattam hozzá. Azóta kivétel nélkül begépelem az aktuális írásokat. A napokban zártuk le a két legfrissebb kötetének kéziratát. És lón es-

FOTÓ: KOVÁCS ATTILA

te és lón reggel: pályáztunk, szelektáltunk, kutattunk, ki- és felforgattunk néhány szobát, elvesztünk a káoszban, megleltük az utat, javítottunk, nem értettünk egyet, megbeszéltük.

Igazából nem szerkesztem, nincsen rá szüksége. De a titkári pozíció bizalmi állás: ő a legjobb barátom. Fontos vagyok neki, tudom. Mondják, de ha eszébe jut, ő is említi. Tudjuk egymás bizalmas dolgait. Intimet, családit, világnézetit, miegymást. Egyeznek a véleményünk két fundamentális témában: nőkről és világpolitikáról. Első kézből tud olyan irodalomról, amelyről nem is hallottam. Szokta mondani, tudok újat mutatni neki. Javítja a szépirodalmi próbálkozásaimat. A betegség úgy hozta, nemrégiben mégis én vehettem át a magyar irodalom kategóriában neki ítelt Prima Primissima Díjat.

És monda az író, hogy el sem hiszi, hogy nyert, amikor a színpad mögül, takarásból felhívtam a hírrel. Mindenki úgy érzi, ott kellett volna lennie az

ezerhatszáz fős közönség előtt. Az nyugtat, hogy volt és lesz még közösen tartott kötetbemutató, páros interjú, díjátadás, kirándulás a rólunk szóló fejezetben.

Néhány éve arról beszéltem nekem, hogy nem írta meg „igazán jól” azokat az időket, amikor egyetemistából ötvenhatos disszidens lett. – Megpróbálom megírni őket jobban – jelentette ki a könyvespolcra mutatva. – Ez az egész polc mind az én könyvem, de a legtöbbről nem emlékszem. Azok ott francia, német, bolgár fordítások. Amott a spanyol köteteim.

Soha nem írt le egyetlen olyan mondatot se, amelyet ne vállalna, de csak újrateheremti a világot: új csipővel és tervekkel újraírja a múltat. Vagy csasztuskával újraénekl.

Ferdinandy György napról napra teremté a könyveket, fehér papírlapra, fekete töltőtollal rója a betűket. Délután kipihen a fáradságokat, beszélgetni kezdünk.

Látogatók

FERDINANDY GYÖRGY

Semmi sem múlik el nyomtalanul. Száműzetésem színhelyeit én is évről évre felkeresem. Végül is ez a negyven év volt az életem.

Meglátogatom a régi helyeket, a barátaimat. Otthon tombol a tél. Én pedig itt, a trópuson. Ülök az írógépem előtt és dolgozom.

Híreket ritkán kapok. 1956, a forradalom óta rólunk beszélni nem divat. Ritkaságszámba megy, ha valaki felhív, vagy meglátogat. Akkor is többnyire munkatársak, akik – kellemest a hasznossal – így vágják ketté a téli hónapokat.

Mint most is, ez az ifjú titán. Átrepül a pocsolyán, beállít, aztán megkérdezi, hogy min dolgozom.

– Apámat írom – felelem.

Apa énekelget a fürdőszobában. Én meg a még meleg helyen, az ágyban, a telespek rádiót hallgatom.

Ez meglepi a fiatalokat. A tévé előtti világ. Hogy a rádiót csak úgy, lehunytt szemmel is hallgatták az öregek.

Ez itt például Budapest-egy, a mai Kossuth Rádió. A negyvenesbeli évek. A gyerekkorom.

– Gróf Károlyi Gyuláné elhalálozott! – jelenti a bemondó a hírek elején. Majd mindent átmenet nélkül: „Téli fürdőzők a Margitszigeten!”

A műsorban mai szemmel sok a zene. „Jaj de jó a habos sütemény!” – éneklí *Kiss Manyi*. Ez a bűgő hang pedig ki más lehetne! *Karády Katalin*. „Muszka földről lassan jár a posta.” ...Mert hát háború van. „Alig várják már a válaszom” – duruzsolja a díva. „Megkérem a rádiótól szépen, közvetítsék kívánságdalom.”

Napközben ezekből a kívánságdalokból állnak a rádióműsorok. Csak néha, nagyritkán szakítja meg egy-egy helyszíni közvetítés. *Pluhár István* beszámol a Fradi sikereiről.

– És ti? – kérdezi a látogatóm. – Ti csak úgy némán, tátott szájjal hallgatók ott?

– Nézd – magyarázom. A képernyő előtt néha elalszik az ember. De a Pluhár közvetítései mindig érdekesek.

Odahaza ma is jó ebédhez szól a nóta – meséli barátom. Ja, igen! – teszi hozzá. És kitesz elém egy kis hazait. Irodalmat.

És már megy is. Én pedig dolgozom tovább. Apám énekel a fürdőszobában. Mellettem Budapest-egy bejelenti, hogy a keleti fronton elsöprő győzelmet arattak a finn csapatok. Itthon a helyzet változatlan. Hacsak nem az, hogy ezentúl kalauznók is dolgozhatnak a villamosokon. Az ellenőrök persze változatlanul férfiak.

– Szabadka, Zombor, Újvidék! – dalolják a katonák. Erdély után a Délvidékre is bevonultak a magyar csapatok. „Megállj, megállj, kutya Szerbia!” – énekeltek az első világháborúban. De ezt csak a házmester bácsitól tudom.

*

A menetdalok – a marsliedek – azonban többnyire németek. „Auf der Heide” – csattan fel napjában többször is az Erika. És hát, miért ne? „Bomben, bomben, bomben auf England!”

– Nem csoda – jegyzi meg barátom –, hogy kilépnek az Unióból az angolok!

Aztán megint itt, újra meg újra, *Karády Katalin*. „Engedd, hogy félaléltan rád nehezédjék testem.” Argentintangó, az argentinok szövetségese.

Látogatóm elálmosodik.

– Szóval, ezen dolgozol! – állapítja meg.

Az ő utazásának gyakorlatiasabb célja van. Egy latin lányka, mi más lehetne! Már egy éve dül közöttük a

szerelem. El is búcsúzik, ide hozzám szinte csak aludni jár haza. Írom tovább a történetemet.

Közelegnek az ünnepek. „Havazás Kárpátalján!” – jelenti a rádió. A Rajna menti Maginot-erődben pedig, miért is ne, karácsonyi szentmise.

– Ó, Tannenbaum! – éneklí egy germán női kórus. És hát a *Stille Nacht*, természetesen.

Vannak azért izgalmasabb hírek is. Végre bemutatják a nagy reményekre jogosító Thomka-féle kézikaszát! Törhetem a fejem, hogy ez a szerkentyű mi lehet.

Hogy a háború? A *Lili Marleen* elhangzik napjában többször is. Meg az *Édes Erdély, itt vagyunk!*, aminek a rossznyelvek szerint nem mindig örültek az erdélyiek.

Ifjú barátom minden este elmeséli a napot. Kezdem féltetni tőle a lánykát, akit nyilván nem egy ilyen messziről jött szeladonnak szántak a szülei. Persze lehet, hogy ő ennél a latin családnál az „amerikai álom”. Nyugtató magam: mindehhez végeredményben semmi közöm.

A fiú szerencsére újságíró, és nem is akármilyen. Minden érdeklí. *Károlyi* grófné halála is hír a szemében. Könyvet ír az arisztokrata családok történetéről, jól jön neki minden új adat.

– És a családod? – kérdezi.

Erről nem szívesen beszélek. Apa nélkül nőttünk fel mind a ketten, még egy apróság, ami összeköt bennünket. Apám orvos volt – vonom meg a vállam. Mentette az üldözötteket.

Aztán elfogták. Hogy kik? Nem a katonák és nem a németek. A keretlegények. Azt ő is tudja, hogy ez a szó mit jelent.

Múlnak a hetek és a hónapok. Nem vagyok magányos. Írok, dolgozom. Még az is megfordul a fejemben, hogy milyen más lenne, ha volna egy ilyen okos és főleg: szakmabeli nagyfiam.

De hát mint mindennek, egyszer ennek a látogatásnak is vége szakad. Az ifjú pályatárs hazakészül, egy ideig nem lesz, aki begépeli a kézirataimat. Helyette csak az ételhordók kopogtatnak majd. Az éter hullámsírájába kerül *Pluhár István* és *Kiss Manyi*. Szabadka, Zombor és Újvidék. A Thomka-féle kézikasza.

Felcseng apám hangja a fürdőszobában. Fekszem egy hideg kórházi ágyon. Hallgatom.

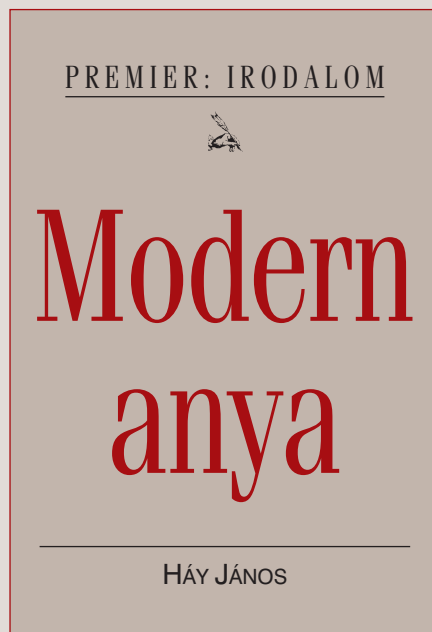

Azó anyukája modern anya volt, nem főzött, amikor más anyák főztek és oda voltak láncolva a konyhapulthoz, mint egy rabszolga, a férjük legfeljebb akkor tévedt a közellükbe, amikor már kopogott a szeme az éhségtől, hogy mikor lesz már kész az ebéd. Látod, hogy azt csinálom, mondja ez a rabszolganya, már reggeltől. Nem lehetne kicsit gyorsabban, mondja a rabszolgatartó férfi. A kurva anyádat, gondolja a rabszolganya, de nem mer mondani semmit, a konyhában nincs rabszorgalázadás, csak munka. Hát én aztán olyat nem, mondta a modern anya. Én is dolgozok rendszeren, még rendesebben is, mint egy férfi, mert nekem azt is el kell viselnem, hogy a férfi kollégák hülye vicceket szórnak el, meg beleszimatolnak a levegőbe, hangosan, hogy én is halljam, amikor elmegyek mellettük, mert ki kell mennem a mosdóba és persze mindezt kevesebb fizetésért, mondhatni számszerűen leértékelve. Nem, ő nem lesz egy család rabszolgája, mondta a lányának, egy nő sorsa nem arra való, s hogyan is várhatna megbecsülést a férjétől, ha egész hétvégén alávetettségben él, majd elmegyünk vendéglőbe enni, s ha drága, hát keressen rá a férje pénzt, őt jobban fizetik, mert férfi.

Az ő anyukája olyan volt, hogy este fájt a feje és kérte a férjét, hogy halkítsa le a tévét, mert így nem tud pihenni, nem tudja kipihenni azokat a megaláztatásokat, amiket egy dolgozó nőnek el kell viselnie a munkahelyén egy olyan társadalomban, ami, hát megmaradt a középkorban. Nem, ő nem akarja a lányát fodrászhoz vinni, mert ő egyedül szeret fodrászhoz járni, mert persze kell, meg egy deka sem mehet fel, mert centivel mérik a munkahelyén a bejárat kapunál, vagy legalább úgy érzi. Még a portás is. A férfiak meg mindegy, hogy néznek ki, reggel öt perccel nem kell a testükre fordítani, ha véletlen elfelejtenek borotválkozni, na akkor se szól senki, legfeljebb a haverjuk, hogy látom, jól sikerült az este, és rögvest kibeszélik azt a nőt, aki előző este mindenét odaadta ennek a borostás férfinak, és nem is sejtette, hogy ebből végül másnap egy mindenki számára ismert történet lesz, tele sikamlósnak nevezhető részletekkel, amely történet miatt egy közös találkozó alkalmával minden férfi szokatlanul bizalmaskodó lett ve-

le, sőt, az egyik meg is markolta a fenekét, amikor a mosdóból jött.

Nem, ő fodrászhoz egyedül szeret, vigye el az apukája, nincs az kőbe vésvé, hogy kinek kell, és persze mért volna baj, ha egy kislányt a férfifodrászban nyírnak meg, nagyon is jól áll neki, az a frizura, nem kell egy lánynak már kislányként lányosnak lenni, rózsaszín ruhák meg copf, egyszerű rövid haj és kész, nagyon is jól áll. És persze hiába akart hercegnő lenni az óvodai farsangon, csak valami állat lehetett, esetleg katica, de azt a jelmezt is valahol vette az anyukája, mert nincs az sem kőbe

vésvé, hogy a jelmezt egy anyukának kell készítenie, hogy éjszaka, amikor már a kislánya ágyban van, még azzal szarakodjon fejfájástól szenvedve, hogy megvarrjon egy hülye tüllruhát, ráadásul rózsaszínt. Jó lesz az a jelmez, mert ennek a rokonnak csak fia volt. Hogy valaki mondjuk egérke, az nem olyan, hogy fiú. Vannak lány egerek is.

Az ő anyukája modern anya volt, így aztán várható volt, gondolta ez a lány, hogy egy apa, aki modernnek soha nem tekinthető, mert az apák mindig is konzervatívok, mondhatni elmaradtak, különösen az ő apja látszott ilyennek, mert egy modern anya mellett még inkább látszódik, ha egy apa elmaradt. Na, ez az apa egy olyan napon, amikor ilyesmi egyáltalán nem volt betervezve, mert ez a nap eddig a pontig teljesen olyan volt, mint minden más nap, azt mondta az anyának,

és a lányának is, amely lány ekkor már majdnem felneveltnek volt mondható, jogi szempontból szavazóképes állampolgárrá vált, őstól egy felsőoktatási intézményben fogja folytatni a tanulmányait, és éppen ő is ott tartózkodott, ahol az anya is. Szóval ez az elmaradott apa, szomorú, már-már fájdalmas arckifejezést erőltetve magára, azt mondta, hogy úgy érzi, neki a modernségből ennyi elég volt, pedig nagyon szereti az avantgárd festményeket, még a dadaistákat is, meg az olyan képeket is, amiken kockák vannak, vagy csak egyszínűek, de családban elég hagyományos nézeteket képvisel, mondhatni konzervatív, és most ne lepődjön meg a felesége, mert a felesége épp meglepődött, mert ezt ő soha nem rejtette véka alá, csak esetleg a fejfájástól nem figyelte arra, amit mond, de ő ezt mondta, tulajdonképpen minden nap, vagy valami mással, mondjuk arckifejezéssel jelezte. Ez mit jelent, kérdezte a modern anya. Hogy most találtam egy olyan társat, mondta a férfi, akivel ezt a hagyományos családmódot meg tudja valósítani. Az anya nem szólt semmit. És még gyerekük is lehet hozzá, folytatta az elmaradott férfi, mert ez a társ még abban az életkorban van, hogy ez megvalósítható. Tulajdonképpen, nyögte ki végül kicsit később, amely időpont az anya fejfájása miatt már rendkívül késeinek számított, hogy tulajdonképpen úton is van a modellhez szükséges gyerek. Hogy te már fel is csináltad, és akkor azért, mert persze rád akarja löcsölni, mert tudja, hogy, és a nő felsorolta, hogy egy olyan férfiről van szó, az ő férje esetében, akiről tudni lehet, hogy a gyereke miatt mindent elfogad, például húsz éven keresztül azt is, hogy modern felesége van és a lányának modern anyja.

Én más leszek, gondolta ez a lány, nem akarok modern anya lenni, akit simán elhagyhat a férje egy olyan primitív indokkal, hogy meleg vacsora, és egyedül marad, vagy martalékul a másodosztályú férfiaknak, akik nem tudnak fiatalabb nőt választani, csak korban hozzájuk illőt, egy hatvan felé járó. Olyan férfiaknak, akik persze a lehető legszarabbul váltak el, mindent elszedett tőlük a volt feleségük ügyvédje, csak egy rossz adottságú kislakásra maradt pénzüik, ott kellett meghúzniuk magukat, néhány emléktárgyval, amit a volt feleség úgy hajított

utának, mert eleve utálta azokat a hülye szőnyegeket, amiket a férfi egy törökországi útról hozott magával büszkén, mert rendkívül olcsón szerezte be, na meg azokat az idétlen koránilusztrációkat, amikről mindenki tudta, hogy nem eredetiek, csak nem merték kimondani, mert senki sem akarja nyilvánosan porrá zúzni a férje önérzetét, amíg igényt tart arra a férfira. Ez a rossz adottságú férfi most ezekhez a tárgyakhoz keresett lakást, ha lehet a zöldövezetben, s a lakáshoz persze szükség volt nőre is, akit ez esetben lakástulajdonosnak nevezhetünk. Nem,

meg voltak gyerekek is, hogy a hétvégén főztem... Te főztél, vágott a szavába az anya. Nem szabad főzni, annál neked drágább az idő. De szeretek, mondta a lány. Elmegy a hétvégéd. Nem baj. De ez nagy baj, azért tanultál, azért lett diplomád, hogy a konyhapult előtt pazarold el a vasárnapodat. Szeretem csinálni és mindenki örül neki. Az anya rendkívül elégedetlen volt a lányával és a nevelését elfecsérelt munkának tartotta, hazafele menet épp arra gondolt, hogy nemcsak a főzést kellett volna nem csinálni, hanem a lánya nevelését is el

lyen jó, hogy te társasozol velünk, meg hogy az én anyukám a legjobb anyuka.

Már a második gyerek érettségizett, szóbelik után voltak, s azt tervezte ez a legjobb anya, hogy nyáron nagy utazás lesz, megérdemlik ennyi közösen eltöltött év után, mondjuk valami különleges helyre, balti államok, azt hallotta, hogy azok nem olyan drágák, de tele vannak szépséggel, ott tényleg van látnivaló, ami a gyerekeket is érdekli, mert már nem elég, hogy tengerpart meg fürdés, abból ezek a gyerekek már kinóttak. Meg is vette hozzá az útikönyvet, azt lapozgatta éppen, s kérdezte a férjét, hogy szerinted, hogy menjünk, fel autóval északra, át Lengyelországon, esetleg megalszunk közben kétszer, és aztán elindulunk a lengyel tenger partján Gdyniából, ebből az izigvériig lengyel városkából Gdanskba és tovább. Amikor épp Vilniusba ért a legjobb anya, akkor mondta a férfi, hogy figyelj, valamit el kell mondanom. Mit? És a legjobb anya Vilnius határában végighallgatta azokat a mondatokat, amiket már egyszer hallott az apjától, pont azokat. Aztán hangtalan nézte a pakolást, hogy most csak a legszükségesebbeket viszi. Nem lehetne, kérdezte, ahogyan emlékezett, az anyja is kérdezte, és akkor derült ki, hogy már visszafordíthatatlan. S ő akkor mondta, azt a mondatot, amit az anyja is mondott, hogy mert az a bűdös kurva biztosan tudta, hogy te olyan férfi vagy, aki a gyerekeiért mindent.

Nem, én olyan anya nem leszek, gondolt vissza arra, amikor ezt gondolta, s hogy hiába gondolta, mert semmitől nem függ az egész, csak attól, hogy eltelt húsz év. Csak az idő számít, és az idővel szemben vesztésre áll, mondta az anyjának, épp abban a cukrászdában, az anyja nagyon ráncos volt, már nem festette a haját, a régi ruháiban járt, minek újat venni, meg nincs is miből. Kár volt főzni neki, mondta az anya. Kár volt, pedig azt hitte, már húsz éve azt hitte, ő azzal rontotta el, hogy nem főzött, pedig tényleg csak arról van szó, hogy az idő. Csak arról, mondta a lány. Mindegy, mondta az anya, aki már régen nem volt modernnek nevezhető, inkább régimódinak lehetne mondani, így is, úgy is eltelik, de azért azt sajnálom. Mit, kérdezte a lány. Hogy nem törődtem veled annyit, megtörülte a szalvétával a szemét, amennyit törődhettem volna.

DANIEL LABROSSE RAJZA

ő nem hagyja magát elbukni afféle, általa mondvasználtnak tartott női önérzet miatt, gondolta a modern anya lánya, azon az estén, amikor az apja elhagyta a közös lakást. Nem leszek olyan, hogy nem főzök, meg nem takarítok, nem vasalok, legfeljebb a felét, a másik felét meg csinálja meg a férje, ahogy mondta mindig az anyja, és ott hagyta a vasalóval felét a vasalódeszka mellett egy kupacban.

A hétvégén, kezdte mesélni az anyjának, akivel összefutottak egy cukrászdában, mert volt egy ilyen összefutós napjuk, amikor már férjnél volt,

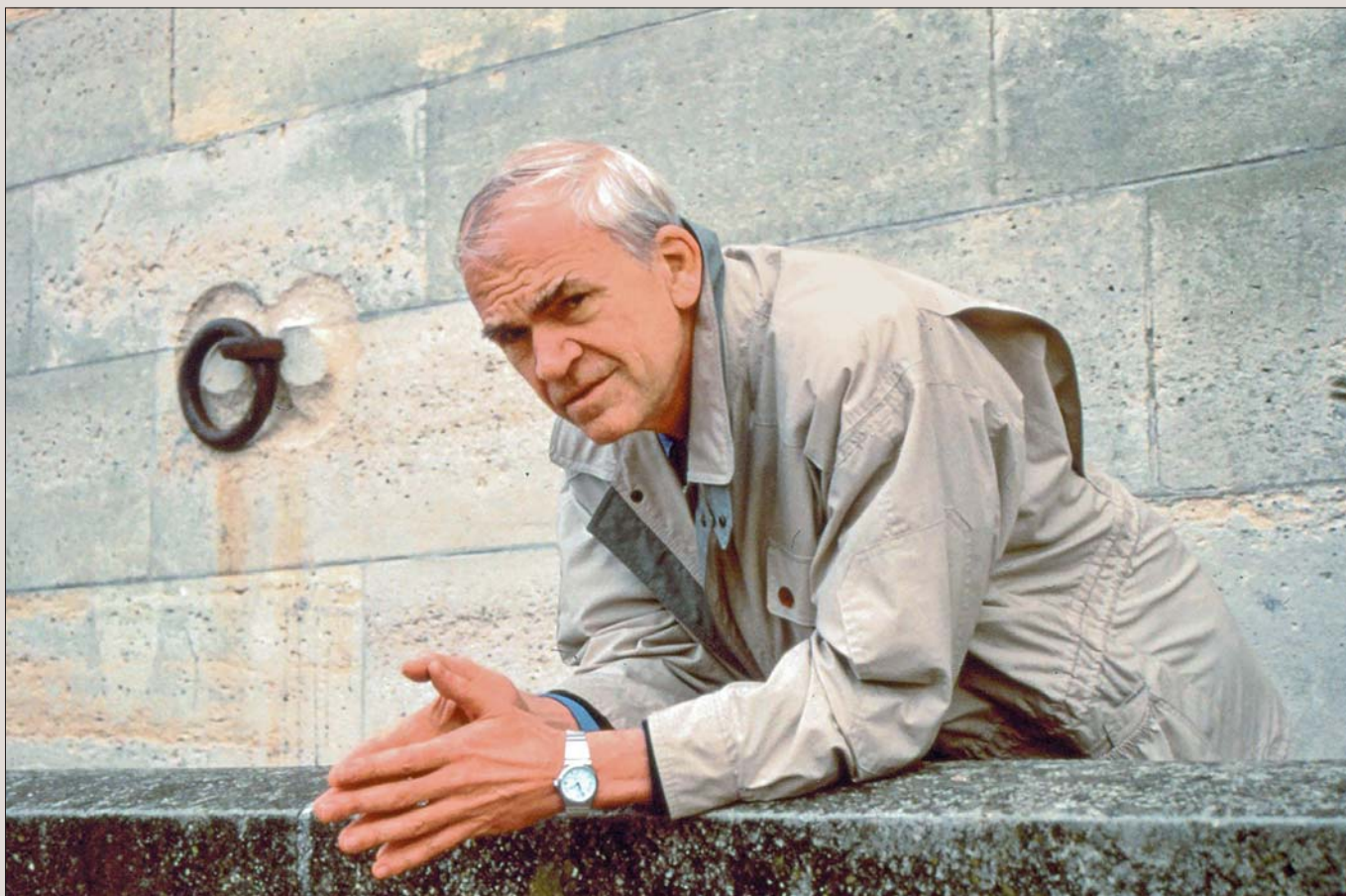
kellett volna hagyni, mert mi értelmű volt, hát pont semmi.

A lány gondolta, többet nem hozza szóba a főzést, meg nem fog az anyjának kitalálni, hogy meg is lett a modernség következménye, hogy az apja elhagyta őket, pedig akkor még szinte gyerek volt. Hogy ő akkor este eldöntötte, hogy nem akar olyan nő lenni, amilyen az anya volt. Ő olyan anya akar lenni, aki mindent megtesz a gyerekekért és persze a férjéért is. Mert ő egyszerűen szeret gondoskodni, mert gondoskodni jó. És jó azt is hallani, hogy anyu, ez nagyon finom, meg mi-

Kundera függőnye

SZABÓ G. LÁSZLÓ

Nehezen viseli a lét könnyűségét. Sem elfogadni, sem elutasítani nem tudja. Bonyolult lélek.

Megfejthetetlen. Nem is enged közel magához senkit. Barátai nincsenek. Rokonai sem.

Első feleségével, Brünn egykor híres operettprimadonnájával válásuk óta nem beszélt.

Úgy öregedtek meg egymástól távol, mintha sosem találkoztak volna.

Furcsa szerzet. Nincs szüksége emberi kapcsolatokra. Elég neki az az egy, amely ötven éve kitölti az életét. Többre nem is vágyik már jó ideje. Élete regényének női főszereplője Vera, a második felesége.

Nem várták meg a vasfüggöny leomlását. 1975-ben együtt emigráltak Franciaországba.

Azóta bársonyfüggöny mögött élnek Párizs hatodik kerületében. Legendákból szőtt, súlyos és letéphetetlen bársonyfüggöny védi őket a világ tekintete elől. „A művésznek el kell hitetnie az utókorral, hogy nem élt.” Ezek *Flaubert* szavai, de mondhatná ő is, a láthatatlan író: *Milan Kundera*.

hosszú ideje a Nobel-díj várományosa. Először a 89-es rendszerváltás után látogatott haza, ám akkor is inkognitóban, hogy a lehető legkevesebben tudjanak róla. A nyilvános rendezvényeket messziről kerülte, ha netán felismerték, szemrebbenés nélkül letagadta magát. „Igen, hasonlítok Milan Kunderára” – védekezett. Párizsban sem mutatkozik nyilvános helyen, legfeljebb a törzshelyén, a lakása közelében levő étteremben, ahol a rejtőzködő vendégek számára fenntartott különteremben találkozik a számára fontos személyekkel. De belőlük sincs sok, csak a legfontosabbak.

Sztáralűrjeit mégis jól ismeri a világ. Fényképezni nem engedi magát. Interjút évtizedek óta nem ad. Regényeit senki sem fordíthatja le cseh nyelvre. Írói terveiről még a kiadójának sem nyilatkozik. „Az író, ha akarja, ha nem, közszereplő – jelezte régen –, az alkotása köztulajdon, de ő maga mint ember, nem.” És ehhez tartja magát. Tavaly visszacapott cseh állampolgárságát sem ő verte nagydobra. A cseh kormányfő dicsekedett el vele, hogy saját pozícióját erősítse. Hogy látja-e még valaha Kundera Prágát vagy szülővárosát, Brünn? Ennek nagyon kicsi a valószínűsége. Kilencvenegy évesen már nem akarja elhagyni párizsi otthonát. Ha volna hozzá kedve s ereje, akkor minden valószínűség szerint inkább Izland, Korzika vagy Martinique szigetére utazna. Oda, ahol az elmúlt évtizedekben a legjobban érezte magát. Ezekben a helyeken ugyanis soha senki nem zavarta.

Izlandon a végtelen semmit, a holdbéli tájhoz hasonló földet és a sziget madárvilágát szerette, Korzikán a hegyeket és az őslakosokat, a karib-tengeri Martinique pedig a kis halászfaluival lopta be magát a szívébe.

Készülő regényéről nincs hír. Ami nem jelenti azt, hogy nem ír. Egy biztos, a csehek már nem reménykednek. Igaz, ők már rég kiábrándultak Kunderából. Amióta franciául ír, nem is olvassák őt. Szeressék csak azok, akik értik őt, mondják. Igen, neheztelnek rá. Vagy már nem is. Könnyű szívvel meghagyják a franciáknak. Sztáriró lett, de ahogy ő maga állítja: „A csodák sajnos rövid életűek. Aki felröppen, annak egyszer le kell szállnia a földre.” A csehek pedig épp erre várnak. Kundera nagy földetérésére.

Márquez sosem bujdosott a nyilvánosság elől. Boldogan állt ki olvasóközönsége elé. Ment, ha hívták. Előadásokat tartott, filmfesztiválok vendége volt, ezer meg ezer könyvét dedikálta szerte a világon. Élvezte, ha ünnepelték. *Philip Roth* dettó. A rejtőzködés, a titokzatoskodás, a köddé válás tőle is távol állt. Milan Kundera minden írók legnagyobb sztárja. Régen is az volt, és ma is az. *Jiří Menzel, Ivan Passer, Miloš Forman*, a hatvanas évek cseh filmiskolájának jeles képviselői mesélték róla mint egykori főiskolai tanárukról, akitől mélyreható világirodalmi áttekintést kaptak, hogy nála nagyobb sztár nem volt a pedagógusok sorában. A megjelenése, a stílusa, az eleganciája kivételessé tette már akkor is, amikor a szürkeség, a beolvadás volt a divat. Nem véletlenül rajongtak érte ők, a tanítványai, és azok, akik egyetlen sort sem olvastak tőle, sőt azt sem tudták, hogy az atlétatermetű, vonzó férfiember íróként is kivételes.

Kundera már akkor tudta, hogy az élet máshol van, nem ott, ahol a legtöbben élnek. „A jövőmről soha semmit nem tudtam – nyilatkozta abban az időben, amikor még hajlandó volt interjút adni. – Az élet számomra egyetlen nagy meglepetés, amelyből nem tudok és bizonyára nem is fogok kilépni soha.”

Sztáriró volt, és az is maradt. Legnépszerűbb regényét, *A lét elviselhetetlen könnyűségét*, amelyből *Juliette Binoche* főszereplésével francia film készült, negyvennégy nyelvre fordították le. További művei, *A tréfa*, amelyből 1968-ban, a prágai tavasz idején cseh film született, vagy *Búcsúkerítő, A nevetés és felejtés könyve* és a többi, *Halhatatlanság, a Lassúság,*

az Azonosság, a Nemtudás, az Elárult testamentumok, A jelentéktelenség könyve a maga idejében irodalmi szenzáció volt szerte a világon. Perzsa, maláj, kurd, szingaléz, urdu és hindi nyelvre is lefordították. A tréfa harmincnégy francia kiadást ért meg, A lét elviselhetetlen könnyűségét a németek hatvanegyszer, a spanyolok negyvenegyszer adták ki.

Hazájában az 1968-as reformokban vállalt szerepe miatt a kommunista rendszer a társadalom ellenségévé kiáltotta ki. Nem publikálhatott. Állását a filmművészeti főiskolán egyik napról a másikra elvesztette. Felesége a Csehszlovák Televízió brünni stúdiójának a bemondónője volt 1968 augusztusáig. Az azt követő időszakban – titokban – magánórákat adott angolból. Abból éltek ketten, és A tréfa utolsó cseh kiadásából. Évekkel később, 1973-ban *Az élet máshol van* című regényéért Kundera rangos irodalmi kitüntetésben részesült Franciaországban. Az ottani parlament elnöke harcolta ki, hogy személyesen vehesse át a díjat. A franciák két hétig a tenyerükön hordozták. 1975 nyarán végérvényesen elhagyta Csehszlovákiát. A rennes-i egyetem vendégprofesszora lett. A feleségével utazott ki, egy kis Renault-val. Kétszáz könyv, ötven hanglemez, pár ruhadarab. Ennyi fért a kocsis rakodóterébe. Ezzel kezdtek új életet. Négy évvel később, amikor a *Nouvel Observateur*-ben megjelent egy részlet a nevetés és felejtés könyvéből, Kunderát a kommunista rendszer megfosztotta csehszlovák állampolgárságától. A visszaút, egy időre legalábbis, lezárult. Később a párizsi Társadalomtudományi Főiskola tanára lett.

Azóta világszerte rangos irodalmi elismerésekben részesült, és már

Az emlékek őre

PORTRÉ GERGELY ÁGNESRŐL

PATAKY ADRIENN

FOTÓ: VALUSKA GÁBOR

Költő, író, műfordító, szerkesztő, tanár, kedves barát. Azon kevesek egyike, akik tudnak hallgatni, odafordulni a másikhoz, megérezni a csendek szükségét, kifinomult arányérzékkel. Ez költészetének is egyik erőssége: sokatmondó, de nem túlbeszélő, szikár, de nem dísztelen, kimért, mégis szenvedélyes. *Gergely Ágnes*é tüpontos líra egy, a művészet iránt elkötelezett, alázatos, kortalan szerzőtől.

Jól mutatja alkotói hozzáállását 2006-os, *Útérintő* című, összegyűjtött verseinek bevezető szonettje, a *Hálaadás-parafrazis* (2001), amely már formájával is sok évszázados hagyományhoz csatlakozik, amellyel, hogy *Weöres Sándor Hála-áldozatát* írja át. A vers hommage: az újholdasokra (Weöres Sándorra, *Pilinszky Jánosra* és *Nemes Nagy Ágnesre*), továbbá *Ilylés Gyulára*, *Vas Istvánra* és *William Butler Yeatsre* utal mint nagy elődökre, így zárul: „Bárcsak a porban lábnyomuk lehetnék.” A feltételes mód az ekkor már érett és elismert – József Attila-, Déry Tibor-, Füst Milán-, Kossuth-díjas – alkotó szerénységét és önkritikáját mutatja. Ugyanakkor vágyat is a közvetlen kapcsolatra, amely afféle iskolákon kívül állóként számára sosem volt magától értetődő: „Nem voltak mestereim. Nem volt kinek a lábához ülnöm.” – írja 1974-ben. A szonett egyébként kedvelt formája már korábban is: 1968-as kötetének címadó verse egy szonettkoszorú (*Johanna*). Egy beszélgetésben néhány éve így fogalmazott: „Nagyon szeretem a zárt formákat, a fegyelmezett formákat, s a szonett mindkét elvárásnak megfelel. Az ember nem mehet túl a határon, a szonett lefogja a kezét,

mégis robbanásig meg kell tölteni. Rendkívüli feladat. Ellentmondás van benne, feszítő erő. [...] A szonett csordultig telik, de egy hanggal sem mehe-tünk túl rajta, mindennek úgy kell beleférnie, hogy ne legyen mégsem kényszeredett, szabadon lehessen benne mozogni.”

Gergely Ágnes az egyik legtermékenyebb alkotónk: az elmúlt hét évtizedben több tucatnyi könyve jelent meg, szépíróként, műfordítóként vagy épp szerkesztőként. Magyar-angol szakos diplomája megszerzése után előbb tanárként, majd a Magyar Rádió külföldi adásainak szerkesztőségében dolgozott, később az Élet és Irodalom rovatvezetője, a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője, majd a Nagyvilág rovatvezetője lett.

1979-ben doktorált angol-amerikai-afrikai irodalomból.

Érdeklődése többször elvezette a bölcsészettől a szociológiához. Fontos számára a származás, genealógiailag, de lokálisan is: „apám a Dunántúlról rajongott, anyám az Alföldért. Úgy-hogy folyton úton voltunk, egyszer Endrődön, máskor Zalaegerszegen. Apám a Zalai Hírlap felelős szerkesztőjeként dolgozott. [...] én az Alföldön érzem otthon magam elsősorban. Ott születtem Endrődön”. A Békés megyei szülőfaluról – s az Endrődi Füzetekről – nemrég hosszú tanulmányt írt (*Egy urbánus főhajtása*, 2018).

Két évtizeddel korábbi egy egész más – de szintén meghatározó – milióról szóló szociológiai-történeti munkája a *Riportnapló Északról* (1988). A könyv öt éven át készült, előzménye egy-egy kéthetes ösztöndíj Norvégiában, Dániában és Svédországban, s az észak-európai ellenállásról, az északi

mentalitásról szól. Gergely Ágnes szerint „az északiak az eszükkel politizálnak, nem az érzelmeikkel.”

A skandináv/északi mentalitás és művészet (*Grieg, Ibsen, Munch*) kedvelése mellett megfér más is: például az ír/angol kultúráé. Az író-költőnőhöz közel áll Yeats, az angol anyanyelvű, de írországi születésű költő, a „Nyugat magyarja”. Róla írta *William Butler Yeats imádkozik* című – egyébként *Rába Györgynek* ajánlott – versét a nyolcvanas években.

Gergely Ágnes Yeats mellett *James Joyce, Dylan Thomas, Edgar Lee Masters, Emily Dickinson* vagy *Sylvia Plath* fordítója. *Tigrisláz* (2008) című, hiánypótló könyve a versfordításról szóló esszéket tartalmaz, amely magához a vershez is közelebb von. Axiómaszerű kijelentései – mint például az alábbi: „Nagyszabású költő élhet historikusan; nem írhat historikusan.” – pedig ezen is túlmutatnak, átlépve a szöveghatárokat jelzik, hogy nemcsak az alkotás, az alkotó is fontos. A *Pompóné* könyve (*Brit, észak-amerikai, afrikai nonszensz-versek*, 1998) – amely alapvetően szépirodalmi kötet versfordításokkal – is tartalmaz elméleti fejtegetéseket, bevezetőjéből a nonszensz versekről, a limerickekről, illetve a műfordításról is sokat megtudhatunk.

A negyvenes évek történései és következményei a költő egész életét meghatározták: gyerekként élte át Budapesten a náci megszállást, csilagos házba vitték, majd folyton áttelelték sokadmagával újabb és újabb gettókba: „Nem volt ennek semmi célja, csupán a nyilasok unatkoztak, mivel a gyilkoláson kívül nem volt egyéb dolguk. Soha nem tudtuk, hova visz-

nek, a Dunába vagy máshová. Két-három hónapig tartott ez, de három évnek tűnt. Borzasztó hatással volt rám, már nem tudtam hinni abban, hogy túléljük. És ennek a nyoma örökre bennem maradt.” A második világháborúban veszítette el édesapját, vagyis – ami még rosszabb – a nyomát veszítette el. Az előbb katona, majd munkaszolgálatos apa eltűnt, halálának körülményeire sosem derült fény. Az apa iránt érzett erős kötődés, ugyanakkor szorongató bizonytalanságérzet a hogy- és hollétével kapcsolatban a legelső kötetől a legutóbbiig végigkíséri a költői pályát.

Első (verses)kötete 1963-ban látott napvilágot a Magvetőnél – az *Ajtófélfámon jel* vagy címadó verse ma is talán legismertebb, revelatív műve, noha megjelenésekor nem volt nagy visszhangja, „az első komoly kritika, ami költőszámba vett, 78-ban jelent meg” – vallja (némi túlzással) Gergely Ágnes. „Nincsenek emlékeim, / és ha vannak sem őrzöm őket. / Sohasem koslatom a temetőket, / nem rendít meg a szerves kémia.” – szól az *Ajtófélfámon jel* vagy első, dacos versszak, amely az édesapának állít emléket. Később több változata is készült, ezek egyikének a címe is más lett: *Apu*. Ez utóbbi így kezdődik: „Emléke nap-színű falakban. / A falak hült helye a Napban. / Árnyéka nőttön nő. A fény fia. / A temető nem szerves kémia.” Ezek a fájdalmas, beletörődni nem tudó versek a traumaköltészet úttörői, a múltfeldolgozás, a részvét és a meg(nem)bocsátás témáit járják körül – alkotójuk a mai napig úgy véli, hogy „[a] legjobb terápia, ha verset tudok írni, számomra az alkotás stabil menedék”.

Megjelent néhány regénye is (az első az 1966-ban publikált *Glogovác* és a *holdkórosok* című pikareszk regény volt, amelyet *Gross Arnold* illusztrált), továbbá esszéi, visszaemlékezései, önéletrajzi írásai. Ezekből is sok kiderül a líráról, amelyről csak egy költő írhat ekképp: „A kelet-európai versekben minden reszket, remeg, dermed, zsibbad, levegő után kapkod, fuldoklik, az egész lírátok egy nagy tébécé, negyvenfokos lázban gyémántos csipkefátyol, lángoló Tejút, patkójuk föl-sziporkáz!” – olvasható 1976-os kötetében.

Az utóbbi évek irodalomtörténetileg is izgalmas munkája két önéletraj-

zi jellegű prózakötet: a *Két szimpla a Kedvesben* (2013) memoár és az *Oklahoma ezüstje* (2015) portrékönyv. Utóbbi huszonnégy arcképében a már említett újholdasok is helyet kapnak, a cím a Pilinszkyról szóló esszéből származik, egy oklahomai utazásra utalva. Megtudjuk a könyvből például azt, hogyan ismerkedtek meg Nemes Nagy Ágnessel 1963-ban, és hogy később ő mutatta be Gergely Ágnesnek Illyés Gyulát...

Legutóbbi verseskötete néhány év hallgatás után a tavalyi év végén jelent meg: a *Még egyszer Firenzébe* utolsó kötetnek készült, ám szeren-

---

Hajnali áhítat

*Dícsértessék, ki terhet ad,
és ki könnyít a terhen,
s ki tudja, nincsen más kudarc,
csak a befejezetlen,*

*dícsértessék, ki szóra bír,
mert lábánál a zámoly,
ha ráhajtod a homlokod,
mindig mérj, sose számolj,*

*dícsértessék, ki jellel olt
– veszélynek higgy, ne tapsnak –,
ahogy a fényérzékelést
megadta a kakasnak,*

*temesse hajnal késhegyét
toronyzúgás a csendben:
dícsértessék, ki nem teremtett
rabszolgának engem.*

1990. november 17.

---

csére azóta is született néhány új darab, például egy *József Attilát* megidéző vers. Firenze régi-új ismerős Gergely Ágnes számára: kétszer járt a városban, a közelmúltban juthatott el ismét, de versenyagként korábban is használta (*Firenze nehéz napjai, Egy firenzei könyhában*). A kötet címben Firenze magát a művészetet, a lírát, az írást jelöli – amelynek otthonos közegébe mint szerző „még egyszer” visszatérhetett: „Ézert is akartam ezt a ciklust 2019-ben lezárni, hogy mindenképp elkészüljön és megjelenjen a könyv, mielőtt meghalnék.” – mondta. A kötet harminchárom verse (krisztusi, dantei szám!) között szerepel a *Testetlenül* két változata, s még egy ikervers: az Illyést parafrázáló *Endrőd felé* és *Egerszeg felé*, egy *Csoóri*-verssorokra írt költemény (*Szél hátán jöttek*), egy *Tarján Tamás* emlékére írt vers (*Kristálylapok*), egy humoros prózavers (*Hawaii*), egy forradalomra visszatekintő darab (*1956 – 2016*), két szonett (*Maszkabál, A 80-as évek*), egy Sylvia Plathot idéző vers (*Sylvia*) vagy épp betegség-vers (pl. *Baleseti kórház*). A kötetben nagy szerepet kap a transzcendencia – kontrasztként a hétköznapi történetek mellé, s bővelkedik vallási, képzőművészeti, költészeti utalásokban. Nyitánya az *Első versem* (datálása: 1946/2017. november). Az első versszak („Ha egyszer már a puskatussal / a férfit fejbe vágják / hát dobják le a Tajgetoszról / az özvegyet s az árvát”) tizenkét-tizenhárom évesen született: megdöbbenően végletes, kegyetlen sorok egy gyerektől, akitől a történelem elvette a naivitást; ehhez íródott hetven évvel később a másik két strófa. Az apa, noha alig tucatnyi évig lehetett csak jelen lánya életében, emlékként, érzésként máig meghatározó: „minden férfit hozzá mérek” (*Első versem*). A költészet a felejtés helyett áll, az emlékezetet a verssorok tartják fenn: „Összetörve / hurcolom az emlékeket. / Ha egyszer element, arra járok, / ahol nincsenek útlelek.” (*Amerre element*).

Gergely Ágnes költészete látszólag egyszerű nyelvezetű, s mintha ugyanazokat a köröket róná újra és újra, ám valójában enigmatikus és evokatív, képes megújulni, aktuális lenni, miközben mélyül és árnyalódik, egyre közelebb és közelebb kerülve a „szép-ség labirintusához”. ❀

Micsoda népek...

SALY NOÉMI

Kevéseknek adatik meg, Budapesten meg pláne: születésem – 1956 – óta ugyanabban a lakásban élek. Hogy anyám hogyan került ide 1947-ben, arról a végén majd lesz szó. Gyerekként, amikor az ember a szavak bűvöletében él, és a világ birtokbavételének szinte mágius módja a dolgok megnevezése, a másik nevének megtudása, gyakran faggattam nagyanyámat és a ház öregeit: hogy hívták azokat, akik előttünk itt laktak?

A legtutibb forrás *Ilonka* néni volt, aki nagyon sok régi szomszédot ismert, életükről is tudott részleteket. Tizenkét évesen beírtam ezeket az információkat egy ronda szürke, spirálos noteszbe.

2017-ben a Budapest 100 eseménysorozatának középpontjába – mivel a világháború miatt 1917-ben jóformán semmi nem épült – a rakpartok kerültek. Hajdan gyönyörű házunk a világörökség része, *Hauszmann Alajos* alkotása, nosza, tárjuk ki a kaput mi is arra a két napra. Előszedem a szürke noteszt, annyi mindent tudok a lakókról, gyerekjáték lesz az egész.

Aztán megnyitottam az Arcanum portált a neten, mondván a gépnek: Döbrentei utca 8., kis szógám, szimat! És szörnyen elszégyelltem magam. Jóságos ég, hiszen nem tudok én semmit. Zúdultak rám a nevek, a történetek, drámák és vígjátékok, elképesztő kavargásban ez az egész ótvár, gusztustalan, rossz emlékű huszadik század. (Sőt. Hiszen a legidősebb szomszédom 1836-ban született, és vannak máig nyúló szájak is, ott a legkisebbek most négy-öt évesek.)

A hatalmas anyag láttán ijedtemben a megoldást is kitaláltam: én leszek a házvezetőnő, és kitergetem a

ház szennyesét. A látványterv enyhén szólva puritán volt. A/4-es lapokra nyomtattam az életrajzokat meg a képeket, a kapualjba került az épület és a két háztulajdonos család története, az orsótér aljába szárítóköteleken, lepedőkre tűzve, illetve – ahol pontosat tudtam – az ajtók mellé erősítve pedig az én régi szomszédaimé.

Miután csaknem egy egész csomag nejlón irattasakat és vagy két marék ziherezstűt elhasználtam, rögtön el is dőlt, hogy ebből könyv lesz, hiszen már nincs is velem olyan sok munka – ajaj, dehogynem, rengeteg lett. Úgyhogy csak most, két év elteltével tudom végre újból azt mondani: kerüljenek beljebb, ismerkedjenek meg a mi tabáni bérházunkkal.

Az adatgyűjtésnél a legfontosabb támaszom az említett Arcanum portál volt, amelyen a kutatás időszakában már több mint 20 millió oldalnyi újságban kereshettem. Innen jöttek elő

a legjobb pletykák, a hivatali előmenetek állomásai, esküvői tudósítások, perek, nekrológok.

Ami az anyag rendezését illeti, némi töprengés után a legegyszerűbbet, a beköltözés időrendjét választottam. A sor az első őslakóktól anyám beköltözéséig, 1947-ig tart.

A portrék megírásakor nem voltam tekintettel arra, hogy az érintett milyen hosszan élt a házban: érdekes figurákról akkor is elmesélek mindent, amit kiderítettem, ha csak egy-két évig voltak itt, vagy még gyerekként futkostak a lépcsőkön. Sok az adat, az évszám – hátha akad, aki innen tud meg valamit elfeledett őseiről. De azért is, mert néha egy ártatlannak tűnő dátum üvöltve árulkodik egy családi botránnyról vagy tragédiáról...

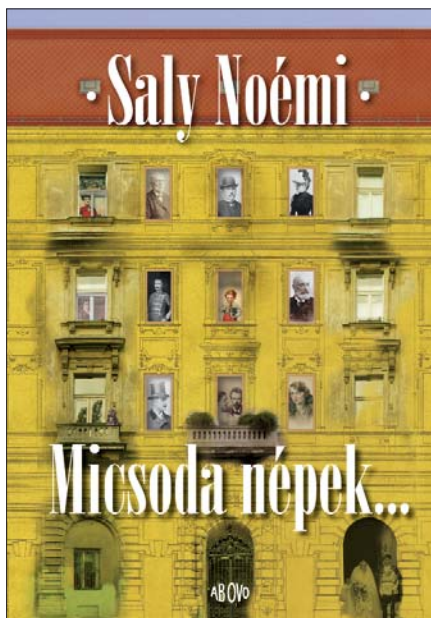
Az illusztrációkkal rengetegszer meggyűlt a bajom. Sok lakóról csak egyetlenegy, bélyegnél is kisebb, ócska háborús újságpapírra nyomott, raszteres, barna pacnit találtam – hosszas könyörgésemre betettük ezeket is a könyvbe, amennyire lehetett, feljavítva. De fontosabbnak tartottam, hogy lehetőleg minden történethez kapcsolódjék legalább egy arc, mint azt, hogy a képek minősége egyenletes színvonalú és tökéletes legyen. A történetek maguk is ilyenek: élesek vagy homályosak, sokszor nem pont a hősök érdeme szerint.

A nagyvilágban talán készült már ilyen könyv, de itthon nem ismerek hasonlót.

Lesz, akit a történetek fognak megírni vagy megnevetetni, lesz, aki bizonyos részleteit tudja használni a saját munkájához, s remélem, lesz is olyan társadalomkutató – szociológus, városantropológus –, aki majd forrásként kezeli. Nekem már nem maradt se helyem, se szüflám ahhoz, hogy elemezgetni kezdjem a mélyebb összefüggéseket. Pedig nagyon is lenne mit. Családi és szakmai kapcsolatszereket, gyerek- és asszonysorsokat, fényes karriereket és öngyilkosságokat.

Egy komplett, ismeretlen-ismerős világ. Bankárok, mérnökök, katonák, jogászok, művészek, postások, szabók, cselédek, házmesterek, lágerbe hurcoltak, kitelepítettek, népnúzó és őrangyalok.

Micsoda népek...

A KÖNYVBORÍTÓ
VASS ÁKOSNÉ TÖRÖK SZONJA MUNKÁJA

Orosházának nincs közvetlen vasúti összeköttetése a fővárossal, Békéscsabán át kell szállni egy helyi-érdekű vonatra. A szárnyvonal lepusztult környezetben át vezet, néhány állomásépület már bezártak, csak az egyik homlokzatán lebeg egy ottfelejtett zászló. A megmaradtak is kihaltak tűnnek, csak néhány hazafelé tartó bejáró diák száll le a vonatról.

Próbálok felkészülni a rám váró feladatra, a táskámból előszedek néhány előzetesen beszerzett jelentést, amelyek az orosházi Wesley János gyógypedagógiai óvoda, általános iskola, szakiskola helyzetét és tevékenységét foglalják össze. Címlapukon a névadótól származó rövid idézetek állnak, megjelölöm az egyiket: „Amit Isten rátok bízott, használjátok arra, hogy jót tegyetek.”

*

Az igazgatónő a továbbiakban megjelöli a működési területeket és az érintettek körét:

„Azoknak a sajátos nevelést igénylő gyermekeknek, tanulóknak az óvodai, iskolai ellátása, akik a többi gyerekkel, tanulóval nem foglalkoztathatók együtt, akik szakértői vélemény alapján mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral, vagy egyéb fejlődési rendellenességgel küszködnek.”

A korhatár igen tág, az óvodában három évtől vesznek fel gyerekeket, az iskolában 16 éves korukig maradhatnak, de előfordul, hogy valaki 25 éves koráig ide jár. A többség heti 20 órát tölt benn az intézetben.

A feladat ellátást szolgáló vagyon: Orosháza város önkormányzata tulajdonába tartozó, korlátozottan forgalomképes, felépítményes ingatlan, amelynek használatát térítésmentesen biztosítják a fenntartó Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség számára. Az állami támogatás a szükséges költségek mintegy hatvan százalékát fedezi.

*

Egy vonalat húzok a bekezdés mellé, hogy ne felejtsek el rákérdezni, pontosan mi is történt, aztán kinézek az ablakon. A sínek mellékén öt-hat méter magasságú ócskavas hegyeket halmoztak fel, úgy tűnik, mintha a környék összes fémhulladékát ide gyűjtötték volna össze. Eszembe jut a régi mondás: szegényebb helyeken mindig több a törmelék, mert sok tárgy eleve használatlan kerül ide.

Beérkezünk Orosházára, a peronon ott vár az igazgatónő, egy nyugdíjból már többször is visszahívott gyógypedagógus, mellette egy fiatalabb nő áll, ő hozta ki az állomásra. Beülünk a kocsiba, átvágunk a helységen, a környezet kevésbé

Orosháza

MOLDOVA GYÖRGY

mutat városi képet, egykori szülőtte, Darvas József író a maga idején a legnagyobb magyar falunak nevezte.

A tanintézet előtt szállunk ki a kocsiból, a környék kihalt, bent az épületben is alig látszik mozgás.

– Az óvodások ilyenkor alszanak, az iskolások pályaválasztási napot tartanak, meghívták őket az üvegyárba és a rendőrségre, ez a két nagy munkaadó.

– Más foglalkoztató nincs?

– Aki dolgozik, az leginkább közmunkába jár, vagy fémhulladékot gyűjt – mondja az igazgatónő. Ülünk be az irodámba!

– Milyen környezetből járnak a tanulók?

– Harminc-negyven százalékuk cigány, annak is a legszegényebb rétegéből, a viszonylag jobban kereső muzsikuskok nem minket keresnek. Valaha 10-11 gyerek is született egy családban – egy-két ilyen most is találni. Az életmódjuk gyakran rendezetlen, széteső. A roma lányok 16 éves korukban kikerülnek az oktatási rendszerből, addigra már gyakran szülnék, de nem vállalják a nevelést, párkapcsolatba menekülnek. Általában rosszul választanak, akad olyan család, ahol már a harmadik lány is börtönből szabadult rabbal állt össze. A gyerekeket nem viszik magukkal, ott marad az anyja testvéreivel, a nagyobbak ápolják a kisebbeket, a nagymama vállalja el a gyám szerepét.

– A táplálékuk nagyrészt az iskolában kapott koszon alapszik. Szombat-vasárnap nem főznek, hétfőn olyan éhesen jönnek be, hogy három-négy adag uzsonnát is megesznek. Télen az akcióknál kapott ruhák maradványaival fűtenek, a pamut és a műszál anyag egyformán bűdös, nem lehet megmaradni a környéken.

Kopognak az iroda ajtaján, egy gondozónő egy fiút hoz a rendőrségi látogatásból.

– Hogy tetszett, Feri?

– Azt mondták, hogy ha befejezem az iskolát, jelentkeznek majd, fel fognak venni.

– És te mit szólna ehhez?

– Én szobafestő akarok lenni.

– Jól van, de addig is vigyázz magadra.

Mikor becsukódik utána az ajtó, az igazgatónő megjegyzi:

– Meghalt az apja, ő a családfenntartó. Már most is dolgozik festőként, néha nyolcórás teljes műszakban. Mások a lomtalanításnál vagy a fémgyűjtésnél segítenek.

– És hogy igazolják az elmaradásukat?

– Hoznak orvosi papírt, persze egy idő után nem fogadhatjuk el, érvénytelennek kell tekintenünk. Van olyan fiú, aki 600 órát halmozott fel. A családjukon keresztül nem tudunk hatni rájuk, megpróbáljuk kiemelni őket a környezetükből és bentlakásos intézetben elhelyezni.

– Ahogy elérik a tankötelesség határát, azonnal elmaradnak, ezzel a képzésük be is fejeződik, szakmunkás bizonyítványt csak kevesen szereznek. Újabban egy munkaszervező működik a városban, összegyűjti a csellengőket és kifizeti dolgozni külföldre, végképp eltűnnek a szemünk elől.

*

Már dél körül jár az idő, az igazgatónő felajánlja, hogy ebédeljek náluk. Bár változatlanul nem szeretek idegenben enni, elfogadom a meghívást, arra gondolok, hogy így megismerhetem, mit kapnak a gyerekek és milyen körülmények között. Már mozdulnánk, de az igazgatónő leint:

– Az ebédlő kicsi, egyszerre tizenöt gyerek fér be, a tanulócsoportok sorban állnak előtte. Felhozatom ide az ételt.

Ízletes pörköltet kapok főtt krumplival. Ebéd után sétára indulunk, a folyosók és a tantermek üresek, az iskolások szakmai bemutatókon jártak, utána már nem tértek vissza. Csak 20-25 napközis foglal helyet a klubszoba asztala mellett, náluk senki sincs, aki otthon vigyázna rájuk.

Feltűnik köztük egy magas, széles vállú fiú, LEGO kockákat rak össze. Nekünk háttal ül, az igazgatónő megszólítja, de nem fordul vissza, csak kelletlen hangon válaszol. Kérve a folyosóra megkérdem a kísérelmet:

– Miért nem állt fel a fiú? Fegyelmezetlen?

– Nem fegyelmezetlen, vak. Írni-olvasni nem tud, hallás után tanulja meg a leckét.

(A szegedi iskolában is találkoztam egy vak kislánnyal. A társai őt is befogadták maguk közé, nemcsak a tanulásban segítették, de mivel szép énekhangja volt, az ünnepélyeken is felléptették.)

(Kivonatol részletek Moldova György új kötetéből, amelyet Az Úr jó vitéze második köteteként 2020 nyarán jelentet meg az Urbis Könyvkiadó.)

Konok Tamás: Emlékkövek

FEJEZETEK EGY ÖNÉLETRAJZBÓL

„**A**bszurd kalandok a történelem árnyékában, derűs és szomorkás történetek, festők, írók, zenészek, műgyűjtők, galériások, szélhámósok, szerencselovagok kavargó felvonulása, sodró lendületű elbeszélés... Akár így is jellemezhetnénk *Konok Tamás* festőművész visszaemlékezéseit, az *Emlékkövek* azonban jóval több ennél. Művészi önvallomás, családtörténet, társadalom- és korrajz is egyben, és tanulságos adalék a tekintetben, hogy milyen lehet, hogyan változhat a művész és a művészet helyzete a diktatúrában és a demokráciában.”

Akinek személyesen is volt alkalma hallgatni Konok Tamás anekdotáit, abban talán felmerült, hogy az életének fordulatokban gazdag epizódjait szívesen látná könyv formájában is. Ennek megvalósítására vállalkozott az Új Művészet kiadó. Konok önéletrajzában

részletesen beszámol a háború előtti szellemi életéről egy művész-értelmiségi família mindennapjaiba való betekintés által, és érzékletesen ír a világháború végéről, annak megannyi dilemmájáról. Megismerhetjük előbb a legendás katolikus gimnázium életét, majd az 50-es évek Képzőművészeti

Főiskolájának nyomasztó légkörét, ahol csak a polgári humanizmus értékeit őrző tanáregyeniségek nyújthattak némi kapaszkodót. Tanúi lehetünk az 56-os eseményeket követően a váratlan párizsi utazásnak, amikor sikerült valamelyest a szabadság ízébe is belekóstolni – amely inkább bizonyult keserűdesnek, mint mézízűnek.

féle nehézségek, groteszk kalandok, változatos találkozások jellemezték ezeket az éveket, s közben lassan, fokozatosan művészete is változni kezdett. Először lebegő, sodró motívumok laza, tarka halmazává vált, majd a 70-es évek elejétől kezdve kialakult a – mutatis mutandis – Konok művészetét máig fémjelző, kevés számú elemmel operáló, a geometriai formák fegyelmét ritmikus ellenpontokkal és egyéni duktusokkal oldó képi világ.” Nem is véletlen, hogy ekkortól a művész kétlaki életet kezd élni Zürich és Párizs között ingázva. A külföldi utazások, a pezsgő szellemi közeg, amelyben élt, és amelyet később Budapestre visszatérve folytatott és megőrzött, páratlanul gazdag.

„A Franklin utca meghibásodott lépcsőfokai között még mindig virágzott a pitypang, mint ahogy húsz évvel azelőtt. Úgy álltam ott a dermedt múltban, mintha csupán egy álom lett volna Párizs, Kalifornia és minden, amit a vasfüggönyön túl megéltem. Az ötödik dimenzió a jelen, múlt és jövő

A hazajövetet követő itthoni viszonytagságok és a második párizsi tartózkodásakor a nagykövetségen érvénytelenített útlevél okán Konok az emigráció korántsem könnyű útját választja. Ez idő alatt bontakozik ki a ma már jól ismert művészi kifejezőmód. *Pataki Gábor* így ír az előszóban: „külön-

egyidejű állapota. A hely- és időnélküliség, a *sine loco et anno* mint életérzés a mai napig kísért, és megjelenik festményeimben is.”

*

(Új Művészet, Budapest, 2019, 252 oldal, 3900 Ft)

A különutazás terei

MEGJELENT AZ UJHÁZI PÉTER MŰVÉSZETÉT FELDOLGOZÓ KÖTET

A mindenkori kortárs művészet egyik feladata, hogy egyfajta röntgenképként rögzítse korának jelenségeit, gondolatait, viszonyait. *Ujházi Péter* ízig-vérig kortárs művész: nemcsak érti, hanem sokféle műfaj felhasználásával, sajátos stílusával szembe is a nézőt korával. Művészetének egyik sajátossága a naplószerűség, a történelem eseményei ugyanúgy foglalkoztatják, mint a hétköznapi történései. A világról alkotott képe egyszerre (ön)ironikus, szórakoztató és szorongást keltő. Ujházi Péter munkáinak jellegzetessége a játékoság, a könnyedség, a groteszk, fanyar, kritikus hang, az elbeszélő stílus.

Ujházi a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után, 1966-ban visszatért szülővárosába, Székesfehérvárra, és azóta is ott alkot.

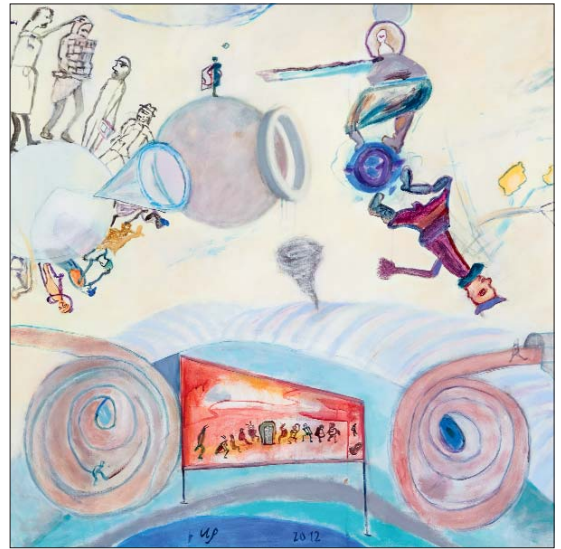
Művészetéről számtalan írás, kritika, méltatás jelent meg az elmúlt öt évtizedben. A sokszínű, gazdag életművet, annak fontosabb állomásait a székesfehérvári Szent István Király Múzeum a kezdetek óta rendszeresen bemutatta. Budapesten az elmúlt évtizedekben több magángalériában is láthatóak voltak művei. Munkásságának első jelentős monografikus feldolgozása 2000-ben jelent meg *Kovalovszky Márta* művészettörténész tollából, az életművet bemutató kétrészes katalógust *Munkák I-II. 1966–2010* címmel pedig 2011-ben adták ki *Nagy T. Katalin* szerkesztésében.

A 2019-ben megjelent kötet két részből áll: a 2010 után készült művek katalógusszerű ismertetése mellett tanulmányok segítségével mutatja be és értelmezi az idén 80 éves Ujházi művészetét.

A könyv első részében öt tanulmány dolgozza fel Ujházi munkásságát. *Kovalovszky Márta* tanulmánya részletes áttekintést nyújt Ujházi pályájáról. A székesfehérvári múzeum korábbi munkatársaként (férjével, *Kovács Péter* művészettörténésszel együtt) ő az, aki a kezdetektől figyelemmel kíséri Ujházi művészetének alakulását és fordulópontjait. *Salamon Júlia* írásában az alkotó különleges helyzetéről, kívülállásáról, „különutazásáról” és szerepvállalásáról olvashatunk. *Tatai Erzsébet* a kép és a szöveg viszonyát, a szövegek, szövegtöredékek szerepét elemzi. *Probstner János* Ujházi egyedi, a műfajban is különleges kerámiáiról ír, míg *Várnagy Tibor* az 1970-es, 1980-as éveket felidézve a művésszel kapcsolatos személyes emlékeit tárja elénk, szubjektív értelmezést is adva Ujházi festményeinek. A magyar-angol nyelvű kötetet *Izinger Katalin* és Ujházi János szerkesztette, grafikai tervezője *Varga Gábor Farkas* volt. ❀

*

(Kiadó: Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2019)

UJHÁZI PÉTER: KÖLTÖZÜNK. 2012, AKRIL, VÁSZNON, 100x100 CM

UJHÁZI PÉTER: NE ÖLJ!
2011, AKRIL, KRÉTA, PAPIR, FA, FOTÓ, 33x24 CM

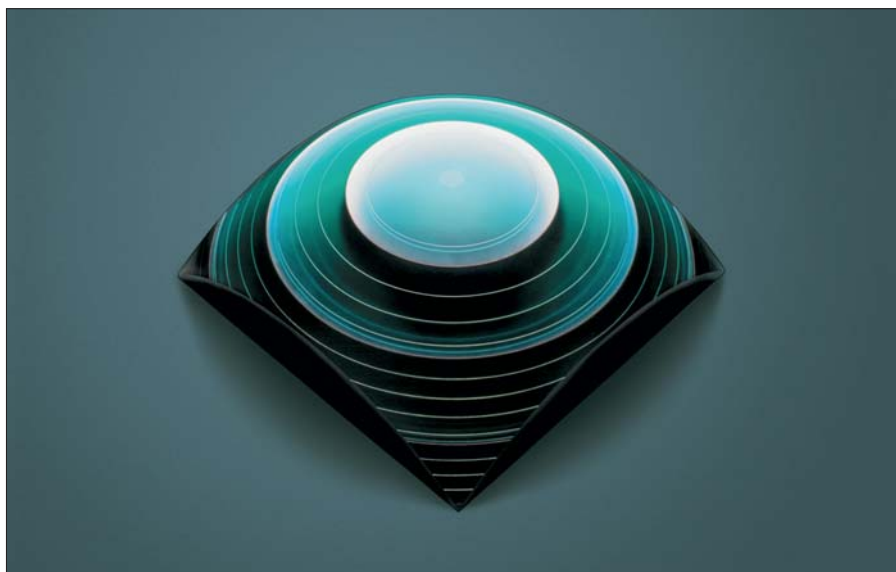
Csészényi Széchenyi

AVAGY NAPLÓ EGY NAPLOPÓRÓL

BORBÁS DORKA

A történet hét éve
kezdődött...
Friss ismeretséggel
férjuralom,
Lukácsi László üvegszobrász
és Kárpáti Tamás közt,
aki körbevezette a művészt
zseniális
Hungarikon gyűjteményén.
Falra is firkantottuk
szignóinkat a ház egyik
rejtett sarkában.
Az aláírók társasága
igazán nívós.
Falra véstük hát
halhatatlanságunk,
akár a kor költői
Babits esztergomi házában.
Kölcsönös szimpátia,
eufória. Tamás, a relikviák
tulajdonosa boldog.
Művész is elégedett,
hogy alkotása által a neves
gyűjteménybe, ezáltal ismét
az örökkévalóságba kerül.
Nyomot hagy.
Kincs a kézben:
Széchenyi csészéje
– gyógyszerkeverő tálka –
arany címerrel.
Valamikor
a „legnagyobb magyar”
remélt tőle gyógyulást...

Az adaptáló ötlet hamar megszületik, mint író fejében a gondolat..., de a mű megszületésére hosszú évekig várni kell. Lukácsi László üvegszobrász az „ígéretke embere”. Hiszi és szándékában is áll, hogy adományát mihamarabb elkészíti. Őszintén megígér mindent. Lelkes is, komolyan gondolja, de a hétköznapi hajszák álmaitól gyakran tovasodorják.

Talán egy titkos tudatalatti és birtoklási vágy az, mely miatt Lukácsi László üvegszobrász visszatartja a Széchenyi-relikviát?

Az évek pedig telnek. Dolgosan. A „Nagy Magyar” csészéje egy biztonságos dobozban pihen. Évente egyszer családilag meghatottan megsimogatjuk, miközben újabb ígéretet teszünk magunknak és Kárpáti Tamásnak,

hogy a következő Hungarikon kiállításon már egészen biztos szerepel a mű.

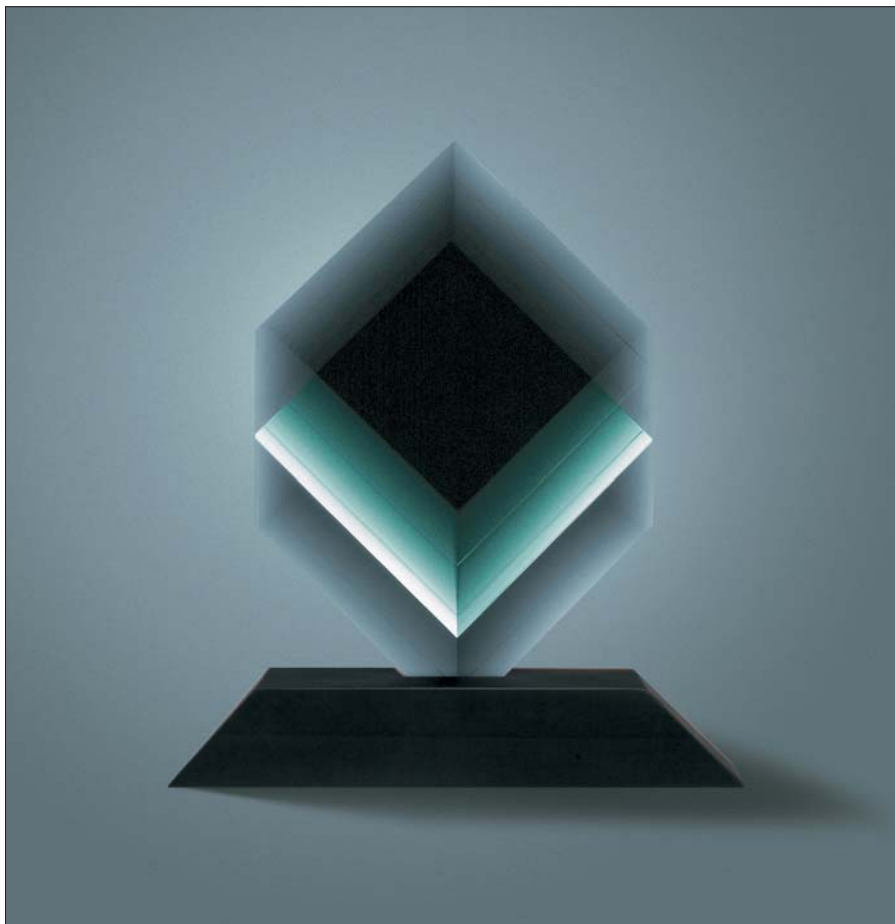
Nemzetközi felkérések, galériás és múzeumi meghívások, bajorországi tanítás, újabb szakmai és közönségszolgálat, házhoz jövő amerikai megrendelők... Feszés a menetrend.

Te jó ég, közben a gyerekeink, *Liza* és *Boldizsár* is felnőnek!

A régi fészket eladjuk. Kezdetét veszi egy eszeveszett költözködés, műterem nélküli, nehezített pálya egy álomszép helyszínen, ahol hatalmas a Természet kísértése... Széchenyi tálkája biztonságos dobozban velünk költözködik.

Lukácsi László egy *Tarzan*, egy *Maugli* – a szabadban érzi legjobban magát. Szél, fagy, eső vagy forró nap nem akadály. Ha nem az ideiglenes nejlonsátor-műteremben dolgozik, ak-

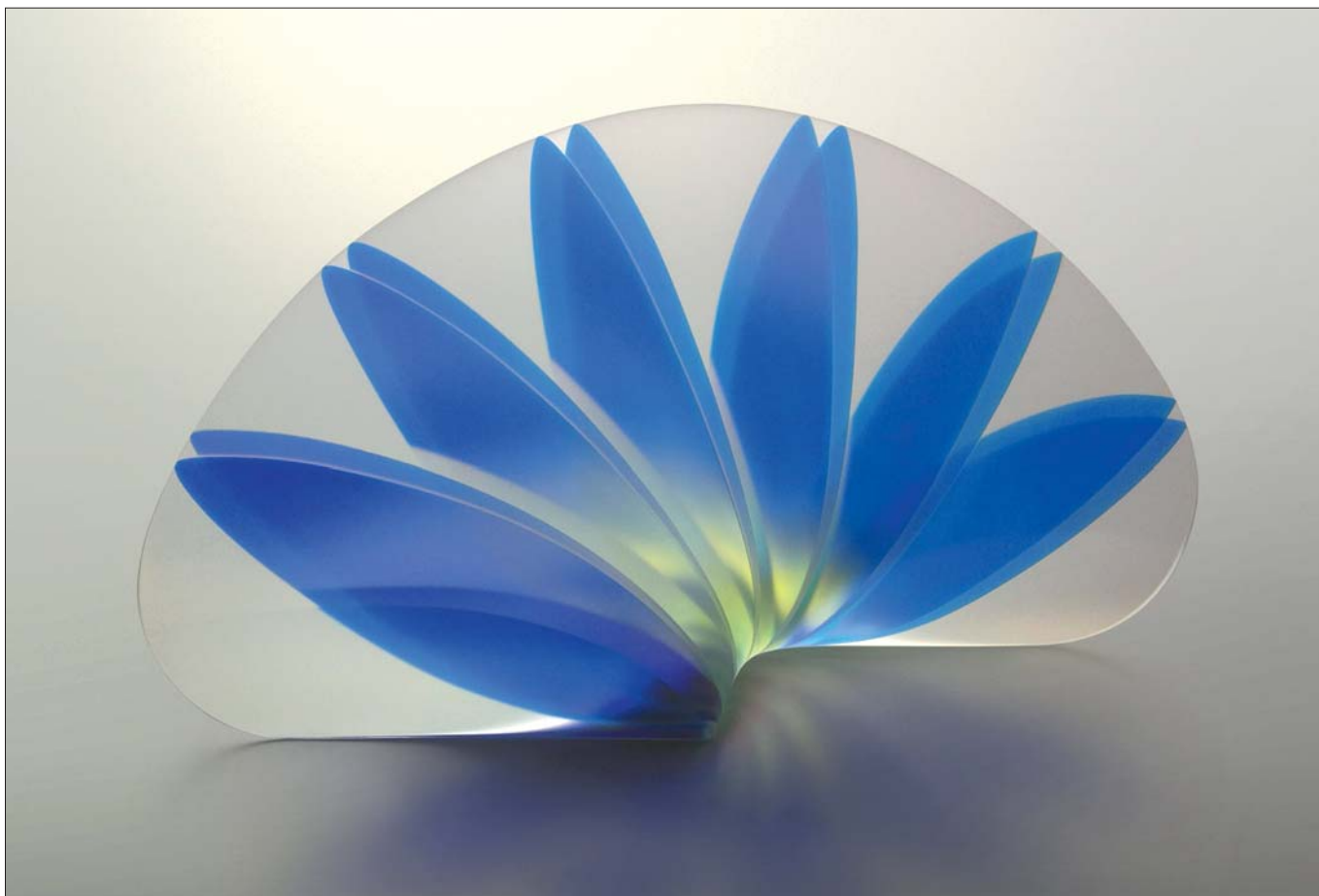

kor a saját birodalma erdő-mező táját járja. Ő gondozza a hatalmas kertet. A kert gondozza az Ő lelkét. Szimbiózis. Lukácsi László a Nap gyermeke.

Üvegszobrok sora készül. A művek utaznak világszerte. A művész határ-időkkel küzd. A napi rutin három évtizede ugyanaz: precíz üvegvágások, feszült ragasztások, hangos csiszolások, monoton finomítások... Csak Széchenyi tálkája pihen..., immár 160. éve.

Mindenki kérdi: mi lesz a koncepció, mi lesz a kapcsolat kortárs üvegszobrász és Széchenyi egyik utolsó tárgya közt... Húzza az örvény... A ha-

talmas álmok, a nagy tettek, a támadások és dilemmák közt Széchenyit vonzza a sodrás, a jövő, a végtelen, a bátor lehetőségek...

Nem, nem hisszük, hogy megbolondult. Nem, nem hisszük, hogy öngyilkos lett! A gyengeség, az érzékenység

sok zsenit végigkísér. Pont ettől különlegesekek!

Széchenyi valószínűleg most is így néz le ránk odafönről: gyermeki-lázás szemekkel, aggódva-rajongva – miként alakul Magyarország sorsa. Az örvény lehúzó vagy feldob?

Hét év telt el az első érintés óta. Meghatódottság és félelem „gátolja” a munka elkezdését.

A tálka most már tényleg nemsokára adaptálódik egy kortárs műbe. Az örvényüveg a nappalink közepén várja Széchenyi tálkáját. Persze megint hiányzik egy szerszám-alkatrész. Egyedileg kell esztergáltatni, két hét telik el. A kiállító, elegáns, biztonságos, világító vitrin viszont kész. Jómagam terveztem, gyártattam. Ez a háttér-munka mindig az enyém. Lukácsi László üvegszobrász a „fontosabb” alkotó, de egymás nélkül mégsem működne. Én vagyok a kapocs a műterem magánya és a gyakorlatias külvilág közt.

Kárpáti Tamással a Facebookon egyeztetgetünk. Köztünk 16 000 km feszül. Ő a földgömb másik oldalán, Ausztráliában – mi itt Tinnyén, az erdő szélén. Mindenki bizakodik, hogy egyszer végre (állítólag holnap?!) összeérnek a végpontok, és a „Széchenyi–Lukácsi-mű” bekerül a Hungarikonok méltán izgalmas gyűjteményébe.

Addig már csak a koronavírust kell túlélnünk...

*

(A szerző szintén üvegművész.)

Hajnali láz

SZÖVEG: GÁRDOS PÉTER. FESTMÉNY: ZOLTAI BEA

Állok Zoltai Bea megrendítően szép festménye előtt, nézem a képbe beleépített levelezőlapot, amelyet apám írt anyámnak 1946 januárjában.

Az jut eszembe, hogy mit szólna ehhez az apám? Ő 22 éve ment el, soha nem beszélt nekem, nekünk a múltjáról, pontosabban egyetlen szót sem ejtett azokról a hónapokról, amelyeket a különböző koncentrációs táborokban töltött...

A *Hajnali láz* című regényem számomra lényegében egy utazás volt: utazás apám felé.

A szüleinket nagyjából 10-15 éves korunk között kezdjük el analizálni, addig csak öntudatlanul elfogadjuk őket. Ez a kép pedig soha nem azonos a valósággal. Nekem rendkívüli élmény volt a hozzám eljutott levelezésen keresztül rálátni arra, hogy milyen emberi játszmák zajlottak anyám és apám között akkor, amikor fiatalok voltak.

Hogy milyen stratégiákat választott apám, hogy meghódítsa anyámat.

Muszáj volt például rádöbbenem arra, hogy az apám személyiségnek volt egy kalandor darabja is: látnom kellett, hogy milyen remekül bánik a különböző helyzetekkel, milyen ügyesen csavarja, szövi-fonja a szót, miképpen varázsolja el az anyámat. Az anyám pedig úgy tesz, mintha menüettet táncolna, kecsesen jobbra és balra lépked: nagyon akarja ezt a fiút, de nem adja magát könnyen. És bár apám udvarlási technikája, rafináltsága meglepett és elbűvölt, egyszer csak még nagyobb meglepetés ért. Amikor utólag, halála után elolvastam a különböző élethelyzeteiben írt önéletrajzait, az egyikből kiderült, hogy a koncentrációs táborban hullákat égetett.

Ez felfoghatatlannak tűnt.

Apám aszott, csontsovány testeket hajított a tűzbe életének talán legször-

nyűbb pillanatában, „szereplője” lett egy *Hieronymus Bosch*-festménynek, járt a pokolban!

Két kérdés foglalkoztatott.

Miért nem írta meg az anyámmal folytatott levelezését, vagyis a szerelmük születését, amelyik szinte költészet a maga egyediségében és különlegességében?

A másik kérdés: miért nem beszélt az apám a múltjáról soha?

A két kérdés persze összefügg.

A múltja és ő.

A hulláégetés.

Most azt gondolom, hogy szégyellte az egész dolgot, szégyellte, hogy sok emberrel ellentétben ő túlélte a láger borzalmaikat.

Csak elképzelni tudom, milyen stratégiákat kellett ehhez alkalmaznia. Filmrendező vagyok, sokszor kapom rajta magam, hogy képekben, szituációkban gondolkodom.

Látom magam előtt a bergensbelseni tábor udvarát. Felsorakoztatják a foglyokat. Ott áll több száz vagy ezernél is több csikos ruhás, halálra szánt férfi a hajnali sorakozón. Velük szemben kék szemű, kisportolt fiatal emberek, egyenruhában, géppisztolyal a vállukon. Egyikük, a rangidős tiszt egyszerű, világos mondatokban üzletet ajánl. Kéri, hogy azok a foglyok

jelentkezzenek, akik hajlandóak a tűzbe dobni néhány halott sorstársukat. Ezért cserébe a vállalkozók napi kenyér fejadagját 5 dekával megemelik.

5 deka kenyér.

Az élet maga!

Elképzelem, ahogy az apám, kis habozás után, feltartja a bal karját...

Meg lehet ezt a gesztust magyarázni békeidőben?

Lehet-e erről mesélni 40-50 évvel később a fiainak?

5 deka kenyér...

Úgy vélem, ezt csak szégyellni lehet utólag, eltemetni, bezárni a hetedik szobába, és messzire, nagyon messzire elhajítani a szobakulcsot!

De apám hallgatásának volt egy másik fontos oka is: ő egy sikeres, jó hírű közpolitikai újságíró volt a Kádár-rendszerben. Köztudott, hogy ez a rendszer a zsidó értelmiségnek egyfajta alkut ajánlott: amennyiben elfogadják, legitimálják a Kádár-rendszert, cserébe nem kell soha többé foglalkozniuk a zsidóságukkal. Az apám tulajdonképpen szívesen kötötte meg ezt az alkut. Ugyan zsidó családból származott, és ez meghatározta az egész életét, de el akart erről felejtkézni, nem akart ezzel foglalkozni. A *Hajnali láz* egyik legfontosabb motívuma is erről szól, amikor az édesanyámmal együtt ki akartak térni, protestáns szüzek szerettek volna válni.

Szóval állok Zoltai Bea csodálatos festménye előtt, és azon töprengök, hogy mit szólna ehhez az én szemérmes, a múltjáról soha nem beszélő, gátlásos apám? ❀

Áldás

URBI ET ORBI

Á
L
D
Á
S
FÉNYBEN-ÁRNYÉKBAN-SZILUETT BEN
URBI ET ORBI

M
I
N
D
A
N
N
Y
I
U
N
K
R
A

A Juan Gyenes-i üzenet potyautasaiként
áhítjuk az áldást...

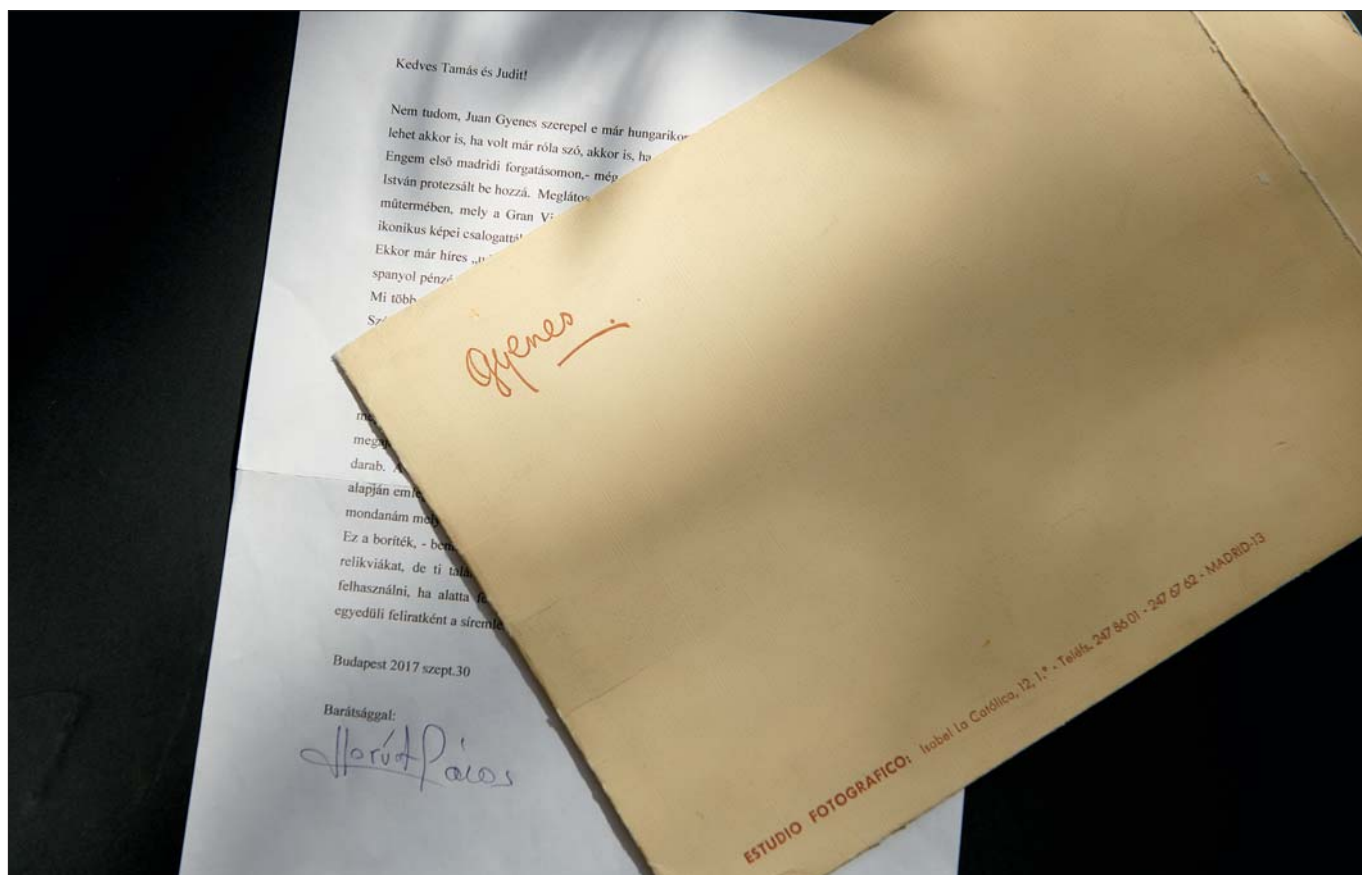
Fényben és árnyékban,
jóban és rosszban,
megtorpanva és szüntelen mozgásban,
egyedülként és sokasodva,
a pillanat fizikai valóságában
és az örökkévalóság misztériumában.
Ellenpontok józanító örvényében.

Fénnyel telített, kitapintható
világi létezésünk eredője
– a szem számára láthatatlan.

Juan Gyenes optikája
a megfoghatatlant hagyja ránk...
Iránytűként,
hogy mindannyian megérkezzünk.

BALOGH ELEONÓRA
FERENCZY NOÉMI-DÍJAS ÜVEGMŰVÉSZ

Kedves Tamás és Judit!

Nem tudom, *Juan Gyenes* szerepel-e már a hungarikonok között, de ez a boríték érdekes adalék lehet akkor is, ha volt már róla szó, akkor is, ha nem.

Engem első madridi forgatásomon – még a 70-es évek közepén – a testvérem, *Reményi Gyenes István* protezsált be hozzám. Meglátogattam operatőröstől az Isabel La Católica utca 12. szám alatti műtermében, mely a Gran Via felől nyíló kis utca. A Gran Vián volt egy kirakat is, ahol ikonikus képei csalogatták a műterembe a vásárlókat. De nem kellett őket nagyon csalogatni. Ekkor már híres „udvari” fotós volt. Azok a *Franco*-képek, melyek a bélyegeken, valamint a spanyol pénzermék hátoldalán díszeltek, mind Gyenes „hivatalos” fotója alapján készültek. Mi több, ő csinálta akkortájt az első hivatalos fotót az ifjú királyi párról, *János Károlyról* és *Szofia* hercegnőről is.

Színházi fotósként indult itthon, nekivágott a világnak, a harmincas évek végén Kairóban volt, onnan benézett Madridba – és ott is maradt haláláig.

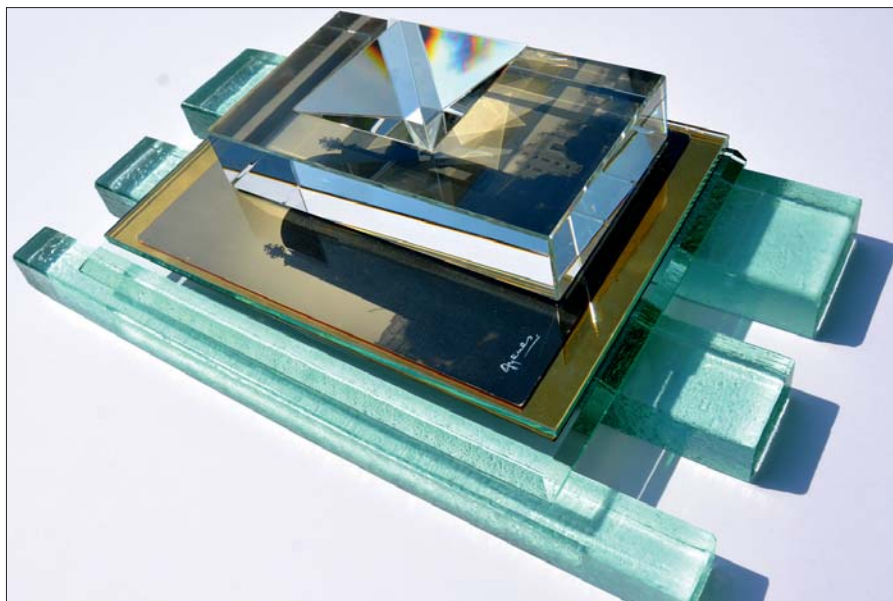
Amikor a riportot csináltuk vele *A Hétbe*, még nem volt híres ember itthon, Kaposvárott még nem őrizte em-

léktábla a nevét. De *Jánosból* már Juan lett. Mikor elkészült az interjú, megajándékozott egy fotóval, ezt adom most tovább neked. A fotó is, a boríték is érdekes darab. A fotóról csak annyit mondtott, hogy őt mindig a *Franco*-, *Dalí*-, *Picasso*-képek alapján emlegetik, de neki ez a kedvence. A pápát látod szokatlan szögből fotózva, meg nem mondanám, melyiket, talán XXIII. Jánost.

Ez a boríték – benne a képpel – évtizedek óta hever a könyvespolcomon. Én nem gyűjtök ily relikviákat, de ti talán örvendtek neki. (A fotó hátán a pecsét: hogy csak akkor lehet felhasználni, ha feltüntetik alatta a Gyenes nevet.) És ez a jellegzetes aláírása díszleg a síremlékén is.

Budapest 2017. szept. 30

Barátsággal: *Horvát János*

Vadász-jelenetek... I.

**Horkay István Prima Primissima-díjas művész selyemhímzésen nyugvó,
grafikai elemekkel tűzdelt kollázsa némi magyarázatra szorul.
A kép közepén egy ex libris látható, Vadász szignóval. Kérdések sora kívánkozik ide.**

Ki a fametszet alkotója?

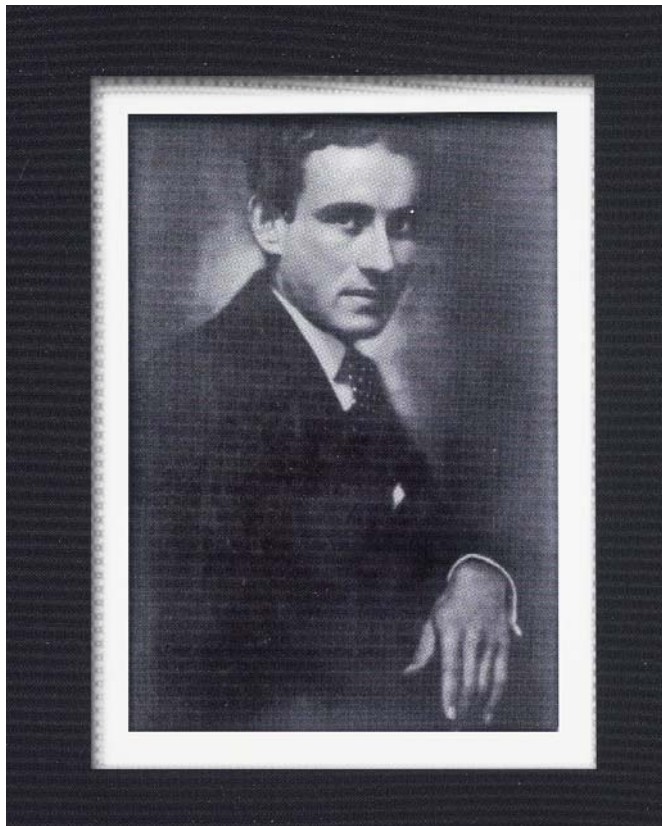
Vadász Imre (1901-1944) többek között *Fényes Adolf* és *Zádor István* tanítványa volt a Képzőművészeti Főiskolán. A rendkívüli tehetségű és sokoldalú művész nevét hamarosan *Moholy-Nagy*, *Vasarely*, *Berényi* – s mivel atyai kívánságra fényképező mesteroklevelet is szerzett –, *Kertész* és *Brassai* társaságában emlegették. Díjainak és kiállítási sikereinek köszönhetően – a Szépművészeti Múzeum már 1925-ben vásárolt rézkarcaiból, a következő évben *Glatz Oszkár* pedig rábízta a mohácsi főiskolai művésztelep vezetését – nemcsak Európa számos országából, de még a tengerentúlról is felkeresték a gyűjtők. Még nincs harmincéves, amikor elnyeri a barcelonai Világkiállítás bronzérmét. Az idill azonban nem tartott sokáig, külföldön utoljára az 1939-es Velencei Biennálén szerepelt. Súlyos, félelmeikkel teli időszak kezdődött, a tragikus vég 1944 júniusában következett be: ő is, felesége is – egymástól távol – öngyilkosságot követtek el.

Hogyan került a Hungarikon-gyűjteménybe Vadász Endre munkája?

Tavaly tavaszi számunkban már beszámoltunk a négy évtizede Ausztráliában élő *dr. Györki János* különleges gyűjteményéről, amelyben megkülönböztetett szerep jut (életmű-kiállítás rendezése Debrecenben, kétnyelvű album megjelentetése) Vadász Endrének. Ő is *Jándi Dávid*, *Ámos Imre*, *Farkas István*, *Basch Andor* és sokan mások közé tartozott, akiknek „konok magyarságuk” ellenére a kivetettek és kitagadottak, a pusztulásra ítélték sorsa jutott. Bár többüknek meg lehetett volna az alkalmuk a végzet előli menekülésre, de Györki doktor szavaival: „...égett bennük *Szerb Antal* és *Radnóti* szinte tébolyult, életöszönnél is erősebb ‘magyarsága’, ami a végzetük lett.” A gyűjtő három kisebb Vadász-munkát ajánlott fel a híres magyaroknak emléket állító kollekcióba.

Miért Horkay Istvánra esett a választás?

A válasz egyszerű, Györki doktor a magyar kultúra elkötelezett híveként kortárs hazai alkotóknak, így Horkaynak is rendezett már tárlatot Melbourne-ben. Horkay István nem először viszi vászonra érzéseit e témakörben: „a holokauszt tudatában megrázó élmény látni és kézbe venni a zsidó életsorsot vállaló grafikai műveket. Az ugrásra kész tigris az eljövendő küzdelmekre, a kiszolgáltatottságra, a *Vae victis* (Jaj a legyőzötteknek) harsogása közbeni következményekre utal.”

VADÁSZ ENDRE PORTRÉJA. A SZERZŐ ISMERETLEN.

Honnan a cím?

Kézenfekvőnek tűnne a fogsorát villantó nagyvad és az alkotó Vadász Imre neve között valamiféle összefüggést keresni. De nem (csak) erről van szó. *Martin Sperr* *Vadász-jelenetek Alsó-Bajorországból* című darabját két évtizeddel a II. világháború befejeződése után vitték színre Németországban. Témája mindmáig aktuális, egy idillinek tűnő, ám előítéletekkel, idegengyűlölettel terhelt falu „hétköznapi” élete. Itthon a Nemzeti Színházban mutatták be először, *Alföldi Róbert* rendezte meg olyan kiváló színészekkel, mint *Molnár Piroska*, *Stohl András*, *Tompos Kátya* vagy *Básti Juli*. Két éve a Jászai Színház is műsorára tűzte, a rendező *Guelmíno Sándor* így foglalta össze céljukat: „nem andalítani akarunk, hanem felrázni”.

Mintha a mottóját fogalmazta volna meg Horkay István *Vadász-jelenetek... című trilógiája első darabjának.* ❁

1986-ban az alábbi
szavakkal nyitott meg
kiállítást
a szentendrei Főtéren,
a Műhely Galériában
Bálint Endre.
(Az eredeti szövegért
köszönet
Erdész Lászlónak,
a Hungarikonok
gyűjteménybe szánt
képért pedig
Felsmann Tamásnak.)

ADATLAP

KÁRPÁTI TAMÁS
GYŰJTEMÉNY

ALKOTÓ:
FELSMANN TAMÁS DLA

ALKOTÁS CÍME:
IN MEMORIAM BÁLINT ENDRE
"VARIÁCIÓK A GROTESZK TEMETÉSRE"
(PARAFRÁZIS NO.1.)

ALKOTÁS KÉSZÍTÉSE:
2020

ALKOTÁS MÉRETE:
100X70 CM

ALKOTÁS MŰFAJA, TECHNIKÁJA:
DIGITÁLIS GICLLEÉ NYOMAT, VEGYES TECHNIKA

BUDAPEST 1121, HOLLÓS ÚT 3., FELSMANN.TAMAS@CHELLO.HU
TEL: 30 406 6738

Felsmann Tamás 2020

„Valaha régen, évtizedekkel ezelőtt, amikor még puritán fehér házak tanúskodtak egy puritán város valódi szépségéről és az okkersárga festett házak a nap éltető erejéről, senki nem álmodhatott a Főtér „kiszínezett” színházi díszlet jellegéről és arról sem, hogy ez a kis városka a múzeumok városa lesz... Persze az igazi kérdés, hogy ki mit vett el a város jellegzetességeiből: a hosszú falakból, az egymásra boruló épületek intimitásából, a temetők hangulatából és az utcácskák megtévesztő kanyarjaiból? Másfelől ki látta utoljára azt a szinte szürrealista látványt, amit a régi zsidó temető halottaskamrája nyújtott az arra kíváncsiskodónak: egy rozoga halottaskocsi szinte teljes terjedelmével betöltve a kamrát és a rongyos fekete tüll a szél mozgását követve hullámozott hol a kocsi ablakának üregét kitárva – a semmi üzenetét tolmácsolva, hol egy rozoga koporsó megmaradt deszkáit simogatta, és mi csak bámultunk az utca felőli részén a halottaskamrának, ámulva a kamrába szorult kocsi kopottra mart díszes faragványain – ámulva, hogy mi minden lehetséges az életen és halálon túl egy feldúlt temető széttört sírkövei között... Egykoron Vajda apját temettük ide, de akkor még sokkal inkább temető volt, mint manapság... De a fekete tüll hullámozása felejthetetlenül bennem maradt, sokkal inkább, mint a Főtér „színei”, nemcsak azért, mert a gyászra való érzékenységem festészetem részbeni meghatározója is volt, de a „színekből” a sötétre árnyaltakkal barátkoztam össze, miképp a barátok búcsúzásaival és a magam félelmeivel... Gondolom, a valódi fények a sötétség fészkeiben is jelenvalóak, így hát az én lino-típyáimban is azok, nem kell hát megtagadnom színeim sötétjeit, rólam árulkodnak és a virrasztásaimról: a fehérek és okkerek eltűnte okozta gyászomról, és hagyom a világos színek örömét azoknak, akik a Főtéren részesülhetnek Szentendre efféle ajándékaiban.

”

KORONGMUSTRA

Könnyűzenei abCD

KOVÁCS KRISTÓF

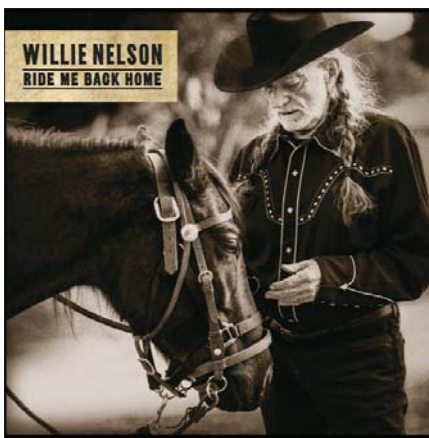
Leonard Cohen: Thanks for the Dance

Leonard Cohen legújabb albuma, a *Thanks for the Dance* 2019 novemberében jelent meg. Igen, három évvel az énekes halála után is új anyagot hallgathatunk, ráadásul csupa új művel. Nem dallal, művel. Bár az emberek általában Cohent énekesnek ismerték, költői és regényírói vénája is legalább olyan jelentős, mint az előadói. Ezen az albumon leginkább olyan költőként találkozhatunk vele, aki saját műveit szavalja. Röviddel halála előtt kezdte el a fiú, Adam és az apa, Leonard Cohen a munkát, amiről mindketten tudták, hogy az utolsó lesz. Adam végül ezt a melankolikus búcsúalbumot olyan előadók segítségével fejezte be, mint Beck vagy Bryce Dessner a The Nationalból.

Ez az album tisztelgés egy zseniális apa emléke előtt. A visszafogott zenei kíséret főleg gyengéd-szomorúan szavalt szövegek ugyan zenei élményt nem jelentenek, de ez az album nem is ilyen síkon értelmezendő. A számok súlyát Cohen halála adja és az album elkészültének körülményei. Ebből kifolyólag csak olyanok tudják igazán értékelni, akik Cohen munkásságát közelről ismerik. Számukra keserűes lesz az ismerős hangszerelések és a karcos hang összjátéka, a vokálszólamok, az akusztikus gitár és a lágy billentyűk hangszíne. Nekik ez az utolsó lehetőség rácsodálkozni Cohen hangjára, szövegeinek mélységére. Egy szomorú, de tiszteletteljes viszlát ez. A többieknek pedig megmarad a megannyi klasszikus.

Willie Nelson: Ride Me Back Home

Willie Nelson amerikai countrykirály, ez megkérdőjelezhetetlen ismeret. Egyik legutóbbi albuma, a 2019-es *Ride Me Back Home* borítóján hosszú, befont hajával, fekete cowboy-gúnyjával (és álmosan pillogó lovával) tökéletesen rájátszik a műfaji trópusokra. Ennek bizonyára van is célközönsége, és ez a célközönség nyilván sosem fogja megenni a klasszikus country dalokat slide-gitárostul, egysíkú dalszövegestől és kiszámítható akkordmenetstől függetlenül. Ez a csomag, na. Ezt pedig Willie Nelson nyolcvanhat éves korában tökéletesen tudja is szállítani.

Nem rossz ez az album, ha megmozgat ennek a bácsinak a nosztalgikus éneklése vagy a szájharmonika sírása. Igazán egyik számba sem lehet belekötni zeneileg, technikailag vagy bárhogyan. A blues körök ismerősen mennek körbe, a vokálok megnyugtatóan harmonizálnak a szokott helyeken, a cowboyok lovagolnak a naplementébe. A kérdés az, hogy az Úr kétezer-huszedik esztendejében mindez miért érdekes. Persze ott motoszkál a fejedben a posztmodern alapvetés, hogy már mindent megírtak előttünk, újat alkotni lehetetlen, és így tovább. Azért próbálkozni igazán lehetne. Így is szépen felfér a másik ezer ugyanilyen album mellé a Ride Me Back Home. Én csak követem a jó példáját: pillogok itt álmosan.

Kiscsillag: Tompa kések

Lovasi András az utóbbi időben nem zenéjével vetette észre magát, hanem szerencsétlen politikai nyilatkozataival. Emellett a Kiscsillag is kezdett egy Kispál tribute zenekarra hasonlítani. Emiatt aztán nagy a tét a *Tompa kések*nél: ha ez a lemez nem ül, Lovasi feltartóztatathatatlanságul indul meg az „eljelentéktelenedés” irányába. Ennek ellenére a Tompa kések mégsem esett a biztonsági játék hibájába. Meglepő egy ennyi ideje a pályán lévő, sőt a pályát felrajzoló zenésztől egy ilyen új anyagot hallani. A gitárok torzabbak, a vokálok átgondoltabbak és erősebbek, a billentyű alárendeltebb, mint bármelyik korábbi Kiscsillag-lemezen. Ez nem független az Esti Kornél-os Lázár Domokos produceri munkájától, akinek jelenléte tetten érhető a lemezen. Ez pedig a Kiscsillagnak igencsak előnyére vált.

Bár Lovasi rendszeresen jelentkezik szólólemezekkel, ez az album is nagyon személyesnek hat. A költői képekkel túlterhelt, szorongó, de emiatt nagyon őszinte szövegek működnek. A számok csak sokadik hallgatásra adják meg magukat az értelmezőnek, ezzel pedig a legszebb alter hagyományokat követik. Mint az egész lemez. Bár a Kiscsillagtól szokatlan a hangzás, az alter recept megmaradt, és ezzel nincs is baj. Nem ez a lemez fogja eljuttatni a Kiscsillagot a TikTok nemzedékhez, de az alter generáció megtalálja számítását.

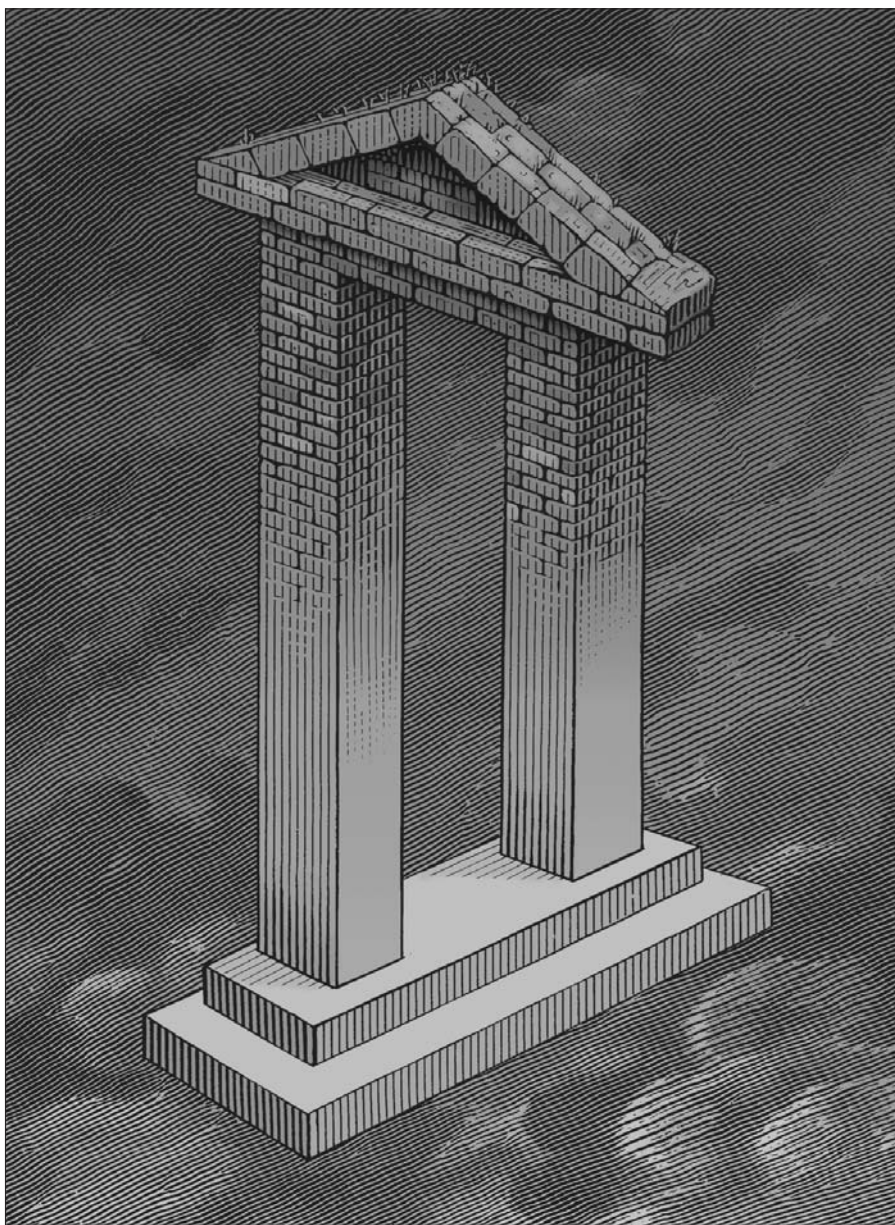
„Elmentek a láthatatlan városba”

KÁRPÁTI TAMÁS

R ettenetes időket élünk. A hangsúly ott van a végén. Mert mi még egyelőre – élünk. De ahogy múlnak az évek, magyarán, ahogy öregszünk, egyre több barát, iskolatárs, példakép „költözik át a láthatatlan városba”. A hasonlatot *Kő Pál* fiától, *Boldizsártól* kölcsönöztem, aki korunk imakönyve, az internet oldalain tudatta a minap, hogy édesanyja „elindult az Istent megölelni”.

Nem vagyok vallásos, de ilyenkor mégis szeretnék hinni e szavakban s a folytatásukban: „Itt voltunk végig vele, fogtuk a kezét, a gyerekekkel együtt átélhettük, milyen természetes dolog is a halál, nem kell tőle félni, hiszen ugyanaz az ünnep, mint a születés, ugyanaz az égi, fényes ajtó nyílik ki, csak most a másik irányba.”

Kicsit túl nagy volt a huzat mostanág e földi létben, szinte szakadatlan nyílt az a bizonyos ajtó, még akkor is, ha egy olyan közösségre gondolkodok, amelyet csak laza szálak, voltaképp a lap impresszuma kötött össze. A Premier egykori szerzőiről és szereplőiről van szó. Az idézett bevezető sorok talán annyiban könnyítik az emlékező helyzetét, hogy nem kell szólnia a veszteség mindenki számára evidens súlyáról, nem szükséges felemlegetnie a sokszor hivatkozott égi társulatot, talán mindenkinek jobb, ha az eltávozottak megidézése olykor nemcsak könnyes, de egy kicsit mosolygós is lesz.

EGY KAPU A MENNYEKBE

OROSZ ISTVÁN RAJZA

Az utolsó premieren már nem volt ott. A színpad még őt hirdette rendezőként, de az élet – dehogyan az élet! – közbeszólt. Már nem várt a végén az előcsarnokban, hogy kasszírozza a gratulációkat azzal a sajátságos, elnyújtott, csak rá jellemző hangsúllyal: „...naaaa?”, amelyre szinte kizárólag szuperlatívuszokkal lehetett felelni. Ehelyett a darab végén a színpadi díszletpolcon megfordítottak egy fotót. Ő volt rajta. *Karinythy Márton*. Azaz a *Marci*. Háta mögött, szemtől szemben mindenki csak így említette. A becézés e szakmában könnyen kivívható, de csak nehezen megtartható. Ő mindvégig megmaradt Marcinak. Nem az íródinasztianak köszönhette elismertségét, maga szerezte meg azt hatalmas lexikális tudásával, finom humorával, bölcs meglátásaival.

Éveken át vezette a Premier gasztronómiai rovatát, *Kornis Mihálytól* megörökölve azt. Mondta is, hogy majd évés közben jön meg az étvágy, ez nem igazán a szakterülete. Már az első alkalommal „bizonyított” is. A luxushotel éttermében odajött asztalunkhoz az igazgató és a séf is üdvözölni a Premier újdonsült gasztronómiai szakíróját. És egy csöndes fiatalember is, mondván, hogy ő a somme-

KARINITY MÁRTON

lier. – Igen? – kérdezte Marci kedélyesen: – És ön mivel foglalkozik?

Máig nem tudom, hogy a borszakértőt, vagy bennünket ugratott-e.

Névvel, szereppel, dátummal nem lehetett kifogni rajta, bár ő színházutalajdonos, író és rendező volt elsősorban, de ugyanúgy mindentudó a rivalda világában, mint az erre „szakosodott” kritikusok, a Premier egykori rovatvezetői, az azon a bizonyos ajtón már korábban kilépett *Molnár Gál Péter*, *Koltai Tamás* vagy *Tarján Tamás*. Sőt! Volt egy játékunk Marcival: ki tud kevésbé ismert színészt mondani.

Olyanokat, akiknek évtizedek alatt sem jutott két-három mondatosnál nagyobb szerep, de azért elvegetáltak, megelégedtek annyival, hogy untermannok lehettek *Salamon Béla*, *Alfonzó* vagy a kis *Kabos* poénjainál. S persze becsülte a nagyokat is. Olyannyira, hogy sikerült elcsábítania a – színésznek, nézőnek egyaránt – mind otthonosabbá váló budai teátrumába színjátszásunk legjelentősebbjeit is. Úgyhogy esténként elégedetten járathatta körbe tekintetét a mindig zsúfolt nézőtérén, vagy ha ő épp egy másik színházban töltötte az estét, „személyes megbízottjaként” ott volt az erkélyre vezető lépcsősor melletti oszlopon az a *Gyémánt-portré*, amelyet a mester annyiszor festett meg, amíg a megrendelő azt nem mondta: na, pont ilyen szép szeretnék lenni.

Amikor elkezdtem gyűjteni hazánk nagyjainak személyes relikviáit, épp egy nehéz vacsorát vezetünk le egy könnyű gellérthegyi sétával, ő pedig kapujukban egy kis türelmet kért. Pár pillanat múlva visszajött a családi írógéppel. A kopottas billentyűzetet aztán *Kentaur* kicserélte, s most ez olvasható a klaviatúrán: „Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek.” Az idézet családban, Marci köztünk maradt.

Egy primadonnának a kora a legfontosabb. Szerepek jönnek, mennek, de az évek száma marad. Sőt, nőttön-nő. Hogy legyen miből lefaragni, lexikonokban átírni, interjúkban kicsit kozmetikázni az anyakönyvet. Most mond, számít az a néhány év? Számít!

Felföldinek nem számított. Nem is foglalkoztatta. Pontosabban: nem volt rá szüksége. Sugárzóan szépnek indult, ő volt az, aki kiragyogott a karból. Azt pedig *Cocteau-tól* tudjuk, hogy a szépség előjoga határtalan, még azokra is hatással van, akik nem vesznek róla tudomást. Bár „papírja is volt róla” (szépségverseny, 3. helyezés), a felvételiztetőket, rendezőket, direktorokat mindez eleinte nem nagyon hatotta meg. De a közönség azonnal a szívébe zárta. Erről egyes szám első személyben is tudnék mesélni.

Tizenöt éves voltam, amikor csengettek, és én nyitottam ajtót. Anikó állt a küszöbön. Idétlen kamaszhoz illően hebegtem-habogtam, mire megkérdezte, hány éves vagyok? – Jó, akkor tegeződünk, elvégre csak hét évvel si-

FELFÖLDI ANIKÓ

kerültem előbbre nálad – ajánlotta lezseren, amit persze boldogan elfogadtam. (Időközben kiderült, apám hívta meg anyám sóletjére. Kollégák voltak a Vidám Színpadon. Mi pedig a többi „színészgyerekekkel”, *Benedek Micuval*, *Markos Gyurival* és a többiekkel felváltva voltunk szerelmesek – 1961-et írunk – Anikóba, illetve a Kis Színpad tánckarának további tagjaiba.)

A későbbiekben – operett-nemfűgő lévén – egyre kevesebbet láttam színpadon, inkább jótékonyági esteken, de bármit csinált (jazz, musical, chanson, próza), mindenben jó volt. És változatlanul szép. Bombázónak, femme fatale-nak, érett szépasszony-nak, elbűvölő, idős hölgynek egyaránt. Nem csoda aztán, hogy az a sokat emlegetett kor őt egyáltalán nem zavarta.

Évtizedekig szinte csak párjával, a kiváló zeneszerző-karmester-zongorista *Körmendi Vilivel* lehetett együtt látni őket. Aztán újra egyedül. Pedig jó volt összefutni velük nyaranta, a Pécsi Országos Színházi Találkozón, amelynek Anikó volt az egyik motorja. A Király utca valamelyik teraszán kávézgatva a legelegánsabb tengeri medvével, Vilivel azt a titkon vágyott békebeli miliót sugározták, amely jobbára már csak emlékeinkben, ott is csak haloványan él. A művészvilág – jó értelemben vett – legszínesebb párosa voltak. Előbb Vili ment el, aztán múlt év decemberében Anikó. A kép tovább szürkült.

És egyre fakóbbá válik.

A legrosszabb értelemben vett címlapsztori lett egy ember halálából. Már mindent elmondott a járókelő, a mentős, a család, a sok kolléga és barát, mire vettem a bátorságot, hogy gépet ragadjak. Mi csak haverok voltunk. Sok ez vagy kevés? Az egész város a haverja volt.

Néhány pillanatkép, kimerevítve.

Mámor a Tháliában, 2001. Eredetileg *Malek Andreáé* a főszerep, de három nap után vált a rendező, *Gárdos Péter*. *Liptai Claudia* a beugró. A biztos pont: *Gesztési Károly*. Lapunk rendezte a szó szerinti Premier-banquetet a Gundelben. Vendéglátóként a főszereplők mellett ültem, s jól láthatam, hogy a *Mámor* a meghajlással nem szállt el. Olyannyira, hogy még a desszert előtt angolosan távoztak. Az interjúgéréttel bíró tévéstábok talán még mindig várják őket...

Legközelebbi találkozásunkkor már *Panka* is velük van. A szokásos évi kereti Premier-buli, délután koncertek, de a nap fénypontja a délelőtti Kötény Kupa. Kispályás focibajnokság, négyfős csapatok, *Sándor Csikar* a bíró, *Szepesi* a zsűrielnök, afféle mini-SZÚR. (Fia, *Gesztési Máté* remek karikatúrával meg is örökíti az autogram-falon.) Karcsi nem bíz semmit a véletlenre, négyfős csapatában a másik három cca 150-szeres magyar válogatott. Más kérdés, hogy így sem ők nyernek, ám a cséká hamar vigasztalódik. Intenzív vízi akrobatika a medencében Pankával. Megvannak a másnapi címlapok.

GESZTESI KÁROLY

Egy év múlva már az az első kérdés a színes napilap fotósának: Gesztesi jön? – Nem tudom, délelőtt Szegeden próbál *Bodrogival*, *Gyula* biztosra mondta, hogy felérnek. De itt van már *Dobó Kata*, *Oroszlán Szonja*, *Tordy Garas*, *Kulka*, *Máthé Erzszi*, *Létay Dóri*, *Charlie*, *Somló*, *Bródy*, *Szulák*, jön *Udvaros*, *Eszenyi*, *Psota*, *Gesztzi*, *Gallusz Niki*, *Ónodi*, *Nemcsák*, *Straub* – próbálom színesíteni a palettát. A kolléga felhívja az ügyeletes szerkesztőt, sorolja a kínálatot, majd összecsomagol és elköszön. Sajnálja, ők Karcsit tervezték másnapra, két oldalra.

Rímél a történet az előzőre, de a legkevésbé Gesztesi tehet róla. Hacsak nem a tehetsége, a sármja, sugárzó férfibája, a hihetetlen népszerűsége miatt. (Egyben láttelelet sajtónk mentális állapotáról.) *Anikóval* szinte gyermekkorunk óta együtt járunk meccs-

re. Most filmrendező fia, *Laci* fuvaroz bennünket a pályára, a kapuban észébe jut, ő is bejön, bár leginkább csak a hangulat érdekli. Javában folyik az MTK-Újpest találkozó, amikor a szomszéd páholyba betoppan Gesztesi. Rögtön kerül két fotós, buzgón kattogatnak. Tőlük négy méterre ül a friss Oscar-díjas *Nemes Jeles* – egy kockát nem ér meg...

Néhány héttel az emlékezetes bemutató után futunk össze az utcán. (Karinthy Marci kitalált neki egy testre szabott szerepet: leginkább zongorázni és énekelnie kellett volna, ez azonban – fogalmazzunk így – némi alkoholos befolyásoltság miatt nem jött össze. A sajtó múltó rosszulétról, gyógyszer-mellékhatásról ír.) Karcsi is ezt a teóriát erősítené most, de félbeszakítom: – Ne haragudj, ott voltam a premieren. Elneveti magát: – Oké, akkor beszéljünk másról.

Talán ez fog a legjobban hiányozni. A póz nélküli lazasága, az önmagát adó színpadi figurái, a „mi féldecikből is érzük egymást” összekacsintó vagánysága. S hogy az örökösen elköborló báránka immár soha nem tér vissza.

Imre már kilencven, a kilométeróra száznegyven felett járt, amikor este, zuhogó esőben, fényesen csillogó sztrádán jöttünk haza szűkebb pátriájából, Siófokról. Bal keze a kormányon, a jobbal széles gesztusokkal magyarul, szobrászhoz illően rajzolt a levegőben, mondandóját megerősítendő. Szerencsére sokszor volt alkalmam élvezni a társaságát, akár orbánhegyi otthonában, akár tóparti házában, akár nálunk, akár Laktanya utcai saját múzeumában. Mondhatnám, jókat vitatkoztunk, de erről szó sem volt. Bármilyen társaság is verődött össze, mindig ő mesélt, ő anekdotázott, ő vitte a prímet. Zengő, érces hangon, ahogy egy szobrásztól elvárható. Mi meg hallgattuk.

VARGA IMRE

Jó volt hallgatni. Szobrain túl is jócskán volt mondanivalója. Ugyanazzal a szarkazmussal, elegáns iróniá-

val, bölcs derűvel, ami ott bujkált alkotásaiban. Krómacél remekei dacoltak az időjárás viszontagságaival. Ám a változó időekkel nem mindig tudtak megbirkózni. Épp az egyik, a Vérmezőről eltüntetett szoborcsoportjára utalt, amikor szóvá tettem, hogy az útról nem igazán látszott jól: „Ez nem autós mozi, tessék kiszállni!”

Ő most kiszállt. Emlékét megőrzi több mint háromszáz köztéri munkája szerte a világban, bárhol is legyenek azok. ❀

FIRINC

BARANYI FERENC

A FOTÓ BARANYI FERENC ÉS MARKOVICS FERENC ALKONYATI ZSOLTÁR CÍMŰ KÖZÖS KÖTETÉHEZ KÉSZÜLT, 2019 TAVASZÁN

FOTÓ: BARANYI PÉTER

Sízéves voltam 1947-ben, amikor apám – kevesellvén a nyár-egyházi elemi iskolát – Ceglédre küldött tanulni, ahol az ottani Állami Polgári és Általános Fiúiskola – később „a Táncsics” – ötödikes tanulója lettem. *Morhardt Ödön* osztályfőnök úrnak már az első tanítási napon szúrhatott, hogy milyen csöndes, visszahúzódo, félénk gyerek vagyok, ezért – similis simili gaudet alapon – egy ugyanolyan csöndes, visszahúzódo fiú mellé ültetett. Ő is Feri volt, *Markovics Feri*. Két éven át a padtársam volt, tehát ő állt – illetve ült – a legközelebb hozzám az osztályban. A konkrét közelség lelki értelemben is kialakult hamar. Vele váltottam a leg-

kevesebb szót, de vele lett életre szóló a barátságom, amelyet később sem fecsegtünk agyon. Nem kellett bizonygatni. Volt, hogy évekig nem találkoztunk, telefonon sem beszélgettünk, de olyankor sem tévesztettük szem elől egymást.

Élemedett korunkban már sokat voltunk együtt. Mi voltunk a két *Firinc*. Volt közös baráti körünk, összerímelő művészi törekvésünk. Mindketten az elbátortalanodó humánusot igyekeztünk magabiztosabbá tenni a rohamosan dehumanizálódó világban. Én tőle, ő fényképezőgéppel. Sokszor koprodukcióban. Nem egy könyvemhez ő készítette el például a portrém, címlapfotót is olykor. Én pedig kiállításait

nyitottam meg, vagy verset írtam egyik-másik fotójától meghihletődve. A tavalyi Könyvhéten közös kötetünk jelent meg, *Alkonyati zsoldár* címmel.

Mint mondtam, sokszor láttatott engem az ő szemével. Azért voltak pontosak és igazak ezek a portrék, mert a szívével látott engem, ahogy *A kis herceg* rókája tanácsolta. Fotóművésszé nem a magas kitüntetések avatták, hanem az, hogy a világot is a szívével látta. Így csak az lát, aki a velejéig jó ember. És ő az volt. Gyakran nézegettem a ceglédi osztályképet. Mindig az volt az érzésem, hogy tízesztendő ábrázata alapján idős korában is körözhetné a rendőrség, annyira nem változtak meg a vonásai. Nem torzította el gyűlölet, öntelt

dölyf, kíméletlen rosszindulat vagy fagyos részvétlenség az arcát az érdesítő évtizedek alatt sem. Nemhogy dühödt felcsattanást, de emeltebb hangot sem nagyon hallottam tőle hét évtizedes barátságunk alatt. Rá inkább illettek azok a verssorok, amelyeket egyik tanáromról írtam hajdanán:

*Keménysegnél nem hangerő a mérce,
nemcsak a szűrős szemek vádolók,
legszigorúbb a csöndes hang erélye
s meleg tekintet a legáthatóbb.*

Azt a verset, amely tavalyi, közös kötetünkben is megjelent, viszont már direktben neki írtam, neki adresszáltam negyedszázada. Elmondom, mert kicsit életének summája is.

*Az lenne jó
A látás terhét vinni volt a tisztod
a nézelődők és vakok között,
így lett sok fontos pillanat az ihlet
szorításában általad örök,
a létezésnek tettenért magányát
mutattad fel a társas léthiány
titkos tivornyáin, ahol legárvább
maga a boldog Isten volt talán.*

*Az lenne jó, ha kedved így maradna,
hogy legyen, aki fényekkel tanít
móresre egy világot, mely a napra
vetíti már agresszív árnyait
s a mindenség tündöklésébe rázva
saját kormányát szeplőpermetét:
legelső sorban önmagát alázza
s ragyogva szédül attól, hogy sötét.*

*Fakassz sugarat árnyak-lepte tájból,
exponálj őrtüzet szurkos hegyen,
hogy a kartonra bűvölt látomástól
kipiruljon a sápadt érzelem
s az értelemig sugározza forró
izzó színét, világos erejét,
hogy a sötétség rendje felbomoljon,
mikor már-már a nap helyére lép.*

Mindazt, amire itt kértem, maradéktalanul teljesítette. Ő elment, de életműve itt maradt, s továbbra is gátolja a sötétség rendjét abban, hogy a nap helyére lépjen.

Legyen Neked könnyű a föld, Firinc. Nemcsak a magam nevében búcsúzom Tőled, hanem a Cegléd Barátainak Köre nevezetű társaság nevében is, amelynek hosszú éveken át az elnöke voltál. Leginkább Neked köszönhető, hogy ennek a körnek a tagjait nem csupán Cegléd szeretete tartja

FOTÓ: MARKOVICS FERENC

DARVAS LILI TÖRÓCSIK MARIVAL A SZERELEM CÍMŰ FILMBEN

egyben, hanem az egymás iránt ébredt szeretetet is. Szinte családivá kedvesedett ez a közösség, mert szíved erendő és halálodig csorbulatlan jósa-

gát sugároztad rá szünet nélkül. Mi pedig igyekszünk tovább sugározni másokra egy olyan korban, amelyben egyre inkább hiánycikk a szeretet. ❀

* * *

(Elhangzott Markovics Ferenc temetésén, az Óbudai Temetőben 2020. január 22-én.)

A LEGENDA LEGENDÁT TART KEZÉBEN: MARKOVICS FERENC TALÁN LEGISMERTEBB FELVÉTELÉVEL, SATCHMÓVAL

Kis retróséta a sakktáblán

TÖRVÉNYTEVŐ NAGY IDŐK NOSZTALGIÁJA

PAPP MÁRIÓ

Minden frusztrációnk alapja az, hogy (úgy mond) készen kaptuk a világot! Hogy minden azt sugallja: nincs más dolgunk, csak elfogadni, beilleszkedni, megfelelni. A Nagy Idők (már régen) odavannak! Ezért ejt rabul oly könnyen bárkit a retrospekció, a retrófling. Innen ered az ellenállhatatlan nosztalgiahullám, mely (utólag) legendásnak látott korokba vonz – mit szépítsük – olykor mindannyiunkat. A letűnt hőskorba, amikor kiforrott a világ, amikor még alakultak a dolgok, amikor a törvényeket hozták. Amikor még (fő)szerep jutott volna – akár nekünk is...

Pedig közhely, ám attól még igaz, hogy minden változik. Még a legalapvetőbb törvények, szabályok is folyamatosan alakulnak. Részint aszerint, ahogy a megismerés gyarapszik, ahogy tudásunk előrehalad. Részint a „testre szabás” tökéletesedése nyomán, ahogy egyre finomabb összefüggések, részletek megragadására is alkalmasak lesznek. Így van ez a való világ feltárt szabályszerűségei területén éppúgy, mint az emberek közötti rendet fenntartó szabályok esetében. Még ha az utóbbiak alakulása-alakítása olykor (rossz esetben) önkényesnek tűnik is...

Az élet, a gyakorlat próbája, mely feltárja a törvény szövetén a váratlan felfedéseket, hiányokat, e fejlődés(?), változás motorja. De néha, avatott pillanatban azzá lehet egyetlen ember is. Megsejt, vélni remél valami addig nem látott természeti összefüggést – vagy egy emelkedett ethoszú pillanatban kimondat vele az intuíciónak valami egyetemesen emberi alapvetést.

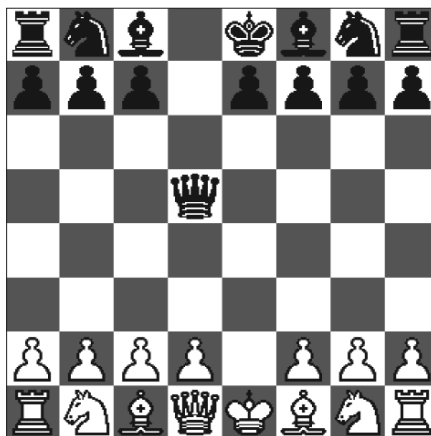
A sakk sem lehet ezzel másként, lévén maga is teljes és öntörvényű világ. Zárt és ha úgy vesszük, készen kapott világ. Pedig törvényei (szabályai) lét-

rejte óta változnak, finomodnak. Szándékaink szerint tökéletesednek, mindjobban simulnak a játék szelleméhez. Akik ezt véghezvitték, többnyire nagy formátumú törvénytevők – ám akadt köztük fékezhetetlen fantáziájú álmodozó és a lehetőségek határait kutató, a törvények hiátusával zsonglőrököző „szellemi provokátor” is.

Azzal az állítással nagy vonalakban mindenki egyetért, hogy a mai, a modern sakk a 19. század végére „készült el”, és azóta állja az idők kihívását. Pedig... Nézzünk néhányat a sakk törvényeit kikezdő történések közül a millennium óta – messze a teljesség igénye nélkül...

Elsőnek kívánczik egy közismert, ám többnyire rosszul idézett és félremagyarázott játszma:

Lindemann – Echtermeyer,
Kiel – 1893
1.e4 d5 2.exd Vxd5

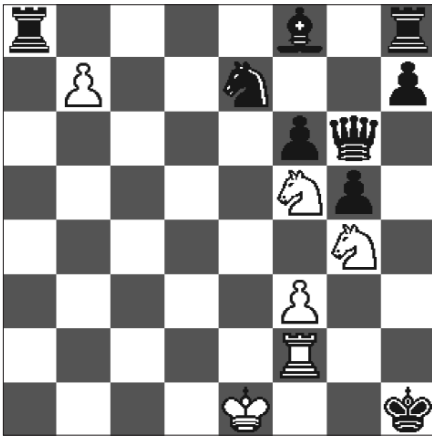

3.Ke2 Ve4+ és matt!

„Mire gondolt, gondolhatott Lindemann?” Általában e körül a kérdés körül mozognak az epés és kevésbé epés kommentárok (már ha nem a

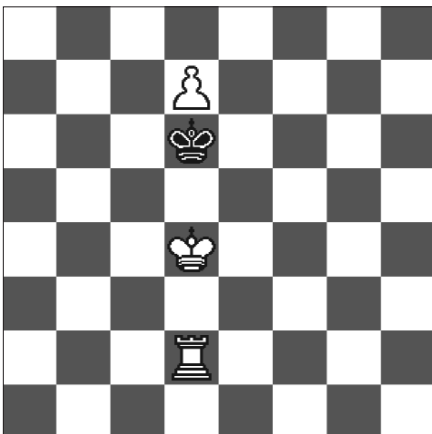
legpofátlanabb bundáról beszélnek). *Schneider Attila* egyenesen az emberi ostobaság felülmúlhatatlan bizonyítékát látja itt színre lépni. Pedig nem akárcik a résztvevők: ha nyer, Lindemann a verseny győztese, *Echtermeyer* még úgy is harmadik helyezett. Mindössze annyi történt, hogy világos a harmadik lépés megtételekor megfogta az egyik bástyáját anélkül, hogy előzőleg az „Igazítok!” bejelentést megtette volna, ezért a királyával büntetőlépést(!) kellett tennie! Az érintett bábu lépni köteles, amennyiben vele szabályos lépés tehető. Ha ilyen nincs, szabadon választhatunk az egyéb figurákkal tehető más szabályos lépések közül (az idők során változó szankciók járulékos terhe mellett: a fociból ismert sárga laptól a figyelmeztetést követő leléptetésig különböző időlevonásokon át). Ám ez csak alig több mint száz éve van így. Az ezernyolcszázad években elfogadott szabály szerint, ha az érintett bábu mozgásképtelen volt, akkor a királyunkkal kellett úgynevezett büntetőlépést tenni. Ez olyan paródiákhoz vezetett, mint a fenti minijátszma. Az esetről és az inkriminált szabály eltörlésére tett javaslatról a *Deutsche Schachzeitung* 1893 szeptemberi számának 283. oldalán adott hírt.

A sáncolás bevezetése az egyik legfiatalabb alapvető változás a sakk történetében. Mai formájában francia sakkozók vezették be a 17. század elején! Az eredeti helyén álló, lépést még nem tett király és bástya együtt követi el (nem sakkból, nem sakkba és nem sakkon át). Az amerikai *Jack Straley Battell* (1909-1985) 1955-ben, a *Chess Review* hasábjain egy feladvány-viccben hívta fel a figyelmet: a szabály hiányos!

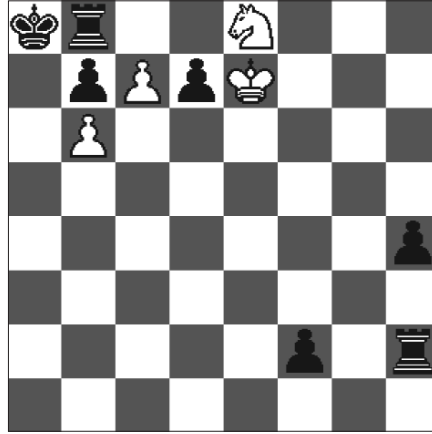
Vegyük szó szerint a szabályt, és adjunk két lépésben(?) mattot! 1.bxaB!, majd 2.0-0-0+ – vagyis világos az „eredeti(!) helyén álló, még lépést nem tett” a8-bástyáját húzza a királya mellé d1-re, hogy a királyt c1-re téve mattot adjon! Aligha kifogásolható az eljárás, hisz az újszülött világos bástya valóban „szűz” még, s mozdulatlan azon a helyen, ahol meglátta a napvilágot. Még az útjában d1-re sem áll semmi... (Azóta a szabály „a1-en vagy h1-en álló bástyát”, „alapállásban álló bástyát” említ!)

A gyalogátváltás témaköre is – többek szerint – az értelmezés fehér foltjaival határos. Persze az is igaz, hogy a sakkszerzők is emberek – ráunak néha a tenger kötelemeire és kedvük támad összekacsintani a sok komolykodás fölött. Ám ezt is a sakktáblán tesszük. Hol is tehetnék máshol, ha egyszer a sakkeladványok az életük?! De erre nem kell feltétlenül április elsejéig várakozniuk! Elég egyszer szó szerint venniük például azt, hogy egy gyalog érkezett idejét érezvén, bármely(!) tisztté átváltozhat... Így tett a cseh dr. Emil Palkoska (1871-1955) is 1903-ban, amikor háromlépéses matt-feladványát megalkotta (The Leader, 1910).

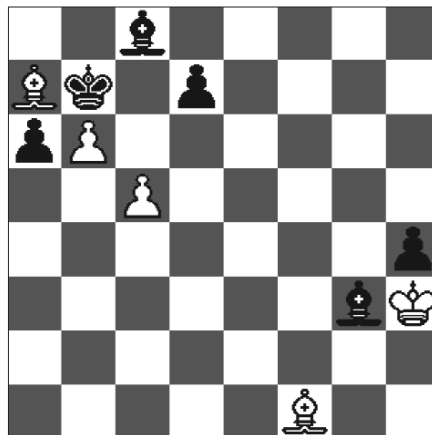
Ha mindent lehet, akkor legyen 1,d8K!!! A gyalog királlyá változott, világos csak így végezhet 3 lépésben: 1. – Kc(e)6 2.Bb(f)2 Kd6 3.Bb(f)6+ és matt!

Az 1986-os szovjet bajnokságon előálló alábbi pozíciót a Sahmati v SzSvSzR szilveszteri összeállításában közölte. Hogy miért? Azt a kísérő történetet magyarázta:

Bjelovszki világgal Csernyev ellen itt két lépésben mattot jelentett, s azt meg is mutatta. Megdöbbsent ellenfele fel is adta a játszmát. (Alig lehetett elhítenni vele, hogy ő nyert valójában!) Mert tényleg mattot lehet adni két lépésben, de csak amolyan „szilveszteri módon”: 1.c8SF?! Ha egyszer bármilyen tisztté átalakulhatunk, miért ne lehetne az az ellenfél futárja? És akkor a 2.Hc7+ mattot nem lehet elhárítani!

A menet közbeni, az en passant ütés, az e. p. lépésjelölés minden kezdőnek kissé megfoghatatlan. Vajon teljesen kitisztult bennünk ez a kép „sakk-felnőtt” korunkra? Heinrich Fraenkel ez irányú kételyeit fogalmazta meg az alábbi, 1951-ben, Assiac álnéven publikált feladványában. Világos indul és a kérdés mindössze ennyi: ki ad itt mattot?

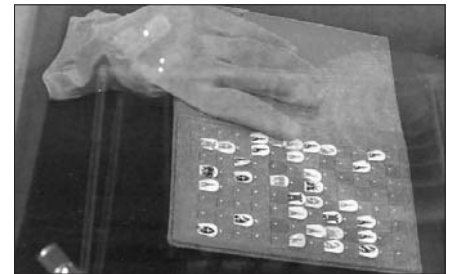

A válasz egyszerűnek látszik: 1.Fg2+ d5+ és sötét mattol, mivel

2.cxd e.p. nem oldja fel a viszont-sakkot. Ám Fraenkel nem így gondolja. Szerinte a világos második lépéséről már a lépésmód neve árulkodik: en passant, menet közbeni ütés, vagyis a sötét gyalog valójában nem jutott el d5-ig, előbb elpusztult, így el sem fedhette a g2-ről jövő fenyegetést! Tehát a világos matta előbbi és folyamatosan érvényes!

És Ön szerint, Kedves Olvasó?! Né tán a hőskor nem ért egészen véget, és hiába hetvenéves, ez a kérdés egyike azoknak, ahol még dolguk lesz a „törvényhozóknak”?...

A sakk törvényein kívül és túl megéjtett retró kalandozásunk zárásaként engedjük Marcel Duchamp csábításának: haladjuk meg a kérdését filozófiai mélységek s egy lehetséges paradoxon irányába. Két dolog foglalkoztatta csak komolyan az életben (vagyis a művészetben, ami számára egyenlő volt az élet „gyakorlatával”): a szexualitás és a sakk. Amikor nem művészi problémák kötötték le, akkor sakkozott. De amikor „művészetet csinált”, többnyire sakkozott akkor is. Egyik kedvenc műve a „Zsebsakk” című ready-made-installáció-szobor-sakkfeladvány-??? (1943) volt.

Ez egy doboz, mely útasokot rejt – maga tervezte figurákkal, maga komponálta bonyolult végjátékkal – egy pár gumikesztyű kíséretében. (Emelkedjünk a váratlanul ránk tört vírusvilág nyomasztó kényszerei fölé! Duchamp üzenete aligha valami váteszes vízió.) A játékon és a tárgyi valóságon túl ez már a gondolat szabadságharca: a megfogni-megérinteni különbsége a tét, a gumikesztyűben bármit megfoghatunk, mégsem fogjuk megérinteni. Márpedig mozdulni csak az érintett bábu köteles!

Nos, mit gondolnak? Romantika, megalkuvást nem ismerő küzdelemvágy, a szabadság ellenállhatatlan kalandja, az igazság keresése és a törvénytevés emelkedettsége – szóval csupán elvágyódás volna a retró?

Nem inkább a tükörből ránk visszanező sok jelenvaló arc közül az egyik? Talán éppen az, amelyik a többenél egy picit szimpatikusabb... ♣

A Karinthy

(A HARMADIK? NEM! AZ ELSŐ!)

PAPP MÁRIÓ

A ki színházat csinált. Mert kezdettől fogva őrzött valamit. A *Karinthy*-kényszerzubbonyt, bár ráadták volna, nem öltötte magára – így le sem vehette. Ha volt is azzal elszámolnivalója, nem az volt a dolga. Amit feladatként őrzött, ha otthonról is hozta, nem készen hozta: maga találta föl, maga csinálta meg.

Őrzött valamit. Ez annyira lefoglalta, hogy mintha észre sem vette volna: rádólt egy fél világ. Valamit mégis megsejthetett ebből. Esze, életösztöne megsúghatta, mit kellene tennie, mivel kellene küszködnie, mi lenne a tőle elvárható – még ha nem is vesz róla tudomást. Ugyanis azt, amit őrzött, amit a világba kivinni felvállalt, valamennyire mégiscsak onnan leste el. A rádólt, rámaradt félvilágból.

A színházat!

Pontosabban bizonyos értelemben a színház hiányát. A szó szerint vett „színházcsinálás” kényszerét.

Tévedés ne essék, derekas színházcsinálók voltak a Karinthyk „minden emeleten”. A Színházi adatbázisban *Frigyest* 136(!) bemutatóval jegyzik, ugyanott *Ferenc* be kell érje 93-mal. (Akarva-akaratlan ebbe azért *Márton* is beszállt: két éve, a 94. bemutatójával feljött az immár örök második helyre e háziversenyben.) Ám a színházzal magával, a teljes, a totális Színházzal adósok maradtak. Frici ugyan azt is megpróbálta, ám bicskája (pénztárcája?) beletrött. Cini nem is álmodhatott ilyesmiről, annyira túlállamosított világ vette körül.

Hát ezt őrizte egész életében. Az adósságot. Ő, a III. a fenségek sorában. Márton, a *Marci*, a Rendező Úr.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján hozott össze minket a sors (az igazat megvallva, inkább egy utánozhatatlanul szép, rendkívül okos, színházat rendezni akaró lány). Nyomban értettük egymást és a Várat kezdtük járni, a régi házak kapualjait, belső udvarait: hol formáz az évszázados környezet istenadta színpadot. Vég nélkül „beszélgettünk” hármasban, ketten, gyakran a Marci egyedül: hogyan le-

Legutóbb egy színházi lap „virtuális szerkesztői asztalánál” találkoztunk, gyakran személyesen is. Írt. Gasztro-nómiáról, Hungarikonokról – ám leginkább arról, amit őrzött. Bármiről: mindig csak Színházról. És a rádólt fél világról.

Persze írt darabot is, ha kellett, színpadra állított, dramatizált, álmodott színpadképet, díszletet, olykor még szerepelni sem átalult (egyszer azt mondta, szórakoztatónak találja), talán amolyan hitchcocki névjegy-felmutatásnak, aláírásnak szánva.

Még hogy rendező?! Sosem volt számára ilyen egyszerű. Frigyes derekasan tépázta az oroszán ékességeit, Ferenc kezét nyújtott a medvének – ha hozzájuk nem is zárkózott fel huncutságban, azért Márton is elcsent néhány tyúklibát. De ez sem minősítheti. Melékhadszintér volt számára a virtus: szórakozásból megmutatni... A részfeladatok: szuverénnek maradni...

A Színház mindenestül! Szőröstül-bőröstül. Az már más! Azt kellett megcsinálnia.

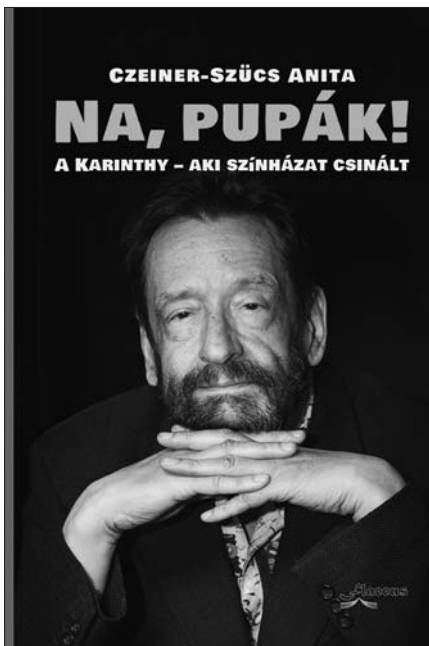
Most is az Ő hangján hallom a rádióhirdetést: Buda első állandó kőszínháza, a Karinthy Színház elmúlt harmincéves... Hányan megpróbálták, az elmúlt kétszáz évben hányan nekiveselkedtek!

Egyedül neki sikerült!

(A *Flaccus* Kiadó tavasz végi újdonsága, írásunk a kötet előszava.)

Ahogy nem akaródzott a Marci, a név után két évszámot zárójelbe tenni – úgy lett ez a pár sor is (ahogy a könyv maga) egy élet munkája fölötti áttekintés, tisztelgés, ha tetszik. A barátság nosztalgiája: nem sok köze van a búcsúzáshoz...

hetne az olasz vásári komédiák, a francia farce-ok mintájára élő tinédzser-szleneggel, Woodstock-mentálitással megszólalni. Többek közt mindenről, de talán leginkább arról a világról, amelyik ránk dőlni készült. Aztán akadt helyszín, szöveg, alkotótárs – javaslat, kérelem, protekció is. Csak engedelem, az nem. De ő nem adta fel. Őrzött valamit és azt valóra szeretne váltani.

BESZÉLGETÉS DÉS LÁSZLÓVAL

Maradtam zenész és rossztanuló

Tessék, ilyeneket mond,
így fejezi ki öntudatos
különállását,
ezért raktam a címbe.
Ezzel határozza meg
magát Dés László
– vagy hát ezzel is,
így is –, amikor
ilyesmiről kérdezem.
Az alkalmat
a Prima Primissima Díj,
a különös helyzetet
a járvány, a karantén
kínálta nekünk,
telefonon is, e-mailben is
társalogtunk.
Vagyis ezúttal nem úgy,
ahogyan máskor szoktunk,
baráti körben,
koccintással kezdve.

ZÁVADA PÁL INTERJÚJA

(Egyidősek vagyunk, de fiatalon persze nem ismerhettük egymást. Milyen lehetett ő akkoriban?, ez jut eszembe.)

– Ha nem veszed hízélgésnek, én már kamaszkorodban is nyitottabb szelleműnek és sokoldalúbbnak képzelek egy örökös gyakorlásba bezárkózott muzsikuspalántánál. Mi érdekelt még, miféle más hivatást tudtál volna elképzelni magadnak?

– Valóban, sokáig legalább annyira foglalkoztatott az irodalom és a történelem, mint a zene. Ez tulajdonképpen most is így van, csak amióta hivatásszerűen zenélek, mégiscsak a zenével való foglalatosság teszi ki az időm javát. A felső tagozatban kezdtem rákapni az olvasásra, apámnak nagy könyvtára volt otthon, és én azt szisztematikusan végigolvastam. A magyar és a világirodalom remekeit, de történeti műveket is, a kortárs irodalmat pedig a bátyáim hordták haza, tehát elég nagy olvasottságra tettem szert az érettségig. Zenei általánosba jártam, ahol komoly zeneoktatás folyt, és amikor zenetörténetet is elkezdtünk tanulni, akkor én nem a tankönyvet olvastam, hanem életrajzokat. És persze a gimnáziumi évek alatt elkezdtem színházba és moziba járni, szóval sok minden érdekelt. Kivéve a kötelező tananyagot, különös tekintettel a reáltantárgyakra. Rosszul is tanultam végig a gimnáziumban. Egy ideig azon is gondolkodtam, hogy felvételiznék a bölcsészkarra.

– Mégis a zene győzött, pontosabban a jazz meg a szaxofon. De vajon kinek a hatására?

(Arra gondoltam, hogy vajon volt-e valakije, akihez fiatalon a lépteit igazíthatta. Egy igazi jó tanár vagy inkább egy elérhetetlenül távoli csillag?)

– Elég későn, 16 évesen ismerkedtem meg a jazz-zenével, nem volt könnyű akkoriban, a hatvanas évek végén effajta zenéhez hozzáférni. De elkezdett izgatni, így hamarosan különféle jazzrajongó társaságokban, amolyan szektákban találtam magam. Ismeretlen lakásokban ismeretlen emberekkel hallgattam eredeti amerikai jazzlemezeket, és ha lehetett, magnószalagra másoltam a felvételeket. Aztán meghallottam *John Coltrane* szaxofonjátékát, különös tekintettel a *Love Supreme* című 1964-

es albumára. Ez a lemez akkora hatással volt rám, hogy gondolkodás nélkül eldöntöttem: ezt akarom csinálni. Abban a pillanatban eldőlt a sorsom: zenész leszek, pontosabban szaxofonon játszó jazz-zenész. Sokáig nem is tudtam Coltrane hatása alól szabadulni. Elkezdődtek a tanulóévek.

(És akkor Dés Laci elmeséli, hogy ezért rögtön beiratkozott a VI. kerületi zeneiskolába, mert ott tanulhatott szaxofonozni az Operettszínház klarinétosától, aki váltóhangszerként játszott szaxofonon is.)

– Ez a tanárom azt mondta, klarinéton kell megtanulnom először, ha jó szaxofonos akarok lenni. Ez egyáltalán nincs így, de én komolyan vettem, és mint egy örült elkezdtem klarinéton gyakorolni. Ősztől tavaszig megtanultam három év anyagát, és '71-ben, harmadikos koromban otthagytam a Móricz Gimnáziumot, mert felvettek a konzervatórium klarinét szakára, majd ott is érettségiztem. Szaxofonon is gyakoroltam otthon, de csak titokban, mert azt nem nézték jó szemmel a konziban. Miután ez valahogy kiderült, és lebuktam, a klarinéttanárom agyonkínzott, minden órán megjegyzéseket tett, nem volt jó a hangulat. A konzervatórium minden szempontból óriási csalódás volt nekem, mert én úgy mentem oda, mint egy szentélybe. Aztán kiderült, hogy az egy hangszeresképző gyár, vagy legalábbis én így éltem meg, ahol nem sok szó esett arról, ami engem a zenében izgatott. Pedig a gyakorlásán kívül sok minden más is foglalkoztatott, amit aztán végképp nem tudtam itt senkivel se megbeszélni. Mindenekelőtt a jazz története, a stílusok kialakulása, hogyan és miért változott *Miles Davis* vagy *Coltrane* zenei világa. Elsősorban a kortárs jazz érdekelt, a modern, az avantgárd és a free jazz, aztán szisztematikusan mentem vissza az időben, egészen a kezdetekig. És közben a barátommal azon elméltünk, hogy *Adrian Leverkühn* egyezsége az ördöggel elkerülhetetlen volt a nagy művek megírása fejében. És partitúrával meg szöveggel jártunk az Operába előadást nézni, a kamaszkor minden lelkesedésével és fontoskodásával. Szép feltöltözött időszak volt ez. Aztán ahogy leérettségiztem, rögtön felvételiztem a Jazztanszék szaxofon szakára, ahol végre azt csinálhattam, amire évek óta készültem.

– És hogy kerültél kapcsolatba zeneakadémistaként a pop-rock könnyűzenei világgal? Fölléptetek például az LGT koncertjein...

– A pop-rock területére megélhetősi okokból keveredtem. 1974 őszén szólt nekem *Friedrich Karcsi*, aki a jazz-történet-tanárom volt a Jazztanszéken, és együtt játszottunk egy freejazz zenekarban, hogy az LGT fúvósokat keres a téli turnéjára. 200 forint a gázsí. *Gőz Lacival*, aki az évfolyamtársam és barátom volt, meghánytuk-vetettük, elvállaljuk-e. De mivel csórók voltunk, vállaltuk. Őszintén szólva nem is ismertünk a zenekartól semmit, talán egy-két számukat a rádióból, abban az időszakban csak a magunk dolgával voltunk elfoglalva, semmi más nem érdekelt minket. Aztán persze a turné során összelekedtünk a zenekarral, és ebből egy tízéves munkakapcsolat lett, és annál több is, barátok lettünk. De a főcsapás az életemben persze a jazz maradt, hamarosan zenekart alapítottam, lemezeket csináltam, koncerteztem. De mivel a pop-rock szakmában nagyon népszerűek lettünk, mint fúvós szekció – hiszen a Locomotiv GT-ben játszani rangnak számított a szakmában, és tényleg nagyon jó zenekar volt –, ezért aztán minden készülő könnyűzenei lemezre minket hívtak játszani. És ez bőségesen fedezte jazz-zenei munkásságunkat, amiből nem nagyon lehetett volna megélni.

(Ezután a zeneszerzésről kezdem faggatni Lacit. Például hogy kezdettől fogva saját maga is komponált-e magának játszanivalót. És hogy miben különbözik a jazz-zeneszerzés a dalszerzői gyakorlattól.)

– Tulajdonképpen ahogy elkezdtem zongorát tanulni, és képes voltam önállóan akkordokat leütni, mindjárt „komponáltam” is, de ezt persze tegyük vastag idézőjelbe. **(Beletettük.)** De kétségtelenül megvolt bennem a hajlam, hogy ne csak játszsam az előírt anyagot, hanem magam is létrehozak valamit. Aztán a gimnáziumi zenekaromnak már rendes dalokat is írtam, amiket elő is adtunk. Ebben a zenekarban *Kálmán C. Gyuri*, a későbbi neves irodalomtudós basszusgitározott és énekelt, például *Frank Zappát*. Ez aztán megszakadt, amikor szaxofonozni kezdtem, mert annyira lekötött a jazz-zenével és a hangszeremmel való ismerkedés, hogy majdnem tíz évnek

kellett eltelnie, míg újra nekiültem zenét írni. Mégpedig azért, hogy megte-remtsem az első igazi jazz-zenekaromnak, a Dimenzióknak a repertoárját, amelyet '78-ban alapítottunk meg. Úgy gondoltam, az lesz a jó, ha lesz saját zenei világunk, valamiféle erős karaktert teremtve a zenénknek. Ez részben sikerült is. Aztán nem olyan sokára elkezdtem dalokat, filmzenéket írni, és beindult a zeneszerzői karrierem. Kérdésedre válaszolva, határozottan külön lehet választani a jazztémák komponálását a dalokétól, teljesen más gondolkodás kell hozzá. Ugyanakkor a dalok és egyéb műfajok megírásában észrevehető a jazz-zenész gondolkodásom, és fordítva is igaz, a jazz-kompozíciókban is, sőt a játékomban is jelen van a dalszerző énem.

– *No és létezik-e számodra hierarchia – akár merőben szubjektív fontosságú sorrend – a te saját műfajaid között? Itt van ugye az improvizatív hangszeres jazz, a színházi musical, a balettzene, a filmzene, aztán mondjuk a fölolvadásokhoz rögtönzött alkalmi zene, a hangszeres-énekes, élőzene-kari koncertmuzsika, benne a slágeridét fújó énekesekkel vagy akár a saját „táncdalénekesi” föllépéssel...*

– Sokáig a jazz volt az első, és a hierarchia csúcán állt, de az évtizedek során ez változott, ma már nem tudnék ilyen rangsort felállítani a különböző műfajok között, és nem is akarok. Annyira más és más megírni és játszani ezeket, és annyi munka, energia van mindenben – mindegy, hogy miről van szó –, hogy nincs értelme rangsorolni,

lehetőleg beleteszek apait-anyait ebbe is, abba is. A saját gyerekemnek érzem ezt is, azt is, és az ember nem rangsorolja a gyerekeit, szereti őket egyként.

– *Abból, hogy valaki bravúrosan játszik a hangszerén mint jazzmuzsikus, illetve hogy különös tehetséggel szerez dalokat – ami két külön dolog, ahogy mondd –, nem feltétlenül következik az a harmadik, hogy zenedrámát dramaturgiailag is fölépítve tudjon komponálni. Hogyan alakult ez a te pályádon?*

– Igen, ez igaz, dalt írni vagy musicalt, zenés darabot, ez két nagyon különböző dolog. Össze is szokták keverni a kettőt, aztán ebből születnek mindenféle zagyvalékok, színházi félreértések. De a kritikusok egy része is keveri, amikor slágereket kér számon zenés színpadi műveken, ami tizedrangú kérdés. Ami fontos, hogy a dramatikusan felépített dalok, illetve zenék jól működjenek a darabban, a történetben, azt szolgálják minden egyes hangjukkal. Nekem szerencsém volt, mert nagyjából a filmzeneírással egy időben, tehát a nyolcvanas évek elején elkezdtem színházi kísérőzenéket írni. Ennek két fontos hozadéka volt: közelről figyelhettem meg egyrészt a színház működését, a rendező és a színészek munkáját, másrészt azt, hogy a zene milyen szerepet tölthet be egy előadásban. Dolgoztam Nyíregyházán, ahol akkoriban egy lelkes fiatal gárda vitte a prímet, meg Szegeden, Miskolcon. Aztán '86-ban jött a nagy kaland, Lukács Andor hívott fel ismeretlenül Kaposvárról, volna-e kedvem egy zenés darabhoz dalokat írni. Azt mondta, Ascher Tamás hívta fel a figyelmét rám – és a Bereményivel Udvaros Dorottynak írt lemezünkre. Nagyon izgatott lettem, hiszen Kaposvár akkor az ország legjobb, legizgalmasabb színházi műhelye volt, akiket távolról csodáltam, ha feljöttek egy-egy előadással Pestre. Fellini *A nők városa* című filmjét alkalmazta színpadra Andor. A határidő abnormálisan rövid volt, de belementem. A dalszövegeket Spiró Gyuri írta meg előre, és ezen kívül D'Annunzio-verseket kellett megzenésítenem. Ez szokatlan munka volt, mert én mindig úgy dolgozom, hogy először megírom a zenét, és aztán írnak rá dalszövegeket, de itt ez fordítva történt. Az egész próbafolyamat egy örület volt, és végül titokban ment le

15 előadás, mert a Fellini-jogok nem voltak meg. A kritikusoknak meg volt tiltva, hogy írjanak róla. Első zenés darabnak elég nagy kudarc volt, viszont tetszést aratott a zeném a kaposvári színház köreiben, így aztán Ascher is elkezdett velem dolgozni. Ő abban óriási, hogy miközben briliánsan vezeti a színészeket, és minden jelenet remekül működik, az egészet mint nagyformát látja egyben, és az első hangtól az utolsóig egy ívet rak fel, így nyer pontos értelmet az előre haladó történet, és így ér el nagy hatást. Úgyhogy neki köszönhetem, hogy rájöttem, mit hiányoltam addig sok más, egyébként jó előadásban is. A második zenés darabom szintén kudarc volt, *Kapás Dezső* kért fel egy *Mario Vargas Llosa*-regény, a *Pantaleón és a hölgyvendégek* színpadi változatának megzenésítésére. Nem volt jó az átdolgozás, ezt már első olvasásra is éreztem, de még nem tartottam ott, hogy ennek hangot is adjak. Írtunk Bereményivel egy csomó dalt, köztük a *Braziliát* – ebből lett öt évvel később a *Nagy utazás* –, és kétségbeesetten néztem a kaotikus próbákat, meg hogy Kapás Dezső, aki már nagyon beteg volt akkor, nem bír a darabbal, tíz nappal a bemutató előtt kórházba is került. *Marton* fejezte be a rendezést, valahogy összerántotta, de nem sikerült megmenteni a bukástól. Mégis, talán ez volt a leghasznosabb színházi tapasztalatom, ekkor jöttem rá, mit kell ahhoz tennem, hogy egy jól megírt, a zenedramaturgiát és a koreográfiát is figyelembe vevő szövegekönyv jöjjön létre, hogy a munka számomra nem a zeneszerzésnél kezdődik, hanem az első mondat leírásától a bemutatóig tart. És abban, hogy képes vagyok egy szövegekönyvet értelmezni, vagy akár alakítani, talán segítségemre vannak az irodalmi, történelmi olvasmányaim is.

(Ezután egyenként tértünk rá a további zenés darabokra, az egyes előadások sikereire és nehézségeire – mindegyik más feladat, más kihívás, mondja –, ebbe aztán annyira belemelegedtünk, hogy csak részleteket idézhetek belőle.)

– A *Valahol Európában* musical alapanyaga az azonos című, '46-ban forgatott *Radányi Géza*-film volt. Sokan figyelmeztettek, nem szerencsés egy ilyen filmlegendához hozzányúlni. Engem ez egyáltalán nem zavart. A legnagyobb kihívás az volt, hogyan oldjuk

meg a történet kibontását, ami egyrészt a történelmi háttér bemutatásából és a gyerekhorda összeverődéséből állt, és amiről munka közben kiderült, hogy egy felvonásnyi anyag. A filmben ez vágásokkal könnyen megoldható. De a zene tudja azt, amit a filmben a vágás, egy dal alatt képes idő és tér változni, erre jó példa a *Vándorlás* dal, azt érezzük, hogy miközben ez elhangzik, sok idő telik el, és nagy utat jár be a gyereksapat. A második felvonással nem volt ilyen probléma, hiszen az már lényegében egy helyszínen játszódik, így a dramaturgiája klasszikusan színpadi. *A dzsungel könyvé*nél más nehézségek adódtak. A hiedelemmel ellentétben *Kipling* könyve nem regény, hanem egy összefüggő novellafüzér – egybeolvasható, de önálló történetekkel. Ebből a sokszereplős, hatalmas anyagból kellett kihámozni olyan koherens történetet, ami a színpadon működik, és *Kipling* szellemét megőrizve mi is el tudjuk benne mondani, amit szeretnénk. Én, miközben gőzerővel írtam még a Valahol Európában zenéjét, rendszeresen bejártam a Vígszínházba, *Radnóti Zsuzsa* dolgozószobájába, hogy átbeszéljük, hol tart a szövegekönyv. *Hegedűs D. Géza* ötlete volt a történet színpadra állítása, és ő hozta össze az alkotógárdát is, kivéve *Gesztit*, őt én kértem fel a munkára. *Békés Pali* írta a szövegekönyvet, jó formában volt, nyitottan, türelmesen, megértően állt a munkához. Talán már a második verzióban lényegében eldőlt, hogy az eredetihez képest mely szereplőket hagyjuk ki és tartjuk meg, illetve mi lesz a történetünk fő vo-

nulata. De az első túl viccesre sikerült, a második horrorisztikusan véres és rémisztő volt, és így tovább, egészen a hatodik, végleges változatig, ami már a dalok helyét, a zenedramaturgiát is tartalmazta. Meg kellett találni azt a hangot, ami több generációssá tette a musicalt. Nem bárgyú és szájbarágós, de a gyerekek számára is élvezetes. A darab '96 óta tartó sikere az bizonyítja, hogy ez sikerült. És kétségtelen, ennek a darabnak a megszületése volt az összes munkám közül a legfelhöltlenebb, a legproblémamentesebb.

(Aztán a *Sose halunk meg pika-reszk road movie*-jának sokhelyszínes nehézségeiről és *Gyuszi bácsi* „vállfaárus csibész, hóhányó” figurájáról mesél, meg arról, hogy *Koltai Róbert* a film és a *Nagy utazás* főcímdal sikere után hogyan beszélte rá őt a musicalre. Laci azt mondja, hogy *Nógrádi Gáborral* és a dalszövegíró *Nemes István*nal jó darabot sikerült összehozniuk, de a szolnoki színház és a *József Attila Színház 2007-es koprodukciós előadása* – főleg rendezői és díszlet okokból – problematikus lett. *Iglódi István* pedig hiába tervezte bemutatni a *Pesti Magyar Színházban*, betegsége és 2009-ben bekövetkezett halála megakadályozta ebben.)

– A *Pál utcai fiúk* nehézsége a látványos előnyeiben rejtett. Hiszen egy népszerű regényről van szó, azt gondolná az ember, nem lehet nagyon mellé lőni – eddig mégsem tudtak igazán sikeres adaptációt készíteni belő-

FOTÓ: WESSELY GYÖRGY

le. Az egyik nehézség, hogy alig van benne dialógus – inkább érzelmes, lírai leírások –, ebben segít a zene. *GreCsó Krisztián* tett arra kísérleteket, hogyan lehet megőrizni *Molnár Ferenc* nyelvezetét, mégis közelebb hozni a mai beszédmódhoz. De az is kérdés, hogy abban a korban kell-e tartani a darabot, amelyben a regény is játszódik, valamikor az 1880-as években, vagy sem? Mi megpróbáltuk a lehetetlent – meg is tartottuk, meg nem is. A dalok zenéje és szövege abszolút mai, kísérletet sem tettem, hogy megidézsem a századforduló nosztalgikus, millenniumi, verklis, csengő-bongó zenei világát. Hiszen az előadást mai fiatalok nézik – egyébként pedig nem gyerekszínészekkel, hanem huszoneves fiatal színészekkel játszadjuk. Szóval izgalmas és megunhatatlan játék a színház, mindig más és más kihívás elé állítja az alkotót. Nem lehet rutinból dolgozni, mert akkor megette a fene, viszont a tapasztalat is fontos.

– Amikor az előbb *Coltrane-ről* beszéltél, akkor jutott eszembe Charlie Parker, hogy vajon hogyan került ő Esterházy Péter 1990-es Hrabal könyvének végére, mint aki az Isten szaxofonra tanítja? A te hatásodra? És hogyan lett ebből a Péterrel közös produkciók?

– Amikor Péter a Hrabal könyvét írta, még csak felületesen ismertük egymást. Így biztosan nem az én hatásomra született a mennybe kerülő Parkertől szaxofonozni tanuló, de tehetségtelen, unmuzikális Isten alakja. Van egy szép mondata erről Péternek a könyvben: „Isten, lévén botfülű, maga

helyett küldte Bachot a földre.” Van egy *Cortázar*-novella, *Az üldöző*, amely Parkerről szól, Péter innen vehette az ötletet, annál is inkább, mert a novella narrátor elbeszélőjét ugyanúgy *Brunónak* hívják, mint ahogyan az Ur-istent becézi Parker a Hrabal könyvében. És persze a Bebop volt az jazztörténeti korszak, amely gyökeresen megváltoztatta, felforgatta az addigra már jó ideje tánczenének használt jazz világát. Nagyon magas, művészi színvonalú tánczene volt ez, olyan művészek képviselték, mint *Count Basie*, *Duke Ellington*, de a harmincas-negyvenes években ezek a zenekarok éjszakai mulatókban léptek fel, a szórakoztatóipar részei voltak. Parkerék pár év alatt kortárs zenévé forradalmasították a műfajt, aminek már jazzklubokban, koncerttermekben volt a helye. És ez a korszak termékenyítette meg leginkább az irodalmat is, lásd *Kerouac*, *Scott Fitzgerald*, *Boris Vian* vagy *Cortázar* írásait. Parker olyan virtuózan játszott a hangszerén, ahogyan előtte még senki, de még ennél is fontosabb, hogy mit játszott és hogyan! Mindenesetre érdekes, hogy a könyv megjelenése után megkeresett *Vallai Péter*, hogy csináljunk egy felolvasóestet a Hrabal könyvéből a Vígyszínház alagsori nagy büféjében. Aztán nem sokkal később *Váradi Juli* szervezte meg, hogy az akkor már a Szerb utcában működő Egyetemi Színpadon csináljunk egy estet Péterrel. Ez nagyon jól sikerült, Péter akkor jött rá, hogy irodalmi estet így is lehet – az addigi gyakorlathoz képest, amikor is egy zongorista egy fuvalással hangulatzenének *Schubertet* vagy *Haydnt* játszott, de a szövegnek és a zenének

semmi köze nem volt egymáshoz. Viszont az improvizációs zene képes arra, hogy ott, abban a pillanatban, abban a közegben, ahol a szöveg elhangzik, reagáljon a felolvasásra. Erre Péter rögtön ráérezett, és '91-ben elindult a duónk, amit soha nem untunk meg, mivel neki felolvasni való szövege volt bőven, így aztán fűjnivaló is.

– Szerinted mitől tud ez jól működni?

– Valamikor a nyolcvanas évek elején csináltunk valami hasonlót a Belvárosi Ifjúsági Házban, a Fölöspéldány nevű fiatal írócsoport tagjai olvastak fel, mi pedig a Dimenzió együttessel játszottunk a felolvasásokra, de inkább csak a repertoáron lévő számainkat. Magyarán nem volt olyan érzékeny, szoros viszony a zene és szöveg között, de azért lendülete volt. Nem tartott sokáig, betiltották. Mitől működik? – kérdezted. Úgy érzem, az azonnali improvizatív zenei reakció a szöveg elhangzása után a szövegre is befolyással van. Nemcsak azért, mert értelmezi zenében az elhangzottakat, hanem a már régebben megírt szöveget is teljesen jelen idejűvé teszi, hogy úgy mondjam, frissé, hiszen a szöveg belekerül abba az akusztikai térbe, amit az ott születő zene hoz létre. Ha jól megy az est folyama, mert számít a felolvasandó szövegek dramaturgiája, és persze a felolvasó írók előadói képessége, egyénisége is, akkor kialakul a sok kis részletből egy nagy forma, egy nagy ív, amire a néző is ráérez, és már együtt értelmezi a hallottakat.

(Végül azt kérdeztem DÉS LACITÓL – talán szakmai ártalom folytán –, hogy mi a kapcsolata a kortárs irodalommal.)

– Kortárs irodalmat kamaszkoromtól olvastam, talán *Konrád A látogatója* volt az egyik első ilyen könyv. A már említett fiatalkori barátom sok könyvet adott a kezembe, *Petrít* például, sok íróra hívta fel a figyelmemet. Később természetesen benneteket is olvastalak, szóval a hatvanas évek végétől nagyjából tisztában voltam a magyar irodalom alakulásával. De persze ma már egészen más a helyzet, mostanra sok író ismerem személyesen is, és többekkel rendszeresen fel is lépek. Ez igen megtisztelő és szórakoztató dolog. De azért sosem lettem értelmiségi. Végleg maradtam zenész és rossztanuló. ❀

A TIGER BAY-I LÁNY

Aranyujjtól aranszemig

MÉSZÁROS MÁRTON

Az isten háta mögül jött, de nem maradt ott, a fekete-fehér időszakban vált az Egyesült Királyság nemzeti kincsévé, ám a kétezres évek első két évtizedében is megmaradt első osztályú dámának és dívának. A nyolcvanhárom éves *Shirley Bassey* már alig lép fel nagyközönség előtt, de sem rajongóiból, sem rendíthetetlen hangjából nem veszített.

Azt, hogy pontosan mikor és hol, már nem tudom, de azt szoktam gondolni, hogy a Glastonbury Fesztiválon történt, kétezer-hétben. Két okból is úgy képezem, hogy kora este lépett a színpadra: a nap már eltűnőben volt és a közönség már kiéhezett az A listás sztárra. „I’m comin’ up so you better get this party started” – kezdett bele *Pink* jól ismert, általa frenetikusán feldolgozott popslágerébe talpig rózsaszín túllben, miközben a nyakában lévő, palásthöz erősített tollboa leért a vállára és végigfutott a hátán. A színpadi ruha testhez simult, s mivel comb felett hasítva volt, a lábakat szabadon hagyta. Istenem, micsoda lábak, micsoda beleváló, dögös hetvenéves spiné!

Az, hogy valaki, aki az ötvenes évek pirkadatán fog bele pályaképe megrajzolásába, s öt évtized múltán kiemelt fellépő a világ egyik elsőszámú zenei fesztiválján, nem csekély érdem. Miként a közönség megvesz érte – Shirley, Shirley, skandálják a harmadik dal előtt –, mindent megmagyaráz. Shirley Bassey azon a június végi estén nem is habozott, hogy megmutassa, miért hívják őt a varázslatos Shirleynek és énekelni a szigetország délnyugati régiójába. A háta mögött egy karmester által vezényelt, öltönyös nagyzenekarral, a mikrofonja

előtt jórészt tinikből és fiatalokból álló, több ezer fős közönséggel alig háromnegyed óra is elég volt neki arra, hogy végigfusson karrierje alappilléreire. És tette mindezt olyan hévvel és könnyedséggel, amivel még az utalkozó rokonszenvét is kivívhatta. Na, és mondani sem kell, dívaként, a javából. Hiszen ki más szolt volna, mintsem a diva, amikor az ikonikus sláger, a *Goldfinger* második előadása után a közönség füle hallatára megszólította az Arctic Monkeys együttest. „Így kell ezt csinálni” – vetette oda, utalva arra, hogy néhány nappal korábban feldolgozták a szóban forgó *Bond*-dalát. Azt sem rejtette véka alá, hogy honnan érkezett a sárdagonyás mezőre: két szám között kifejtette, hogy Monte-Carlóból hozta magával a napfényt. A koncert egyik bizonyos pontján, amikor belekortyolt a színpadra készített pohár vízbe, kislányosan gurgulázva megkérdezte a közönséget, csak nem gondolják, hogy pezsgőt iszik. Ugyan, azt majd a fesztivál után!

Mondjuk, lehetett rá oka, hiszen másnap éppen csak, hogy túlélte egy könnyen végzetes kimenetelűvé válható helikopterutat, amikor az őt hazaszállító pilóta egy iskolai mezőn kényszerleszállást hajtott végre. Amúgy, ha már az alkoholnál időzünk, megjegyezhető, hogy az évek során számtalan-

FORRÁS: ZIMBIO

szor felmerültek a pletykák arról, hogy talán némiképp többet fogyaszt bizonyos folyékony halmazállapotú szerves vegyületeket, vagy azokat a kellenél rosszabbul bírja. Volt már úgy, hogy egy rogyásig megpakolt vacsorasztal főhelyén ülve, kicsit ittasan és elég hangosan arról értekezett, hogy egy nem általa énekelt *Bond*-sláger, a *Golden Eye* nem passzol amerikai pályatársnője, *Tina Turner* hangjához. Turner rajongói billentyűt és papírt ragadtak, de sem a kéréstlen „viszontválasznak”, sem az őszinte megjegyzésnek nem lett következménye.

Egy szó, mint száz, az 1937 telén a walesi főváros, Cardiff Tiger Bay városrészében világra jött Shirley Bassey tegyen, mondjon vagy énekeljen bármit, őt nem lehet megenni. Nemrég az internet egyik rejtett gyöngyszemére bukkantam: *Willie Nelson*, az amerikai countrylegenda mutat kártyatrükköket egy néhány évvel ezelőtt rögzített videón. Mindenki vérmérsékletére és izlésére bízom, hogy megítélje, milyen hatást válthat ki belőle egy fonott, ősz hajú, aki kártyákat dobál a turnébusz asztalára, de ha hiszik, ha nem, úgy csinálja, hogy attól leesik az ember álla. Ugyanez a helyzet a mi Shirleynkkel. Ő azon fogyó létszámú klasszikus popzenik egyike, akinek vidáman a kezébe nyomnám akár a telefonkönyvet is,

hogy ha kifogyott a kétszáz dalból álló repertoárból, nyugodtan énekeljen abból. Istenemre mondom, jobb teljesítményt nyújtana az *Evansok*, *Johnsonok* és *Taylorok* között járva, mint a legtöbb mai pop- vagy rocksztar pályafutásuk első tíz és negyven éve között.

A nigériai származású *Henry Bassey* és az északkelet-angliai *Eliza Jane Start* legifjabb gyermekeként született Tiger Bay történelmi negyedében, a Bute utcában, amely valahol találkozik a Crichton úttal. (Hetven évvel később a *Girl from Tiger Bay* című dalban állított szép emléket szülővárosának.) Amikor Shirley világra jött, öt nővére és egy bátyja várta az érkezését; a lányok közül ketten csupán féltestvérei voltak. Az, hogy isteni adottságai vannak, korán megmutatkozott, de ezt eleinte sem a Moorland úti általános iskolában, sem a Splott Modern Középiskolában nem díjazták, különösen azért, mert úgy és annyiszor énekelte a *Can't Help Lovin' Dat Man* című slágert *A Revü-hajóból*, hogy azzal az egyik férfi tanárát is zavarba hozta. Tizennégy évesen elváltak az útjai a közoktatástól, s mint későbbi honfi- és pályatársa, *Tom Jones*, ő is egy gyárban találta magát, miközben estéről estére bárókban és közösségi házakban énekelte. Gyermekeként Jonesnak és Basseynek is az ezerkilencszáz-húszas és harmincas évek amerikai énekese, *Al Jolson* életéről szóló filmmusicalok voltak a kedvencei, ennek fényében nem meglepő, hogy az egyik első előadóművészi szerződését tizenhat évesen egy olyan produkcióra írta alá, amellyel egy Jolsonnak emléket állító utazó varieté-show-ra szerződött.

Két évébe telt, hogy *Jack Hylton* impresszárió felfigyeljen rá, majd meghívja a londoni West Endre a *Such is Life* egyik szerepére. A következő év elején, tizenkilenc évesen kiadták a *Burn My Candel* című első dalát, a brit közszolgálati csatorna pedig nem habozott betiltani a korbán sokatmondó dalszövegért. Az első slágerre egy évet kellett várni, ezt a *The Banana Boat Song* butácska, de szerethető dallamával érte el. Ezekből az időkől van egy kép, amelyen Bassey a szülővárosában álló Új Színház ablakából kihajolva intetet az őt szabályosan körbefonó rajongóinak. Innentől már nem volt megállás, hat évtized alatt harminchét stúdiólemezt és hat live albumot készített, a *The Shirley Bassey Singles Album* cí-

mű válogatás ezerkilencszáz-hetvenötben például egyetlen hónap leforgása alatt aranylemezzé vált.

A siker okát a dalokban, a rendíthetetlen hangban és a szemtelenül őszinte átélésben kell keresni. Vegyük például az ezerkilencszáz-hatvannégyes Goldfingert, amely a *Harry Saltzman* – *Albert R. Broccoli* alkotópáros harmadik Bond-filmjéhez készült. *John Barry* főcímdala több annál, amire a frenetikus jelző állna, a hollófekete bubifrizurás előadó pedig huszonhét éve minden nélkülözésével és sikerével, erőt és érzelmeket nem kímélve énekel túl a tökéletes szabású szmokingokat és a viszontagságos hidegháborút. Ez a dal maga Shirley Bassey, nem is csoda, hogy ötvenhat éve egyetlen hangverseny erejéig sem vált meg tőle. Akkoriban, amikor bemutatták a technicolor kémfilmet, készült hozzá egy videoklip: a párduc testű Shirley egy rakodódokon, egy levegőbe emelt betonoszlopon pumpálja ki magából az utánozhatatlan „*gohld-fingeh*” szavakat. Ugyanez a dal ma már máshogy szól, például a Brit-díjak kétezer-tizenegyes vagy az Oscar-díjak kétezer-tizenhármas átadóján. Mára eltűnt az „erőszakosság” a hangjából, mondhatni, a hang teljesen megérett. Megmaradt erőteljesnek, de már nincs benne egy fikarcnyi erőlködés sem, kiegyenlített minden magasságban.

További két Bond-filmnek – a *Gyémántok az örökkévalóságnak* és a *Holdkelte* címűeknek – is rögzített betétdalt, mindkettőt neki írták, sőt az ezerkilencszáz-hatvanötös kémtörténet slágerét is neki szánták. *John Barry* és *Leslie Bricusse* *Mr. Kiss Kiss Bang Bang* címen írt is egy főcímdalt a *Tűzgolyóhoz*, Bassey el is énekelte, de a producerek mégis úgy döntöttek, hogy nem szerencsés, ha a főcímdalban nem szerepel a film címe. Ekkor született meg a *Thunderball*, amelyet már Tom Jones énekelte. A két robusztus walesi hang birtokosai egyébként úton-útfélen keresztezték egymás karrierjét. Sokan úgy gondolják, sohasem szívlelték egymást, de az időskori nyilatkozatokból arra lehet következtetni, ez csupán érthető versengés és show lehetett. Valamikor a hatvanas és hetvenes évek fordulóján, az erőteljes mezzo a *This is Tom Jones* című, rendkívül népszerű tévéműsor vendége volt, ahol a házigazdával énekel duettet. Nem sokáig – valamivel szerfelett elégedetlen volt.

„Shirley kiviharzott. Csak annyi ideig állt meg, hogy ráfirkantson valamit a *This is Tom Jones* plakátra a portán. Vörös rúzzsal felírta rá: Tom Jones egy buzi” – elevenítette fel az emléket Jones az *Önéletrajz – A sikeren innen és túl* című memoárjában.

Hatásos pillanatokban nem volt hiány a pályafutása során. Nem egyszer elsírta magát a koncerteken, de a meglepő az lenne, ha boldogtalan nőként, egy meggyilkolt lány édesanyjaként, az unokáival kapcsolatot nem tartó nagymamaként ne tenné azt a *Something* és a *Don't Cry for me, Argentina* vagy a *We Don't Cry Out Loud* előadása közben. (Dalai közül sok közel áll a kabaréhoz, a revühöz, énekelte a *Chicago* című musicalból is, de észrevehető az is, hogy az ugyancsak érzékeny *Judy Garland* is hatott rá.) Ha kell, még hetvenévesen is rácsapott a saját popsjára, amikor a *Big Spender*, az egyik leghíresebb slágerét énekelte – akkor is, ha történetesen egy előkelő vendég, *Fülöp* edinburghi herceg születésnapján énekelte. Nem volt ritka az sem, hogy miközben pusztit vagy csókot nyomott a közönség első soraiban ülőknek, a brit állami ünnepeken – legutóbb *II. Erzsébet* kilencvenedik születésnapja alkalmából – a kétezerben neki adományozott címhez méltón, dámához való méltósággal lépett színpadra.

Lényegében nincsen olyan szerzemény, amelyet ne tudna jól előadni. Az általam kedvencként rangsorolt dalainak listája ezért szinte végeleáthatatlan és megjegyezhetetlen, de az *I Am What I Am* vagy a *This is My Life* a Bassey-jelenség eklatáns példái. Énekelje negyven- vagy hetvenévesen, igazi csoda: teljesen kiegyenlített hangok, igazán jó hangképzéssel, operaezenekesi erővel, allűrök nélkül. A hangkitartása, szuflája, a testbeszéde máig utánozhatatlan. Ma már ritkán vállal fellépést, interjúk évek óta nem ad, de a monte-carlói hercegség özszes rangos eseményén jelen van, a rajongóinak nem válaszol, de ha kérnek, küld dedikált fényképet. Persze, hébe-hóba még meggyőzhető egy szűk körű fellépésre, magára ölt egy különcködő *Westwood*- vagy *Macdonald*-ruhát, hogy azt tehesse, amihez igazán ért: szórakoztasson. Legutóbb az ITV brit kereskedelmi televízió karácsonyi különkiadásakor tett így, a falak is beleremegtek. ❁

KÉK SZALON

Borszéki Zita rovata, ezúttal a retró jegyében

Mostani szemmel számomra a személyesen megélt (alkotó) retró a 80-as évek. Hisz ekkor már az egyik igazán neves divatszalon, a Kék Duna tervezője voltam, közvetlenül diploma után. Különösen imádtam a vasárnapi Váci utca képét, amikor a „válltömések” méltóságteljes sétája ütköztette a hölgyeket, mert igenis sikk volt egymást irigykedve szemlélni: „vajon honnan öltözik?”

Már akkor sem preferáltam a Burda színvonalat, örömmel láttam a büszkén vonuló hölgyeket az elegánsan extra öltözékeikben. Az én kedvenc tervezőim akkoriban *Montana* és *Azzedine Alaïa* voltak, ma sem tagadom meg őket!

KALAP, KABÁT
PINK-VÖRÖSBEN

SCHMIDT BEA
ÉS PATAKI ÁGI

ZITA ORIGINAL BLÉZERTERVE
1985-BŐL

Retró? Ha az értelmező szótárba a patakiagit írják be a szó mellé, mindenki értené, miről van szó. Legalábbis az idősebbek biztosan.

50 éve kerültem a divatszakmába, amit 20 év után adtam fel, akkor még abban a hitben, hogy örökre.

Milyen volt 50 évvel ezelőtt modellnek lenni? Furcsa, nem hasonlítható a mai helyzethez. Szinte mindenki véletlenül került a szakmába. Valakik valahogyan valamiért felfedeztek egy-egy lányt. Nem történt ez velem sem másképp.

Egy hétköznap az iskolánkba *Sándor Pál* jött be lányokat keresni legújabb filmjéhez, filmszerep lett belőle.

Érettségi után spanyol tolmácsként mentem be a kor legelegánsabb divatszalonjába és manökenként jöttem ki onnan.

Diákként készült rólam egy portré-sorozat, óriásplakát lett az eredménye.

Ez a plakátfotó ihlette a kor legnagyobb avantgárd művészt, *Erdély Miklóst* a Kálvin téri mozaik megalko-

tására. Mái védett műalkotás lett belőle.

Szóval ilyen és hasonló véletlenszerűen múltak modellkarrierük.

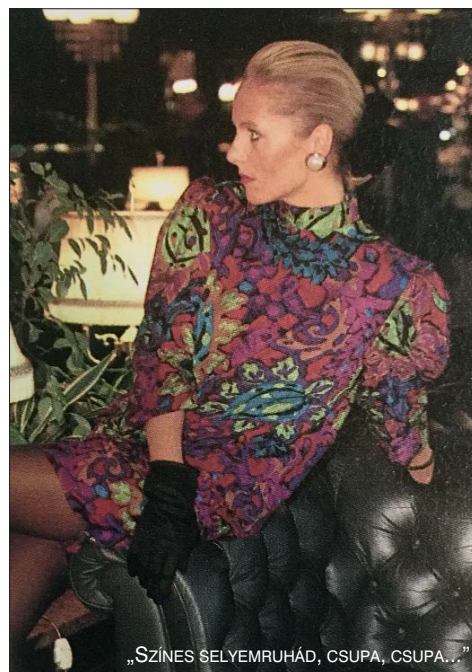
Persze kellett divattervezők, fotósok, rendezők, reklámszakemberek, akik pont minket találtak érdekesnek, izgalmasnak, talán néha még fontosnak is.

Az én életemben ilyen volt például *Sándor Pál*, *Rotschild Klára*, *Borszéki Zita*, *Tóth József*, *Módos Gábor*.

Hosszú modellpályafutásom befejeztével igazán nem gondolhattam, hogy még utolér egy retróhullám, és ismét a felszínre dob. De ez már nem a véletlen műve. Kellott az a régmúlt 20 év is hozzá, meg persze a változások.

Ma már professzionálisan, kiszámíthatóan működik a reklámpiac itthon is. Azért használnak idősebb modelleket is szerte a világban, és azért kértek fel 68 évesen, hogy legyek a *Helia-D* egyik termékcsaládjának az arca, mert a retróhullámon kívül az észszerűség is ezt kívánja.

Pataki Ági

„SZÍNES SELYEMRUHÁD, CSUPA, CSUPA...”

„Divat az, amikor megtanulod szeretni azt, amit tegnap utáltál, aztán megveted azt, amiért tegnap rajongtál”

Karl Lagerfeld

A retró egy olyan kormeghatározás, amely folyamatosan mozgásban van, és minden korosztálynak valami múltbéli korszakot jelent, némi bájjal és nosztalgiával. A ma húszéveseknek is más lesz a retró és a ma óvodás korúaknak is.

Amikor a retró kifejezést meghalodom, legyen ez zene, művészet, formatervezés és persze divat, az én saját retróm jut az eszembe, azaz a hetvenes évek, amelyek már elég messze vannak, de amiket már személyesen megéltem, hiszen a retró számomra az, amely a belátható múlthoz köthető.

Nekem a saját retró sosem volt vonzó, hiszen koromnál fogva éppen egy olyan korszakot érint, amelynek sem az építészettét, sem a tárgyi kultúráját, sem a divatját nem kedvelem. Amit fontosnak tartok ezekből az évekből, az a farmer népszerűvé válása és mára megkerülhetetlen alapdarabbá válása, *Emilio Pucci* mintái, amelyek legendások a mai napig, valamint az, hogy *Giorgio Armani* ezekben az években kezdte el önálló tervezői munkásságát.

Számomra bármilyen divatirányzatnál fontosabb a saját esztétikai látásmódom, a stílus, amit kialakítottam, és amiben hiszek. Nem érdekel, hogy ma melegítőben járni a sikk, nem érdekel, hogy óriás feliratokat „illik” viselni, mert a személyes ízlésemtől és meggyőződésemtől ezek a ruhadarabok igen messze állnak. Ilyen értelemben kevésbé érdekelt a divat, mert a divat egy pillanat, egy ránk erőltetett akarat, szemben a stílussal, amely a miénk, és amely érik, fejlődik, és egyre inkább a sajátunk lesz.

Személy szerint a klasszikusban hiszek, abban, hogy az olyan értékeket közvetít, amelyek valódiak, és amelyek megfelelő ízléssel és látásmóddal minden időben tökéletesen illeszthetőek a „napi trendekhez”. Ezt nevezem én modern klasszikus stílusnak.

Ha majd 2070-ben valaki a jelenkort akarja retróként megélni, akkor felvesz egy oversize, feliratos, kapucnis pulóvert, egy melegítőnadrágot és egy olyan, agyoncicomázott, vastagtalpú sneakert, amiben alig tud lépni...

Schiffer Miklós

FOTÓ: SCHRAM ANDRÁS

Ecset és evező

HAJÓS HOLLANDA ÉVA SIKERTÖRTÉNETE

VADAS ZSUZSA

„A második világháború előtt születtem Budapesten, amikor az idillt tragédiának kezdték átrendezni. Gyermekkorom emlékei *Bod Péter* szülőfalujához, a háromszéki Csernátonhoz kötnek, ahol gyakran meglátogattam a nagymamámat. A zilahi 'ósi schola' első iskolám, melyben még emlékeztek egy *Ady Endre* nevű kisfiúra, aki jogász akart lenni. A háború után újra Budapesten az evangélikus leánygimnáziumba jártam. Kiváló tanáraink voltak. Művészi tanulmányaimat *Fenyő A. Endre*, *Tamás Ervin*, *Gráber Margit*, később *Szőnyi István* irányításával végeztem. Tanulmányútjaimon jártam Itáliában, Franciaországban, Hollandiában és Ausztriában. 1964 óta rendszeresen veszek részt hazai, külföldi kiállításokon, számos képem van bel- és külföldi köz- és magángyűjteményekben.”

Dióhéjban ennyit arról a ma már ismert festőművészről, *Hajós Hollanda Éváról*, aki az óvodában is ügyesen rajzolt, főként színes ceruzával, majd tizenévesen sorra nyerte az ifjúsági evezős bajnokságokat. A sport kicsit háttérbe szorította a művészetet, pláne azután, hogy bevásárolták a világbajnokság ificsapatába. Élete első nagy megmérettetése előtt állt, ekkor robbant be a minden mást elsőprős szerelem. Megismerkedett leendő férjével és boldogan egybekeltek. Amikor megérkeztek a gyerekek, két kislány, férje azt kérte tőle, mondjon le a versenyevezésről, nevelje a kicsiket. Erre ugyanis nem maradt volna ideje a felkészítő, kimerítő edzőtáborozások mellett. Cseppet sem esett nehezebb lemondani a fényes sportkarrieréről, szerinte a nő élete akkor teljes értékű, ha vállalja az anyasággal járó felelősséget és örömeit.

A gyerekek megették a csendéletet

Volt ennek egy haszna is: elővehette az ecsetet. A férje is erre buzdította, sokat segített, hogy ne adja fel teljesen a saját álmait. Amíg festett, a lányai játszottak a lába előtt. Nevetve meséli, hogy egyszer leszaladt bevásárolni, eközben átjöttek a szomszéd csemeték, és mire hazaért, megették a csendéletet. Vagyis a modellként kiვálogatott gyümölcsöket.

Ülünk a polgári ízléssel berendezett, Dunára néző lakásban, ahonnan már kirepültek a gyerekek, férje is eltávozott az élők világából, Éva mégsem tudna megválni tőle, mert minden az elmúlt ötven évre emlékezteti. Ma is, mint fél évszázada minden reggel, kimegy az erkélyre, és „leltároz”. „Megnézem, minden a helyén van-e: a

Margitsziget, a hidak, a Parlament, a Gellért-hegy, a Budai Vár. Szerencsés ember vagyok, burokból születtem. Tudod, miért szerencsés a burokból született emberek? Mert nem fulladtak meg már ott. Most már elmondhatom, hogy az életben minden sikerült. Lehet, hogy nem pont akkor, kicsit később, de jobb későn, mint soha. Tizennégy éves koromban ott álltam a Komjádi uszoda előtt, akkor ezek a házak, mint amiben lakom, még nem épültek meg, de azt kívántam, ha valahol lakni szeretnék, akkor itt. Ez is teljesült. Kicsit feljebb, kicsit később, de itt vagyok a Duna-parton. Így voltam a festéssel és a sporttal is. Ami nem jött össze fiatalon, a világbajnoki aranyérem, abból összelapátolhattam 26-ot a veterán evezősök világbajnokságán.”

FENT A BAL SAROKBAN TURAY IDA LÁTHATÓ, MELLETTE A SZEMÜVEGES, FIATAL HAJÓS ÉVA

FOTÓK: SZÁSZ MARCELL

Bérelt autón a veterán olimpiára

Téved, aki azt hiszi, hogy ez a verseny a veteránok vigaszfutama. Évente rendezik meg, és mivel több ezren indulnak, csak az első helyet díjazták. Ennél is rangosabb a mesterek tornájának is nevezett veterán olimpia, amely a normál ötkarikás játékokhoz hasonlóan négyévenként kerül megrendezésre, szintén nagy felhajtással. Éva ma is elmosolyodik, ha az első olimpiájára gondol, 1994-ben, Zágrábban. Rábeszélte néhány, hozzá hasonlóan vállalkozó szellemű és korú csapattársat, közösen béreltek autót, és azzal utaztak az olimpiára, ahonnan Éva négy aranyéremmel tért haza. Összesen tizenkettőt gyűjtött be: négyet Ausztráliában, négyet Amerikában. Utoljára Új-Zélandon tartottak olimpiát, ezt kihagyta. „Nagyon sokba kerülnek a versenyek, mert mi álljuk az összes költséget: utazást, szállást, részvételi díjat. Ehhez jön még a versenyhajó bérlete, mert ekkora távolságra nem cipelhetjük a sajátunkat.” Hosszú szünet után a hetvenes években tért vissza az evezéshez, amikor a lányai megnőttek, és vihetette őket magával a klubba. Mindkettőből evezős lett. „Sajnos, abbahagyták, nem érnek rá. A családban én vagyok a kakukktojás, mert mindenki jogász, a lányaim és mindkét vejem. Érdekes, a művészi hajlamot örökölték tőlem. A kisebbik lányomnak kitűnő a formaérzéke, csodálatos kerámiákat készít, csak nem ér rá agyagozni. A nagyobbiknak jó a

színérzéke, ezért elegánsan, jól tud öltözködni. A legkisebb lányunokám nagyszerűen rajzol, és egyelőre divattervező szeretne lenni. Majd később elvállal. Összesen öt unokával és két dédunokával ajándékoztak meg a gyerekeim. Egyedül maradtam, de nem vagyok magányos. Nagy szeretetben élünk, beleértve a vejeimet is, bár mostanában ritkábban találkozunk. Hol itt, hol ott élnek, a világ minden táján, de a karácsonyt mindig együtt ünnepeľjük, nagy családi körben.”

Síelni tanult hatvanévesen

Éva sem unatkozik: 85 évesen még rendszeresen lejár evezni a Dunára, folytatja a versenyzést a veterán világbajnokságokon, kiállításokról tárgyal a hazai és külföldi galériatulajdonosokkal, vagyis aktív életet él.

„Ma már én vagyok a legöregebb versenyző a magyar vizeken. Nálam idősebb is van a világon: két férfi, az egyik 90, a másik 92 éves. A lengyelországi versenyen együtt hajóztam egy 90 éves lengyel hölgygel, remek evezős volt, úgy mentünk, hogy a nálunk fiatalabbakat is megvertük. Már nincs köztünk, átevezett a túlvilágra.” Szinte mellékesen említi meg a wörthi tónál rendezett 16 kilométeres veterán evezősversenyt. Természetesen azt is megnyerte.

A festőállvány mögötti falon érmekek sokasága. Aranyözön tanúsítja nem mindennapi sikerét a veterán evezésben. De ami igazán bearanyozza az

életét, azok az unokái, akik imádják az ő aktív nagyjukat. Kedvükért még síelni is megtanult hatvanévesen. Az elfoglalt szülők ugyanis őt kérték meg, hogy kísérje el a sráccokat az edzőtáborba. „Ültem a hegy tövében, semmi dolgom, már a téli képeimet is megfeszítettem, és azt mondtam, annyi hülye megtanult már síelni, hát megpróbálok. Hatvanéves voltam, amikor először kötöttem sílécet a talpamra, és húsz évig síeltem. Nyolcvanévesen úgy éreztem, ebből már elég volt és abbahagytam.”

Egy asztalon családi fényképek. Rögtön kiszúrom az egyik fotón Turay Ida mosolygó arcát. Mellette Éva fiatalon. Egy másik képen Békeffy István író, a bűbajos színész nő férje. Kiderül, színházi vonal is található a családban: a népszerű író Éva férjének unokatestvére volt. Így lett elválaszthatatlan jó barátó a két vidám nő, Turcsi és Éva. Sokat mesélhetne róla. A falon látható képei pedig alkotójukról mesélnek. Természetszeretetről, a vizek békéltető csendjéről, titokzatos erejéről és örvénylő haragjáról. A felizzó színek az idillien nyájas falvak felszíne alatt sűrűsödő feszültségről, a kitörni készülő viharról. Mindegyik képe megszólít: gondolkodásra készíttet, érzéseket vált ki belőlünk, átad valamit abból a végtelen nyugalomból, amelyet csakis a természetben találhatunk meg. Virágcsendéletei pedig belopják magukat a szívünkbe.

– Mire szeretsz visszagondolni, amikor evezel, festesz vagy nézed a Dunát az erkélyedről?

– Az egész életemre. Háromszék-re, a nagyszüleimre, vagy amikor a háború alatt bevagoníroztak minket, és vittek Ausztriába. Ezt mi gyerekek úgy éltük meg, mint egy nagy kalandot. Időnként megállt a marhavagon, légi-riadó, leszálltunk, és bebújtunk a vagonok alá. Amikor visszajöttünk Pestre, apámat, mint minden „nyugatos”, B listázták a Nemzeti Bankban. Apám építkezéseken meg hol itt, hol ott dolgozott, és négyen négy különböző ismerősnél laktunk. Ennek ellenére én egy hülye, marha, boldogsághormonnal teli ember vagyok, aki mindig mindenben a szépet és a jót látja. Azért, hála Istennek, nagyon sokszor nem estem pofára. Elégedett, boldog ember vagyok, mert amit szerettem volna elérni, azt előbb-utóbb sikerült. ❀

A szabadulóművész

SZÁVOSZT KATALIN KERÁMIASZOBRASZATÁRÓL

FELEDY BALÁZS

Sokszor és sokan elemezték pályája ívét, amely sajátos és egyéni. Köztudott, hogy a Magyar Iparművészeti Főiskola elvégzése után – ahol kiváló mesterei és tanárai voltak, mint *Schrammel Imre*, *Jánossy György*, *Vámosy Ferenc* – először az építészethez kapcsolódó művekkel jelentkezett, melyeken különös geometrikus és természeti elemekkel volt telített a szemlélete. Nagy méretekben, síkban, síkplasztikában gondolkozhatott. Aztán az erős organikus ígétetű és formavilágú, vázaszerű virágplasztikák időszaka következett, melyek már kizárólag porcelánban valósultak meg, ám ahol még nem érzékeljük a figurákat. Falképek is születnek, színei redukálódnak, marad a fehér és a kék,

a növények is eltűnnek, és a hajtogatott fajanszon, porcelándrapériákon keresztül egyszer csak előbukkan, felszökken a figura.

A figura, a test, az ember ígézete. Először csak részek, szinte csak fragmentumok, majd az egész test válik művé, válik láthatóvá. Jellemzően nőik.

A keramikusból keramikus szobrász lett. Az iparművészből képzőművész. Az alkalmazott művészből autonóm művész. Átszellemített módon beépül tárgyaiba a mitológia világa. *Euridiké* sorozata születik (*Orfeusz* nélkül!), feldolgozza *Ikarosz* történetét. Megjelennek a Szávoszt-életműben a szobai emlékművek, melyek az illúziók emlékművei, s melyeken testrészek uralnak. Aztán a drapériákból angyal-

szárny lesz és beemelődik témái és művei közé az Angyal mint *Szávoszt Katalin* művészetének jeles attribútuma.

Ezt követik körplasztikái, melyeken különös rétegzettséggel utalások érzékelhetők a férfi-nő viszony feszültségeire, zaklatottságaira, érezzük az arcokat, az álarcokat. (Legalább zárójelben hadd jelezzük, hogy közben évtizedeken át a Magyar Iparművészeti Főiskola tanára, s emellett üzemek tervezője).

És Szávoszt Katalin művészetében azóta is folyamatosak a fordulatok.

Mintha meghallotta volna *Picasso* megjegyzését, mely állítólag így hangzott: „Régen rossz, ha egy művész megtalálja önmagát!” Nos, ha ez igaz, akkor Szávoszt Katalin folyamatosan jó úton halad...

Már a kétezres évek elején járunk, amikor láthatóvá válnak rajzai, melyek persze visszautalnak porcelán-tervező gyökereire is. De most rajzokat készítet, s egyre többet mesékhez, melyeknek egyik különleges sajátosságuk, hogy ezek nem (csak) illusztrációk. Többek is. Sőt: többek. Változatosak abban is, hogy hol fekete-fehérek, hol színesek. Rajzaiban megjelentek édenbéli állatok, s egészen varázslatosak. Lényei állatszerű emberek és emberszerű állatok. De ezek nem álarcos lények, hanem Isten – és a művészi képzelet – különös teremtményei, akik valamely misztikusnak is ható animálás útján jelennek meg itt előttünk. Ebben a sajátos idillben még a csúnya lények is széppé váltak. E rajzokat áthatja egy szeretettel teli ironia, s érezhető az alkotó emocionálitása. Más rajzaiban felbontódnak az arányok. Kis állatok, nagy növények állnak előttünk. Az íriszek fákka terebélyesednek, s a vegetáció flórája és faunája egyaránt kibontódik gyümölcsökkel és állatokkal együtt. Szávoszt Katalin arányai, dimenziói újjáteremtene.

Mi jellemzi ezt a művészetet? Fantázia? Emlékezet? Valóság? Valóban, mintha döntő volna az eltűnt idő megragadása, megidézése. Nem véletlenül foglalkoztatta *Proust* monumentális irodalmi műve. Szávoszt Katalin is tehát próbára teszi emlékezetét és gondolatisággal telített műveket készített. Tisztán, vonal- és motívumgazdagon rajzol. Tusvonalai hol vékonyak, hol vastagok, színes ceruzája kezelésében van egy laza oldottság, ám fontos a kö-

vetkezethesség. Ez a felfogás és művészet a nyugodt rajzi önkifejezés szubjektív forradalma. Szávoszt Katalin lélekrajzokat készített, melyek folytatásai is porcelánjainak.

Am valami alól az alkotó mindig kiszabadítja magát... Sok élmény, utazások, benyomások következnek, melyek áttranszponálódnak művekbe. A New York élmény ereje kikerülhetetlen. A szobrászi gondolkodás immár végleges, a matéria is változik, nem is beszélve a formafelfogás radikális átalakulásáról. A kétezertizedes években Szávoszt Katalin több jelentős kiállításon tárja elénk immár szigorúan festett, kerámia alapanyagú térplasztikáit, sokemeletes épület konstrukcióit, esetében különösen fontos a szó eredeti értelme: felhőkarcolóit. Igen: plasztikai karcolják a felhőket. Ezek sorából aztán kapuk keletkezhetnek, keletkeznek, változatos és kitartóan kreatív metamorfózissal. Stílszerűen állíthatjuk: épített kerámiák. Épített terek.

S végül előttünk állnak, valóban lobogással, kerámialapokból létrehozott zászlói, melyek külső formái, színezéseik, motívumviláguk megint csak argumentálják (lásd a korábbi Picasso-idézetet!), hogy az alkotó még mindig nem találta meg önmagát. Illetve: dehogy nem, csak épp nem a köznyelvi értelemben, melyre nyersen úgy utalhatunk, hogy Szávoszt Katalin utálja a rutint. Csak kapkodtuk a fejünket: 2012-től szinte évenkénti nagy kiállítások sora következik. Kerámia-építményei, kapui átalakuló, átszervesülő installációkként álltak előttünk. S 2019 nyarán az óbudai Esernyős Galériában minden eddiginél nagyobb bemutatója volt a kerámialapokból megvalósított zászlók soroza-

tának, és az év a FUGA-ban zárult Épített kerámiák című kiállításával. Mind-egyik tárlaton láthattunk azonos műveket, de egyik kiállítás sem volt az előző utánérzése. A mutációs művészi gondolkodás, az egyes kerámiákban rejlő variabilitás, a tárgyak összefüggésrendszerét mindig újra és újra értelmező koncepciózus rendezés az installációkban megvalósuló kiállítások legjobb példái lettek.

Szávoszt Katalin nyersen kivitelezett, festett, épített építménykerámiái, azok kompozíciókba rendezése megteremtette kapuit, melyek felhőkapuként, csillagkapuként mutatják be a szabadság lehetőségeit. És végül: zászlói, melyek tehát már ismét nem architekturális formációk (mint nem sokkal korábbi épített kerámiái), s megpillantásukkor nem is jut feltétlenül eszünkbe a ha-

gyományos zászló fogalom. E munkák kerámialapokból megvalósított parafrázisalmok. Meghökkenítő, hogy külső íveik talán hal vagy csikóhal formákra emlékeztetnek, vagy valamiféle bábuszerű figurára, vagy épp gubbasztó madárra, ám a többször áttört, átlukasztott lapokon a művész legtöbbször jeles XX. századi festők motívumait, színépítkezéseit, képeit idézi, *Chagalltól Klee-ig, Kandinszkiától Miróig*, de láthatók japán ornamentikát, virágmotívumot megidéző művek is. A kiállítás végfalánál állt Természet című, három darabból álló sorozata, melynek festése már szuverén szávoszti világot jelzett, s mintegy kapcsolatot teremtett rajzai szemléletével (melyek szintén láthatók voltak e kiállításon). E mű-

együttes címe igen hangsúlyos, szuggesztív s jelképes is egyben: Lobogás.

Szávoszt Katalin, miközben folyamatosan kiszabadul (elszabadul) korábbi törekvéseitől, mindig újrapozicionálja művészetét, saját helyét, azonban közben lobogással teli kutatókedv vezérli, mely nem elszakad a művészet kanonizált értékeitől, hanem épphogy inspirálódik belőlük. Művésze több műfajú, tele van átlépésekkel, szabadságokkal, melyekből egy nagy ívű pálya és egyedi művészi teljesítmény válik bizonyossá.

Toklász

KUSTOS JÚLIA

rossz. Eddigre én már kifáradok. Viola tigrisből kismacskává szelődül és a keresztülharapott artériámat dagasztja. Ha véletlenül megjegyzem, hogy ez fáj, belém mélyesztí apró, kellemetlen körmeit.

Nem volt lehetőségem magamtól elgondolkodni a személyiségfejlődésén, tekintve, hogy ő maga szinte képtelen volt másról beszélni. Ahogy könnyült a lelke a beszédől, úgy súlyosodott az enyém. Az anyja így, az apja úgy. De főleg az apja úgy. Katowicében már egy többször körbejárt probléma volt terítéken. Nem látom, milyen rossz neki. Legyen vége, mert így megbolondulunk. Nem érhetem ezt, nem érhetem azt. Én csak vonatra szállok, amikor kedvem tartja.

Nem tudtam nem arra a következtetésre jutni, hogy fogva tartja magát kényszerképzeteivel. Jelnek vesz mindent, ami elsöre talán apróságnak tűnik, hogy a későbbiekben felnagyíthassa majd, amikor a várva várt katasztrófája bekövetkezik. Emlékezni akar minden öröme, ami éri, hogy később utolsó örömként hivatkozhasson rájuk. Attól fél, hogy ha majd nem fél, megtörténik a baj. A nyugalom: gyanús rés a védelmi hálón. Egészen kiskorától hibátlan volt az emlékezete, szorongatottsága pedig részletgazdaggá varázsolta a képeket.

Marek halálát öt évvel korábról kezdte el mesélni nekem. *Ezt csak azért mondom el, mert fontos tudni a későbbiekhez.* Viola Zelenska: a mindentudó narrátor. Amit nem tudott, hát elfedte meggyőző sejtéseivel, vagy elegánsan kikerülte.

Éjszaka, Prága külvárosa, novemberi hideg, a szállásunk egy apartman. Az álmamon még ott fénylik a nyálam. Viola kliséket játszik ki: még meztelen, az ágy-

ban gyújt rá. Ki kell, hogy nyissam az ablakot, és ez legalább annyira bántja őt, mint engem a viselkedése: ez a nagyvilági nő, a végzet asszonya. Az arca vég nélkül füstölög, ahogy tagolja mondatait. Az, hogy engem egyáltalán nem érdekel az ikerbátyjának a halála, nem is merül fel benne, és ha ezt szóvá tenném, be kéne ismernem, hogy bizony kérem, itt van egy vonal. Kapcsolatunk és bizalmunk nem határtalan.

Az emberek szeretnek magukról fejlődésük tükrében gondolkodni. Én is ezt teszem. A fejemben felszökkel egy diagramot arról, hogy bizonyos érettség alatt a tragikum mennyire dominál egy történetben, szemben a részletekkel való pepecseléssel. Violánál nyolcvanhúsz az arány. Ezzel szemben az én történeteimben ötven-ötven. Szinte elérzékenyülök saját tisztánlátásomon: no, csak, milyen jól állok, és még hova fejlődhetek. De hát Viola – Viola hogy keresi az átjárhatóságot ennek a tragédiának a csomópontjai közt.

Pedig mennyivel szebben tud olyanról mesélni, aminek még nem tapogatta ki a hatásosságát. Például arról, hogy kiskorában évekig balettozott, mert egy előadás után megkereste az egyik táncos, Katerina, hogy szeretne órákat tartani neki. Ingyen. Nem indokolta meg, hogy miért. Viola évekkel később már sejtette, hogy egy elhajtott gyerek lehet a háttérben, és pont, mivel nem a saját tragédiáját mondja el, olyan jól mesél, hogy a hideg végigfut a hátamon, amikor egy próbáról idéz. Engem néz, érted, és azt mondja, plié, hajlít, egy és kettő, csodálatos, Eszterem.

Többet enged át Violából ez a történet, mint a felhám vakargatása, a megtalált és összepiszkított testről, a habos, acetonos nyálról, a hetekig nem alvásról, a temetésről. Szenvtelenül, tettette hallgatom őt. Mikor már nem cigizik, az ölembe vonom a fejét és simogatom. Ne lássa az arcom, hiszen nincs rajta semmi abból, amit most ő vár. Már majdnem megfagyunk, de nem kelhetnek fel becsukni az ablakot. Akkor tudná, hogy már rég csak az elhűlő testeinkre tudok gondolni.

A baj legszembeötlőbb jele, hogy neki fel sem tűnik közönyöm. Megszokta; nem beszél. Egymásba forrunk, mint egy bőr alatt duzzadó, kiutat nem találó toklász és egy ostoba, szaladgáló kutya. Egyik se tudja, mi történik. Az egyik megbújik a melegben, míg a másik tehetetlenül hordozza. Ki a gazda, hogy véget vethet ennek? ❀

FOTÓ:
BOKOR KRISZTIÁN

NÉVJEGY

Kustos Júlia 1996-ban született Szombathelyen. Író, költő, kritikus. Prózai és versei megjelentek az Élet és Irodalom, az Alföld, a Hévíz, a Helikon hasábjain, kritikái rendszeresen olvashatók a Műút és az Új Forrás című irodalmi lapokban. Az ELTE BTK hallgatója, 2018-ban Móricz-ösztöndíjban részesült. Jelenleg első verseskötetén és első regényén dolgozik.

Valószínűleg én szerettem bele hamarabb. A jelenléte tetszett meg – hogy mint egy matrica, rám tapadt, annyira közel és hirtelen, hogy mielőtt még igazán megnézhettem volna, már magamon éreztem. Pedig szerinte ő nem hogy ártatlan volt, de gyanútlan is, és passzív. Ő csak véletlenül. Ő nem akarta. Sokszor mondhatta el ezt magának, hogy el is higgye. Sokszor mondta nekem is, hogy megmásítsa, amit magunkról tudunk. És ha éppenséggel nem tudtunk volna magunkról annyi mindent, talán el is hiszem neki, hogy a ténnyel, hogy három évvel idősebb vagyok, lesbikussá tettem őt. A fejében versenyt futottam érte egy akármilyen Filippel meg Matejjel, és a célszalag – a melle, a combján a bőr – éppenséggel az én köldökömhöz ért előbb. De csak hajszáj híján.

Hogy Viola még éretlen, nem tudtam a kezdetekor. Volt egy ügyes érzéke ahhoz, hogy kihallja, amit mondani kell, tenni, szavakkal vagy szavak nélkül reagálni, így aztán hónapokba telt, amíg a konfliktusokból számomra is kirajzolódott az elképzelése rólunk. Én: a konkviszádor. Ő: az igába hajtott.

Viola, ha ideges, megfemesedik a hangja. Se feljebb, se lejjebb nem csúszik, hanem éles lesz. Legutóbb a katowicei pályaudvar előtt. Hálóba akadt hallá váltózott. A dühe a torkánál ragadja meg, fojtogatni kezdi, és egy régi beidegződés szerint Viola az életéért kezd el kapálózni. Nem tudja, mennyi ideje próbál kiszabadulni. Nem tudja, mennyi ideje van még hátra. Egyszer-egyszer megáll elcsodálkozni a víz felett, a kilátáson – aztán mégis folytatja inkább tovább, hamar elfelejti, hogy addig is kapott levegőt.

Két stratégiája van arra, hogy mattot adjon. Egyik, hogy megvetően, és csendben szid. Szentségel, sziszeg, mint egy kígyó. Te átkozott, basszad meg. Provokál, és ha belelépek a csapdájába, és felemelem a hangom, azt mondja, semmi szükség, hogy mindenki lássa és hallja, hogy vitatkozunk, ne rendezek jelenetet. A felszegett fejét és a pökhendi orrát ilyenkor egy mozdulattal verném bele a falba. Persze nem lehet előre kiszámítani, hogy ezt a taktikát követi-e, vagy a szöges ellentétét, amikor kiabál, és ha csitítani kezdem, még élesebben rám ripakodik, hogy persze, engem mindig csak az érdekel, ki hogyan lát minket. Két dolog állandó: az undor és a didaktika. Viola nem táncol, hanem tornázik az idegeimen. Azt akarja, hogy szembeszegüljek vele, de csak azért, hogy belém fojtja a szót. Azt akarja, hogy meghallgassam, de ne tegyek semmit. Folytatódjon a feszültség heteken át.

Miután megkérdőjelezhetetlenül leteremt, hozzám bújik, két kis karjával a nyakamba csimpaszkodik, és az undorral teli hangját lenyelve azt szütyögi: bocsáss meg. Ez a második felvonás első színe. Ilyenkor gyengédséget és pátyolgatást keresve újra elmondja, neki mi a

LUKÁCS FLÓRA

Légtornász

Vörös kötelek közt tekeri testét.
 A vödör alján halak vergődnek.
 Nyakát a hevederbe akasztva,
 testét megfeszítve forog
 széttárt karokkal, hat méterrel a föld felett.
 A csirkék nyakát, combjuk közé szorítva
 vágják el, vér és sár
 szárad a cipőjük talpára.
 Fémkarikába és egy másik férfi combjába
 kapaszkodva forog körbe-körbe.
 Tömjénszaggal telik meg az orra,
 egy hosszú és forró kéz nyoma
 égeti a bőrét kilencedik éve.
 Egy neonkék üvegtál fölött
 pörög, lábfejével fröcsköli
 szerteszét a vizet a térben,
 a fekete festék csíkokban
 folyik végig az arcán.
 Egy fröccsöntött műanyag lavórban áll,
 mossa le magáról a föld,
 a fű, az érintések maradékait.
 Meghajlás és tapsok után
 pólóban és farmerben járja a várost.
 Próbálja elfelejteni azt is,
 mire kéne emlékeznie.

Fehér

Az időben, a színtelen és felnemfogható időben
 egy meztelen nő sétál az úttesten,
 ragyogó fénnel robbantja szét az éjszakát,
 áttetsző, fehér a bőre,
 úgy remeg, mint körülötte a fák ágai.
 Léptei nyomán érezni
 a fenyegetettséget és az iszonyt.
 A látványa nem enged felejteni.
 Súlyva van a jelenlétnek,
 nem a lánynak, nem a testnek,
 a jelenlétnek.
 Átjárja a tudatot,
 nem hagy maga után semmit,
 csak a nyugtalanító, üres teret.

FOTÓ: KUSHAL MAZUMDAR

NÉVJEGY

Lukács Flóra Budapesten született, 1994-ben. Miskolcon nőtt fel, Budapesten él. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem szabad bölcsészet szakán végzett esztétika szakirányon. 2019 óta az ELTE BTK Irodalom- és Kultúratudomány mesterszakát hallgatja, modern magyar irodalom specializáción. Versei jelentek meg az Apokrif, Pannon Tükör, Eső és Műút folyóiratokban.

Forró kávé, sült macskával

DR. WAGNER ÁDÁM

Állandó jogi rovattal rendelkező ügyvédként mindig érdekes kihívás az újság aktuális témájához kapcsolódó cikkötletet kitalálni.

Akkor azonban, amikor a főszerkesztő megkeresett azzal, hogy most a Retró lesz a tematika, komolyan elgondolkoztam, hogy erre a „kabátra hogyan varrjunk gombot”.

Ha a retrót és a jogot valahogy össze kell hozni, nekem a múltba révedés, a visszatekintés jut eszembe. Erről pedig valamilyen klasszikus jogi ügyre vagy akár városi legendára asszociálok, olyan esetre, amit mindenki a jogászai ügyeskedéshez köt, de valójában senki sem tudja, hogy tényleg igaz-e a sztori vagy sem.

Innen jutottam el a számomra a jogi kultúra és a jogalkalmazás Parnasszusát jelentő Amerikához, és egy-két már-már retrónak számító érdekes jogi ügghöz...

Megszámlálhatatlanul sokszor hallottam már: „Ügyvéd vagy? És tényleg mindenért lehet perelni? Bármiért kaphatok kártérítést? Akár azért is, mert rámentem a fűnyíróval a saját lábamra?” Ha pedig az ember megpróbál erre valamilyen óvatos, racionális választ adni, akkor jön az, hogy „Én miért ne kaphatnék zsozsót, amikor Amerikában még azért is pénz jár, mert kiömlik a forró kávé. Meg azért is, mert a mikrosütő kinyírja a vizes macskát”. De vajon igazak ezek a városi legendák, Amerikában tényleg mindenért pénz jár?

Az Egyesült Államokban általános jelleggel azt lehet mondani, hogy a kártérítési jogi szabályok, az ún. tort law valóban megengedőbb, mint a kontinentális jogrendszerekben, de azért ezt is csak óvatosan lehet kijelenteni, hiszen a kontinensnyi országban a szövetségi jog mellett tagállami szabályok is vannak, így egységes amerikai kártérítési jogról nem igazán lehet beszélni. De Amerikára azért lehet úgy tekinteni, mint arra az országra, ahol ha nem is lehet minden-

pert megnyerni, de majdnem mindenért lehet perelni. Kicsit olyan az USA, mint egy kártérítési jogi bölcső, amelyben a legkülönfélébb, borzasztóan színes kártérítési ügyek születnek és nevelkednek.

Ami a városi legendákat illeti, a Mekis forró italos történet igaz, a mikrosütőbe helyezett macska miatti perre viszont én nem találtam adatot. De a Mekis ügy igazi sarokkőnek, fordulópontnak számít az amerikai kártérítési jogban.

A Mekis ügy lényege, hogy 1992-ben egy idős, 79 éves hölgy, *Stella Liebeck* harmadfokú égési sérüléseket szenvedett, miután 50 centért vásárolt egy kávé egy új-mexikói McDrive-ban. A hölgy egy Ford anyósülésén utazott. A járművet az unokája vezette, aki megállt egy pillanatra, hogy a néni kávétejszint meg cukrot tegyen az italába. A hölgy a két térde közé fogta a kávéét, és próbálta levenni a tetejét, de eközben az egész forró italt az ölébe öntötte. A kávé pedig összeégette a fenekét, a combját és a lágyékát. A kórházban 8 napot töltött, és megállapí-

tották, hogy harmadfokú égési sérüléseket szenvedett. Emiatt bőrbeültetést is végeztek rajta. A felépülés alatt Liebeck asszony kb. 10 kilót fogyott, így 38 kg lett szegényke. A teljes rehabilitáció közel két évet tartott.

A hölgy először egy szerény 20 000 dolláros (6 000 000 Ft mai árfolyamon) kártérítési követelést nyújtott be a McDonald's-nak. Ebben csak az orvosi költségeit és a lánya ápolás miatti keresetkiesését kérte. Erre a Meki egy 800 dolláros ellenajánlatot tett. Ekkor az idős hölgy ügyvédet fogadott, de az ügyvéd által kimunkált ajánlat még mindig csak 90 000 dollár volt, amit a Meki nem fogadott el. Így Liebeck asszony és az ügyvédje, *Reed Morgan* beadták a keresetet a McDonald's-szal szemben. A fő érvük az volt, hogy a McDonald's-ban 82-88 Celsius fokon adják a kávéét, míg egy sor hasonló helyen az ital hőmérséklete nem haladja meg a 60 fokot. Liebeck asszony ügyvédje szerint a 80 fokos kávé 12-15 másodperc alatt égési sérülést okoz, míg a 60 fokos kávének sokkal több kell ehhez.

A McDonald's először azzal érvelt, hogy azért ilyen forró a kávé, mert általában ingázók veszik azt reggel tőlük, és nekik a hosszabb útra forróbb kávé kell, hogy tovább kitartson. Később azonban kiderült, hogy egy kutatás szerint a Mekis vásárlók rögtön megisszák a kávéjukat. Sőt az is kiderült, hogy 1982 és 1992 között a McDonald's 700 bejelentést kapott a forró kávé miatti balesetekről, de a cég ezt a számot nem tartotta elég nagygnak ahhoz, hogy változtasson a gyakorlatán.

Az esküdtszék végül kármegosztást alkalmazott az ügyben, és azt mondták, hogy a McDonald's 80%-ban és az idős hölgy 20%-ban felelős a balesetért. Ezért Liebeck asszony kapott (a kármegosztás után) 160 000 dollárt (48 000 000 Ft mai árfolyamon) vagyoni kárként és 2 700 000 dollárt (810 000 000 Ft mai árfolyamon) sérelemdíjként. Ez utóbbit a bíró leszállította 480 000 dollárra. Így összesen a hölgy első fokon 640 000 dollárt, azaz mai árfolyamon 192 000 000 Ft-ot kapott. Mindkét fél fellebbezett, de végül másodfokú ítélet nem született, mert peren kívül megegyeztek egy szép kerek összegben. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy sok hasonló per indult a Burger Kinggel, a Starbucksszal és más cégekkel szemben is, és korántsem mindegyiket fogadták be a bíróságok, vagy sikerült nyernie a felperesnek. A per ugyanakkor hatott a forró italokat árusító hálózatokra, megjelentek a „Caution: Contents Hot” (Vigyázat: forró ital/tartalom) figyelmeztetések, új pohártípusok terjedtek el. Vagyis a cégek léptek abba az irányba, hogy ne vonhassák őket felelősségre azon az alapon, hogy nem figyelmeztetik a fogyasztókat a veszélyekre,

és nem tesznek megelőző, preventív lépéseket.

Visszatérve a mikrosütőre és a macskára, mint írtam korábban, tartja magát a városi legenda, hogy különböző emberek kutyákat és macskákat tesznek szárítási céllal a konyhai eszközöbe, majd a kisállat felrobbanását követően perelnek. Próbáltam erre is valami érdekes jogesetet találni, de nem nagyon sikerült. Több olyan ügy is van, ahol a „gondos” gazda végül vádlottként büntetőbíróság előtt találta magát a kismacska fürdetés után mikróban történő szárítása miatt. De olyan pert, ahol a mikró gyártóját marasztalták el azért, mert nem figyelmeztette a használót, hogy nem szabad kutyát, macskát tenni a sütőbe, én nem találtam. Annak ellenére sem, hogy Amerikában tényleg nagyon színes a paletta: indult már per azért, mert egy diák elaludt matekórán, és a tanár a füle mellett tapsolt, ami miatt a diák megijedt. Sőt, indult eljárás azért is, mert egy amerikai gyorsétteremlánc kifogyott egy vásárló kedvenc szendvicseből. Klasszikus per az is, amit egy sörgyártóval szemben indítottak azon az alapon, hogy a sör-

reklámokban jóképű férfiak és nők jól érzik magukat egy gyönyörű tengerparton, de a valóságban a felperes azt tapasztalta, hogy a sörivástól se jóképű nem lesz, se nem találja magát a strandon szép lányokkal. Volt olyan is, aki a Red Bullt perelte amiatt, hogy a Red Bull valójában nem ad szárnyakat, sőt nem is ad plusz erőt és energiát. Az igazi kedvencem viszont az a per, ahol egy tűztöltő azért perelt, mert félt a tűztől, emiatt pedig irodai munkára helyezték, de ő ezt sem akarta, mert azt mondta, hogy a tűztől való féltelme fogyatékosnak tekinthető, és az, hogy irodai munkát kell csinálnia, valójában hátrányos megkülönböztetés... Hogy mi???? – kérdezhetnék és kérdezem én is. De ugyanezt kérdezheti bárki akkor is, amikor egy emberrel perelte be a túszeit azért, mert megszöktek a fogságból, miközben ő aludt... És még hány hasonló történetről olvastam...

wagnerugyved@gmail.com

VÁRKONYI JUDIT

JOLSVAI ANDRÁS

G mmár hagyományosnak is nevezhetjük, hogy a Premier Magazin nyomdából éppen kikerülő számait az Andrássy úti, kiváló konyhájú étteremben, a Perle Noire-ban mutatjuk be – elsőként a lap szerzőinek és szereplőinek. (Ezért is, hogy *Sárközy Marianna* fotóinak néha kifejezetten olvasóközönség-hangulata van.) Amikor ezeket a sorokat írom, vendéglátóinkkal, *Szarvas Szilviával* és *Gendur Andrással* csak reménykedünk, hogy a 2020-as első szám valóban még idén tavasszal meg tud jelenni, s az étterem is újra kinyitja kapuit. Addig is egy kis emlékeztető a 2019-es tavaszi és őszi Premier premierjéről.

NICO ANDERSON ÉS DANIEL LABROSSE

SZILLÉRY ÉVA

FEHÉR LÁSZLÓ, KÁRPÁTI TAMÁS ÉS GYÉMÁNT LÁSZLÓ

FERDINANDY GYÖRGY ÉS FELESÉGE,
MÉSZÁROS MÁRTON ÉS ÉDESANYJA

FÜRJESI CSABA ÉS TUNYOGI HENRIETT

KARINTHY MÁRTON ÉS PEREMARTONI KRISZTINA
(KARINTHY MARCITÓL A 82. ÉS A 88. OLDALON BÜCSÜZUNK)

CÍMLAPFIÚ ÉS CÍMLAPLÁNY: TÓTH GYÖRGY ÉS TUNYOGI HENRIETT

KELETI ÉVA

MADARASSY ISTVÁN SIKERES MUTATVÁNYA

IVÁNYI JUDIT ÉS SZAKONYI KÁROLY

DR. FELEDY BALÁZS

HULLÁN ZSUZSA
ÉS
KENTAUR

BORSZÉKI ZITA ÉS PARASZKY GYÖRGY

VADAS ZSUZSA

RÁDAY MIHÁLY ÉS KŐVÁRI ORSI

ARDEY EDINA, SZÁSZNÉ HAJDU KATALIN ÉS GYÉMÁNT LÁSZLÓ

MEZEI TAMÁS, KÁRPÁTI ANDRÁS ÉS DR. FÜZESI SZILÁVA

OROSZ ISTVÁN, SZERÉNYI GÁBOR ÉS SÁNDOR GYÖRGY

EX-DANUBIUSOS KOLLÉGÁK: FODOR KASSAI MÓNIKA ÉS KOVÁCS PÁL

BALOGH ELEONÓRA ÉS REVICZKY KATALIN

KÉT RÉGI MUNKATÁRS: CH. GÁLL ANDRÁS ÉS PAPP MÁRIÓ

KELÉNYI SZAMOS GABRIELLA

FINÁLÉ

B3 HIRDETÉS